

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

ISSN: 2146-3417 / E-ISSN: 2587-2052

**KIRKLARELİ
UNIVERSITY**
Journal of the Faculty
of Economics and
Administrative Sciences

Cilt/Volume 7, Sayı/Number 1, Mart/March 2018

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

ISSN: 2146-3417

E-ISSN: 2587-2052

YIL: 2018

CİLT: 7

SAYI: 1

Kirklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, sosyal bilimler alanında özgün araştırma makaleleri, derlemeler, araştırma notları, teknik notlar, kitap eleştirileri ve bilimsel nitelikli editöre mektupları yayınlayan ulusal (ASOS, SOBİAD, Arastirmax) ve uluslararası endekslerce (DRJI, CiteFactor, Index Copernicus, Academic Keys, ResearchBib, Sindex, Google Scholar) taranan bir dergidir. Dergi Mart ve Eylül aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır. Yayınlanmak üzere gönderilen eserlerin başka bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olması gerekmektedir. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir. Dergide yayınlanacak eserlerin her türlü sorumluluğu yazara/yazarlarına aittir. Makaleler, Dergipark sistemi üzerinden gönderilmelidir. Makalenin hakem incelemesi için kabul edilmesi durumunda, **Telif Hakkı Devir Formu** tüm yazarlarca imzalanarak editörlüğe gönderilmelidir.

Dergiye gönderilen makaleler, öncelikle Editörler Kurulu tarafından bilimsel içerik ve şekil bakımından ön incelemeye tabi tutulur. Editörler Kurulu, yayınlanabilecek nitelikte bulmadığı veya yazım kurallarına uygun hazırlanmayan makaleleri hakemlere göndermeden ret kararı verme hakkına sahiptir. Değerlendirmeye alınabilecek olan makaleler, incelenmek üzere iki ayrı hakeme (kör hakem) gönderilir. Editörler Kurulu, hakem raporlarını dikkate alarak makalelerin yayınlanmak üzere kabul edilip edilmemesine karar verir.

KIRKLARELI UNIVERSITY

JOURNAL OF THE FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE
SCIENCES (KLUJFEAS)

ISSN: 2146-3417

E-ISSN: 2587-2052

YEAR: 2018

VOLUME: 7

NO: 1

Kirklareli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences (KLUJFEAS) is a national (ASOS, SOBİAD, Arastirmax) and international (DRJI, CiteFactor, Index Copernicus, Academic Keys, ResearchBib, Sindex, Google Scholar) indexed journal, welcoming papers for publications as original research papers, research notes, technical notes, book reviews and scientific letters to editors. The journal is published twice per year in March and September. Manuscripts submitted to the journal are only accepted if they have not been or will not be published and should not be under review elsewhere. Manuscript's language is Turkish and English. All responsibility of the studies belongs to the author(s). Studies should be prepared in accordance with international scientific ethics rules. Studies must be sent via Dergipark website. For the studies accepted for publication in our journal, signed **Copyright Transfer Form** must be sent to the journal editorial.

Papers are firstly checked for their eligibility for technical and journal's style. The manuscripts that do not suit journal's standards or not suitably correspond to the scope journal are refused with unexplained reason. Manuscripts that are found suitable for peer review will be assigned to two expert reviewers (blind review). The final decision to accept or reject a manuscript will be made by the Editorial Boards. After the review process, the Editorial Boards will inform the authors of acceptance, rejection or necessity of revision of the manuscript.

ÖNSÖZ

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde hazırladığımız dergimizin 2018 Mart sayısı ile karşınızda olmaktan büyük mutluluk duyuyoruz.

2012 yılında yayın hayatına başlayan dergimiz, Sosyal Bilimler alanındaki güncel tartışmaları takip eden eserleri yayınlamayı hedeflemektedir.

Dergimizin 2018 Mart sayısı için 10 eser başvuruda bulunmuş, 8 eser editörler kurulu ve hakemler tarafından yeterli bulunarak yayına kabul edilmiştir.

Dergimizin sürekliliğini sağlamak için kalitesinden ödün vermeden okuyucu ve yazar kitlesini tutabilmenin zorluğunun bilincinde olarak büyük ümitlerle çıktığımız bu yolda desteklerini esirgemeyen üniversite rektörlüğümüze, fakülte dekanlığımıza, editörlerimize, yazarlarımıza ve hakemlik yapan araştırmacılarımıza teşekkürlerimizi ve saygılarımızı sunarız.

Kırklareli Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

Editörler Kurulu

Dr. Oğuz BAŞOL

Dr. Günay KURTULDU

Dr. Muhammed TIRAŞOĞLU

PREFACE

We are very glad to present the March 2018 issue of Kirklareli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences (KLUJFEAS).

Our Journal, which started broadcasting in 2012, aimed to publish researches following the current debates in the field of Social Sciences.

For the March 2017 issue of our Journal, 8 out of 10 articles were found acceptable by the editorial board and referees.

KLUJFEAS aims to continue to broadcast without sacrificing its scientific quality with an awareness of the difficulties such as being accepted as a reputational journal by authors and audience. KLUJFEAS presents great thanks to Kirklareli University Rectorate, faculty dean, editorial board, authors and referees for their invaluable support.

Kirklareli University

Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences

Editorial Board

Dr. Oğuz BAŞOL

Dr. Günay KURTULDU

Dr. Muhammed TIRAŞOĞLU

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

YAYIN KURULU

SAHİBİ

Kirklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına

Prof. Dr. Gülnur ETİ İÇLİ

EDİTÖR

Dr. Oğuz BAŞOL

EDİTÖR YARDIMCILARI

Dr. Günay KURTULDU

Dr. Muhammed TIRAŞOĞLU

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Gülnur ETİ İÇLİ

Dr. Öğr. Ü. Oğuz KAAAN

Prof. Dr. Ünal ÇAĞLAR

Dr. Öğr. Ü. İskender GÜMÜŞ

Prof. Dr. Neziha MUSAOĞLU

Dr. Öğr. Ü. Sezin İBA GÜR SOY

Doç. Dr. Rengin AK

Dr. Öğr. Ü. Caner DEMİR

Doç. Dr. Murat ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Ü. Erkan ÖZTÜRK

Doç. Dr. Bora YENİHAN

Dr. Öğr. Ü. Özge SİĞİRCİ

Dr. Öğr. Ü. Esin Cumhuri YALÇIN

Dr. Öğr. Ü. Raif CERGİBOZAN

KIRKLARELI UNIVERSITY
JOURNAL OF THE FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE
SCIENCES (KLUJFEAS)
SCIENTIFIC COMMITTEE

OWNER

On behalf of Kirklareli University Faculty of Economics and Administrative Sciences

Prof. Dr. Gülnur ETİ İÇLİ

EDITOR

Dr. Oğuz BAŞOL

VICE-EDITORS

Dr. Günay KURTULDU

Dr. Muhammed TIRAŞOĞLU

SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Gülnur ETİ İÇLİ

Dr. Oğuz KAAN

Prof. Dr. Ünal ÇAĞLAR

Dr. İskender GÜMÜŞ

Prof. Dr. Neziha MUSAOĞLU

Dr. Sezin İBA GÜRSOY

Assoc. Prof. Dr. Rengin AK

Dr. Caner DEMİR

Assoc. Prof. Dr. Murat ÖZTÜRK

Dr. Erkan ÖZTÜRK

Assoc. Prof. Dr. Bora YENİHAN

Dr. Özge SİĞİRCİ

Dr. Esin Cumhuri YALÇIN

Dr. Raif CERGİBOZAN

İÇİNDEKİLER

1. BULGARİSTAN VE ROMANYA'NIN AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜREÇLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
Nevin TÜRKER YILDIZ 1-18
2. ERMENİSTAN'IN DAĞLIK KARABAĞ'IN İŞGALİNDEN DOĞAN ULUSLARARASI SORUMLULUĞU
Tuğçe ISAYEV 19-35
3. DÜNDEN BUGÜNE TÜRKMENİSTAN TARIMI
Suray CHARYYEVA – Murat ÖZTÜRK 36-46
4. CİNSİYET FARKLILIĞININ TÜKENMİŞLİK VE YAŞAM DOYUMUNA ETKİSİ: KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİNDE GÖREV YAPAN ARAŞTIRMA GÖREVLİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
Bora YENİHAN – Nisan Nur ÇAKIR – Büşra ALABAŞOĞLU 47-58
5. BİLGİ VE KAYIT YÖNETİMİ: BİR SANAYİ İŞLETMESİNDE BİLGİ VE KAYIT SİSTEMİNİN GELİŞTİRİLMESİNE İLİŞKİN MODEL ÖNERİSİ
Nuran ÖZTÜRK BAŞPINAR 59-71
6. OECD EKONOMİLERİNDE SAĞLIK HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ
Fatih KARASAÇ – Abdüsselam SAĞIN 72-86
7. VERGİ HUKUKUNDA VERİLEN BİLGİLERİN GİZLİ KALMA ZORUNLULUĞU
Ali EROL 87-96
8. KİTAP DEĞERLENDİRMESİ: ÇALIŞARAK YAŞAMAK YA DA SAVAŞARAK ÖLMEK (PAUL MASON)
Gülşen ÇETİN AYDIN 97-99

CONTENT

1.	AN ASSESSMENT ON CANDIDACY PROCESSES OF BULGARIA AND ROMANIA TO THE EUROPEAN UNION	
	Nevin TÜRKER YILDIZ	1-18
2.	ARMENIA'S INTERNATIONAL RESPONSIBILITY ARISING FROM THE OCCUPATION OF NAGORNO-KARABAKH	
	Tuğçe ISAYEV	19-35
3.	TURKMENISTAN AGRICULTURE FROM PAST TO PRESENT	
	Suray CHARYYEVA – Murat ÖZTÜRK	36-46
4.	THE IMPACT OF LIFE SATISFACTION AND BURNOUT ON GENDER DIFFERENCE: A STUDY ON RESEARCH ASISSTANTS WORKING AT KIRKRLARELİ UNIVERSITY	
	Bora YENİHAN – Nisan Nur ÇAKIR – Büşra ALABAŞOĞLU	47-58
5.	INFORMATION AND REGISTRATION MANAGEMENT: A MODEL SUGGESTION FOR THE DEVELOPMENT FOR AN INFORMATION AND REGISTRATION SYSTEM IN AN INDUSTRIAL ENTERPRISE	
	Nuran ÖZTÜRK BAŞPINAR	59-71
6.	THE EFFECT OF HEALTH EXPENDITURES ON ECONOMIC GROWTH IN OECD ECONOMIES	
	Fatih KARASAÇ – Abdüsselam SAĞIN	72-86
7.	THE OBLIGATION OF THE PRIVACY OF THE INFORMATION IN TAX LAW	
	Ali EROL	87-96
8.	BOOK REVIEW: LIVE WORKING OR DIE FIGHTING (PAUL MASON)	
	Gülşen ÇETİN AYDIN	97-99

BULGARİSTAN VE ROMANYA’NIN AVRUPA BİRLİĞİ’NE ÜYELİK SÜREÇLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Makale Başvuru Tarihi: 15.11.2017
Makale Kabul Tarihi: 16.02.2018

Nevin TÜRKER YILDIZ

Araştırma Görevlisi, Kırklareli Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü
nevintrkr@gmail.com

Özet

Avrupa Birliği’ne aday ülkelerin mevcut üyelerle aralarındaki seviye farkını giderme noktasında genişleme politikası oldukça etkin işleyen bir mekanizmadır. Güneydoğu Avrupa ülkelerinin gerekli şartları sağlamaları halinde Birliğe kabul edileceklerinin ilan edilmesiyle, genişleme politikası dönüştürücü bir rol üstlendi. Bu çalışmada, Birliğin en doğusundaki iki ülke olan Bulgaristan ve Romanya’nın Avrupalılaşıma deneyimleri incelenmiştir.

Amaç: Bulgaristan ve Romanya’nın eski sosyalist deneyimlerinden sıyrılıp demokrasiyle olan imtihanlarından geçip geçemediklerini saptamaktır. Avrupa Birliği’ne tam üyelik demek sadece gelen fonlardan yararlanıp ülkenin refah seviyesini yükseltmek değil, siyasi ve ekonomik kurumlarıyla, hukuk sistemiyle topyekûn bir dönüşüm geçirmektir. Bu bağlamda, bahsi geçen iki ülkenin de Birliğin değerlerine uyum sağlamada başarılı olup olmadıkları analiz edilmeye çalışılmıştır.

Yöntem: Avrupa Birliği Komisyonu’nun hazırladığı yıllık İlerleme Raporları incelenecektir. Bulgaristan ve Romanya’nın adaylık süreçlerinin değerlendirmesi niteliğinde olan bu kaynaklar, her iki ülkenin de yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini gösteren birincil kaynaklardır.

Bulgular: Bulgaristan ve Romanya’nın genel anlamda beklentileri sağladıkları yönünde olup yolsuzluk, rüşvetle mücadele, Roman azınlıklara ayrımcılık, sınır güvenliği gibi konularda bir türlü istenen seviyeye gelememelerine rağmen üyeliklerine bir itiraz gelmemiştir. Bu da Birliğin, aday ülkeler arasında eksiklerine rağmen göz yumabileceği ülkeler olduğunu gösteriyor.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, entegrasyon, Bulgaristan, Romanya, AB İlerleme Raporları

Bilgilendirme: Bu çalışma, 16 Eylül 2015’te Tekirdağ’da düzenlenen Sosyal Bilimler Kongresi’nde yazarın sunduğu “Bulgaristan ve Romanya’nın Avrupalılaşıma Deneyimi” tebliğinden türetilmiştir.

AN ASSESSMENT ON CANDIDACY PROCESSES OF BULGARIA AND ROMANIA TO THE EUROPEAN UNION

Abstract

The enlargement policy is a quite operative mechanism to eliminate the differences between candidate and member states for the European Union. After it was announced that Southeastern European Countries would be accepted to the Union if the required conditions are fulfilled, the enlargement policy has played a transformative role.

This study examines the Europeanization experiences of Bulgaria and Romania.

Objectives: The aim of this study is to clear up whether Bulgaria and Romania have come through the democratization test by eluding their old socialist examinations. Full membership does not mean only benefiting from economical funds and prospering the country but also going through a complete transformation with economic and social institutions and legal system. Within this context, this study tries to analyze whether Bulgaria and Romania have been successful in complying with the criteria, regulations and values of the European Union.

Methods: Annual Progress Reports prepared by the European Commission on candidate states towards accession are examined. These reports are primary sources to comprehend the candidate states' improvements and to indicate the evolution of states' candidacy processes.

Results: Although Commission believes that Bulgaria and Romania meet the obligations in general manners, the issues like corruption, illegality, discrimination on Roman minority and border security are remained unsolved. Although they could not reach the desirable level, their full membership was not objected. Consequently, it shows that there are some privileged candidate states which are tolerated by the European Union despite their deficiencies.

Key Words: The European Union, integration, Bulgaria, Romania, Regular Progress Reports

Acknowledgement: This article is derived from the author's study presented in "Social Science Congress" in Tekirdağ, on September 16, 2015.

Giriş

Genişleme Politikası, Avrupa Birliği'nin aday ülkeler için dönüştürücü bir süreç olarak kabul edilen en önemli dış politika alanlarından ve araçlarından biridir.

Bu çalışmada, Birliğin en doğusundaki iki ülke olan Bulgaristan ve Romanya'nın Avrupalılaştırma deneyimleri incelenecektir. Çalışmada, bu genişlemenin tercih edilmesinin hem Avrupa Birliği (AB) hem de bu iki ülke açısından sebepleri ele alınacaktır. Bulgaristan ve Romanya'nın eski sosyalist deneyimlerinden sıyrılıp demokrasiye geçme imtihanları dikkat çekici bir meseledir. İlaveten, AB Komisyonu'nun hazırladığı genişleme raporlarına göre yükümlülükleri yerine getirmede yaşadıkları zorluklar ve adaptasyon süreçleri incelenmeye değer bir diğer konudur. Ayrıca, Schengen'e hâlâ dahil olamamaları, bu iki ülkenin ödevlerini yerine getirmedeğini işaret eder, ki bunun ardında yatan nedenler de çalışmanın ele aldığı bir başka meseledir.

Sovyetlerden kopuşla beraber eski Doğu Bloku ülkelerinde ivedilikle yerine getirilmesi gereken reformlar o kadar çoktu ki, bunların başında siyasal olanlar gelmekteydi. Demokrasinin temeli sayılabilecek bir adım olarak, bu ülkeler serbest seçimlere gitti. Bunlar deneyim eksikliğine rağmen girişilen "demokratikleşme" çabalarıydı. Dolayısıyla, bu reform çabaları bölgedeki siyasi istikrarı kurmaya yetmemişti. Kimi ülkelerde ilk yıllardaki siyasi bütünlük yerini ayrışmalara ve kamplaşmalara bırakmış kimi ülkelerde ise sosyalist düşünceler tekrar canlanmaya başlamıştı. Bulgaristan ve Romanya gibi etkin bir muhalefetten söz edilemeyen ve sivil toplum örgütlerinin zayıf olduğu ya da hiç olmadığı ülkelerde komünist partiler Soğuk Savaş sonrası yasaklı idiler. Geçiş döneminin üzerinden bir hayli vakit geçtikten sonra bu partiler yeniden güç toplamaya başlamıştı. Bu gelişmelerin yanı sıra, hükümetlerin faaliyetlerini denetleyecek ve egemenliğin halkta olduğunu kanıtlayacak bir mekanizma niteliğindeki hukuk devleti mantalitesi bu ülke toplumlarında yavaş yavaş yerleşmiştir. 1990'ların ortasına gelindiğinde eski Doğu Bloku ülkelerinin neredeyse tamamı demokratik seçimlerin garantisi niteliğinde ve bireysel özgürlüklere yer veren anayasalar hazırlayıp uygulamaya koymuşlardı (Crampton, 2006: 105-108).

Bu ülkelerin sıyrılmaları gereken diğer bir alışkanlık ekonomik yapılarını ilgilendiriyordu. Piyasa ekonomisi, onların alışık olduğu sosyalist ekonomik sistemden oldukça farklı işlemekteydi. Bir kere piyasa ekonomisinde üretimden fiyatlara her aşamada devletin değil piyasanın kendi belirleyici olması esastı. Ayrıca, tüketim malları üretiminde Batıya göre epey geride kalmış olan eski Sovyet Bloku ülkeleri arz ve talebe bağlı bu yeni sistemde epey zorlanacaklardı. Eğer başarabilirlerse, bu yeni ekonomik sistemin Doğu Avrupa ülkelerine en büyük katkısı rekabet sayesinde kalitesi ve çeşidi artacak olan ürün yelpazesinin genişlemesi olacaktır.

Yeni sistemle birlikte özelleştirmenin teşvik edilmesi adına tekellerin oluşmasına izin verilmedi, özel sektör daha serbest bırakıldı ve desteklendi, düzgün faaliyet gösteremeyen kamu iktisadi teşebbüslerinin faaliyetlerine son verildi. Sosyalizmde, bireylerin özel mülkiyeti kısıtlandığı ve birikim yapmaları engellendiğinden, özelleştirmeler sürecinde bölge ülkelerin halkları sermaye sahibi değillerdi. (Mason, 1996: 123).

Kısacası, bölge ülkeleri sosyalist alışkanlıklarından sonra yeni kazanmaya başladıkları demokratik uygulamalar ile demokrasiyi yıllardır kimliklerinin bir parçası yapmış bu konuda çok deneyimli olan ülkelerle aynı toplulukta yer almaya hazırlanıyorlardı.

1. Avrupalılaştırma

Avrupalılaştırma anlam kargaşası taşıyan bir terim olmakla beraber birçok araştırmacı tarafından çeşitli tanımlamaları bulunmaktadır. Bunlardan biri de Claudio Radaelli'ye (2003: 30) ait Avrupalılaştırma tanımıdır;

"AB politika yapım süreci içinde oluşturularak, devletlerin ulusal söylem, siyasi yapı ve siyasetlerine entegre ettikleri resmi ve resmi olmayan kurallar, süreçler, politikalar, paradigmlar, tarzlar ve iş yapılış biçimlerinin oluşturulması, yayılması ve kurumsallaştırılmasını ifade etmektedir."

Kevin Featherstone'a göre (2003: 3) ise Avrupalılaştırma ile kastedilen Avrupa mı yoksa Avrupa Birliği midir? Hangisine atfedileceğini anlamak için kavramın ne manalara geldiğine bakmakta fayda var. İlk bakışta üye veya aday ülkelerin Avrupa Birliği'nin mevzuatını içselleştirmeleri, başarı ile uygulamaları, birliğe adapte olmaları olarak anlaşılırken; başka bir boyuttan bakıldığında Avrupa ile bağdaştırılan sembolleri, Avrupa'ya ait değer ve alışkanlıkları ülkelerin kendi kültürleriyle harmanlaması, kabullenmesidir. Geniş anlamda, Avrupalılaştırmanın bireylerin ve toplumların kimliklerini de etkilediği gerçeğinden yola çıkılırsa bu sürecin sadece politikayı ilgilendirdiğini söyleyemeyiz. Bu kavram hem kültürel hem de toplumsal bir sürecin parçasıdır.

Bir diğer görüşe göre, Avrupalılaştırma kavramı yukarıda da bahsedildiği üzere AB üyesi devletleri de işaret etmektedir. Bir bakıma Avrupalılaştırma; Avrupa Birliği içinde oluşturulan ortak politikaları, AB mevzuatını, değişik ve çeşitli birimlerin yönetime olan katkılarına da içine alan geniş sayılabilecek bir anlam taşır. Bunun yanı sıra, Avrupalılaştırmadan bahsederken sadece Birliğin üye veya aday ülkelere olan etkisi kastedilmiyor. Bahsi geçen ülkelerin de AB'yi etkilediği karşılıklı bir sürece atıfta bulunuluyor. “Yukarıdan aşağı” ve “aşağıdan yukarı” diye kavramsallaştırılan bu karşılıklı etkileşimle Avrupalılık gelişir (Börzel, 2003: 1-3). Avrupa Birliği'nin farklılıkları harmanlayıp hazmetmesiyle ve aynı şekilde yeni üyenin/adayın da bu kuralları ve kültürü kabullenip ulusal düzeyde sindirebilmesiyle Avrupalılaştırma gerçekleşir.

1.1. Kopenhag Kriterleri

Avrupa Birliği'nin gerek kurucu anlaşmalarında gerek genişleme stratejisinde yer alan ve çok sık vurgulanan bir husus vardır, o da Birliğe katılmak isteyen devletlerden AB'nin esas aldığı temel değerlere ve ilkelere – “kalıcı barışın sağlanması, eşitlik, insan hakları, azınlık hakları ve temel haklara saygı”- uymaları şartıdır.

Avrupa Birliği üyesi olmak isteyen bir ülkenin yerine getirmesi gereken temel kriterler şunlardır (European Commission, 2016):

- **“Siyasi kriterler:** demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıklara saygı ve azınlıkların korunmasının güvence altına alındığı istikrarlı bir kurumsal yapıya sahip olma
- **Ekonomik kriterler:** işleyen bir piyasa ekonomisi ve AB içindeki rekabetçi baskı ve piyasa güçleriyle başa çıkabilme kapasitesine sahip olma
- **Topluluk müktesebatının kabulü:** siyasi, iktisadi ve parasal birliklerin amaçlarına uyulması dahil olmak üzere, Avrupa Birliği mevzuatını üstlenebilme ve uygulayabilme kapasitesine sahip olma.”

Roma Antlaşması'nda isteyen her Avrupa devletinin başvuru yapabileceği yazılıyken, bu kriterlerle üyeliğin şartlara bağlanması, hem önceki anlaşmadaki ucu açıklığı ortadan kaldırmış oldu hem de yeni üyelerin seviye farkı ortaya konarak bunun giderilmesi amacı açığa çıktı. Üyelik görüşmelerinin başlatılması için ön koşulu siyasi kriterler üst başlığı altında demokrasi ve hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı kriterlerinin yerine getirilmesiydi. Bunun kontrol mekanizması da katılım sürecinde Komisyon tarafından hazırlanacak olan, aday ülkelerin AB kriterlerini ve şartlarını yerine getirip getiremediklerini değerlendiren, gelişmeleri düzenli olarak izledikleri “İlerleme Raporları” olacaktı.

1.2. Agenda 2000

2000-2006 dönemi için yeni bir mali çerçeve sağlamak amacıyla AB Komisyon tarafından hazırlanarak Mart 1999 Berlin Zirvesi'nde kabul edilen bu belge genişleme perspektifi ile Birlik politikalarını güçlendirmeyi planlıyordu (Dinan ve Camhis, 2004: 126). “Gündem 2000” de denen bu belgenin çalışmayla olan ilgisi ise, bu belgenin son genişleme için özel olarak düzenlenmesidir. Birliğin yeniden şekillendirilmesi ile bu süreç amacına ulaşacaktır. Lakin buradaki kilit nokta bu şekillendirmenin genişlemenin ihtiyaçları doğrultusunda belirlenmesidir. Belge topluluğa ait politikalarda reforma gidilmesini, genişlemeyi ve AB'nin 6 yıllık mali perspektifleri içeriyordu. Başlıca öngördükleri hedefler şu şekilde sıralanabilir; rekabet gücünü artırma, çevresel faktörleri gözetme, çiftçiler için adil bir gelir temin etme, yasal düzenlemeleri basitleştirme ve uygulamanın adem-i merkezîyetçi bir hale getirilmesi. Bunun yanı sıra, yapısal fonların ve uyum fonunun etkinliğinin, projelerin tematik ve coğrafi olarak spesifik amaçlara ve bölgelere yoğunlaşması yoluyla artırılması ve böylece idarenin geliştirilmesi de önemliydi. (AB Genişlemesi, İKV, 2017). Özellikle fakir olan bölgelerin desteklenmesi gündeme gelmişti ki gelişmiş olan bölgelerle aradaki seviye farkı giderilebilirdi.

Oldukça stratejik diğer bir mesele, adaylık sürecindeki ülkelerin birliğe tam katılımlarını gerçekleştirilmeden önce 2 farklı mali yardım mekanizması ile bu ülkelere destek vermek idi. Bu mali mekanizmalardan ilki olan ISPA, gelişmiş ulaşım ve çevresel koruma altyapılarını desteklemek amacıyla katılım öncesi oluşturulan yapısal bir araçtı. Diğer yapı SAPARD ise aday ülkelerdeki tarımın ve kırsal alanların uzun vadeli uyumunu kolaylaştırmak amacıyla oluşturulan tarımsal bir mekanizmaydı. (Dinan ve Camhis, 136-137).

Her iki tarafın da kazandığı bir işbirliği olması gereken bu son genişlemede taraflar arasındaki dengesizlik ve eşitsizlik, Birliğin yolunda sorunsuzca ilerleyebilmesi için ortadan kaldırılması gereken bir engeldi. Yukarıda bahsi geçen çalışmalar, Birliğin bölge ülkelerini kabul etmede ne kadar istekli olduğunu işaret etmesinin yanı sıra bu bütünleşmeyi sağlama konusunda somut adımlar attığının da göstergesidir.

2. Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Batıyla Bütünleşmeleri

Bir politika olarak “Genişleme”, Avrupa Birliği’nin ve politika yapım sürecinin her daim bir parçasıydı. Daha en başlarda, kurucu antlaşmalardan 1957 Roma Antlaşması’nın 237. Maddesinde bu durum şöyle gündeme getirilir: “Herhangi bir Avrupalı devlet, topluluğun üyesi olmak için başvurabilir.” Daha sonra Amsterdam Anlaşması’nda (1997) bu ifade “Birliğin temellerini oluşturduğu ifade edilen, özgürlük, demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları ile temel özgürlüklere saygı ilkelerine bağlı her Avrupa devletinin üyelik için başvurabileceği...” şeklinde değiştirilmiştir (Pollack, Wallace ve Wallace, 2005: 402). Bu hukuk metinlerinde, Avrupa’da oluşan bu birliğe diğer devletlerin de katılabileceğinin sinyalleri verilmiş, kapının açık olduğu belirtilmiştir.

Avrupa bütünleşmesi, entegrasyon süreçlerinden günümüze kadar sırasıyla *Ortak Pazardan tek Pazara* geçmiş daha sonra *Ekonomik ve Parasal Birlikten Siyasal Birliğe* ulaşmıştır. Bu siyasi birliğin oluşturulması aşamasında ise kendi içinde en önemli tartışmalar genişlemeye ve sonrasında oluşacak olan yeni yapıya dairdi. Zira, son genişleme dalgası Batı Avrupa’nın yıllarca savaşa sahne olan bir bölge olarak gördüğü ve “ayrılıkçı” hareketleriyle tanıdığı Balkanları kapsayacaktı. Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri (MDAÜ) denen bu yeni ülkeleri, Batı Avrupa’nın hem ekonomik hem siyasi hem de kültürel anlamda kendi seviyesine çıkarmakta güçlük çekeceği düşünülüyordu. Özetle, bu ülkeler Birliği zorlaması kuvvetle muhtemel adaylardı. Avrupa Birliği yüzölçümü ve etki alanı anlamında genişliyordu fakat “bu genişlemenin derinleşme ayağı ne olacak?” sorusu akıllarda gün geçtikçe yer ediyordu.

Bu sorunun çözülememesinin en büyük sebeplerinden biri zamanında bölgede yerleştirmek için çok çabaladıkları ulus-devlet ve milliyetçilik fikirlerinin birkaç yüzyıl sonra istenilenden de fazla sağlamlaşmasıydı. Her birinden milli benliklerini kazanmalarını istedikleri Balkan devletlerinden 1990ların ortalarına gelindiğinde, bu benliklerinden sıyrılıp Avrupalılaşmaları bekleniyordu. Siyasi ve kültürel anlamdaki farklılık bu tezattan ileri geliyordu. Bir buçuk yüzyıldır Balkanlar, Batı Avrupa yükselişleyen çok farklı yönde gelişmelere sahne olmuştu. Soğuk Savaş döneminde, Balkanlardaki milliyetçilik sorununun üzeri örtülmüş ve farklı bir aidiyet biçimi (sınıfsal) getirilmişti. Lakin sosyalizmin çöküşü milliyetçilik sorununun üzerindeki örtüyü kaldırdı. Birinci Dünya Savaşı’nda ve sonrasında çözülememiş olan sorunlar sosyalist rejimlerin sona ermesiyle yeniden gün yüzüne çıktı.

Yine hem siyasi hem kültürel hem de ekonomik anlamdaki farka bir diğer gerekçe yakın zamanda başlarından geçmiş olan “Sovyetler Birliği etkisi ve Komünist rejimler” deneyimi idi. Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri, Sovyetlerin güdümünde kaldıkları dönem boyunca iktisadi yapılarını merkezi planlı bir ekonomiye göre şekillendirmişlerdi (Jelavich, 2006: 368-371). Merkezi planlı ekonomiler eşit gelir dağılımına ve belirlenen hedeflere ulaşmak için tüm üretim ve mübadele süreçlerine dair kararların merkezi otorite tarafından alınmasına dayanır. Rekabetin azlığı kalitesiz ürünlerin yüksek fiyatta üretilmesine yol açıyordu. Devletleştirilenin zorla kabul ettirilmesi de hayvanını ve arazisini devlete kaptıran köylü için tam bir yıkımdı. Arz ve talep mekanizmasına dayanmayan bu sistemlerde kıtlık yaşanmasına da uzun kuyruklar görülmesine de büyümede gerileme yaşanmasına da alışılmıştı (Jelavich: 372). Bu gelişmelerin ardından, Batı Bloku ülkeleri ile Doğu Bloku ülkeleri arasındaki uçurum büyüdü, yaşam kalitesi bakımından Doğu, Batı’nın çok gerisine düştü. Doğu Bloku ülkeleri siyasi olarak ise AB’nin beklentilerinin tersine, demokrasi deneyiminden uzak, temel hak ve özgürlüklere öncelik vermeyen, hukukun üstünlüğünü tanımayan, insan hakları ve azınlıklara saygı anlayışını benimsememiş bir sistemle yönetilmişlerdi.

2.1. Topluluğun ve Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Entegrasyona Bakışları

Soğuk Savaş sonrası bölgede yükselen milliyetçiliğin ve artan çatışma ortamının Avrupa güvenliğini de tehlikeye soktuğu düşünülürse, bölgeye bir şekilde müdahale edilmesi şarttı. Bu noktada askeri güç olan NATO’nun devreye girmesi bölgenin Transatlantik kurumlarla tanışmasına vesile oldu. Daha sonra, Sovyetler Birliği’nden kalan güç boşluğunun doldurulması gündeme geldi ki bu, Avrupa Topluluğu’nun nüfuz alanını genişletmek için kolladığı bir fırsattı. Bölgede hem siyasi hem ekonomik istikrarın, bir de güvenliğin tesisi; bölünmüş olan Avrupa’yı tekrar bir bütün haline getirmek de topluluğun yeni üyelere kucak açma konusundaki hevesini açıklarken sayılabilecek nedenler arasındadır. Hem böylece, Balkanlar AT’nin gerçekleştirmek istediği ortak dış politika hedefinin de ilk uygulama noktası olabilirdi (Başbaşıoğlu, 2015: 5757).

Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri açısından ise bu, geri kalmışlıklarının önüne geçecek, onları Batı Avrupa standartları sayesinde refah düzeylerini artıracak bir fırsat olarak değerlendirildi. Üstelik zamanında husumet besledikleri Batı sayesinde demokratik kurumları ülkelerinde tesis edebilecek ve eski “Komünist”

imajlarından sıyrılabileceklerdi. Gerek NATO'ya üyelik gerekse Avrupa Ekonomik Topluluğu ile bağları kuvvetlendirmek hem ülkelerin kendi içinde ve bölgede siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanmasının başlıca koşulu olarak görülüyordu. AET, yeni yatırımların, istihdam artışının, sermaye akışı ve teknoloji transferinin kaynağı; Balkan devletlerinin gelişmişliğinin sağlanmasının yegâne yoluydu (Başbaşıoğlu, 5758). Avro-Atlantik kurumların iş birliğini artırma konusundaki isteği ve bölge ülkelerinin de bu kurumlarla bütünleşme talebi paralellik gösterince prosedür işlemeye başladı.

Soğuk Savaş'ın ardından Avrupa Topluluğu, bağımsızlığını henüz kazanmış olan MDAÜ'lere, merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine ve komünist rejimden çoğulcu demokrasiye geçişlerini sağlayabilme konusunda destek olmuştur. Bu amaçla, ilk adım 14-15 Aralık 1990 tarihli Roma Zirvesi'nde atılmıştır. AB Konseyi bu zirvede MDAÜ'lere ilişkin bir mali yardım paketini yürürlüğe koymuştur. Her ne kadar MDAÜ'lerin talepleri bundan fazla olsa da AB haricindeki başka bir güce yönelmenin bölgede daha büyük istikrarsızlıklara yol açabileceği vurgulanarak, AB bu ülkelerle daha yakın olmak istediğini ve aralarındaki işbirliğini artırmaları gerektiğini belirtmiştir. 22 Haziran 1993 tarihlerinde Kopenhag Zirvesi'nde MDAÜ'lerin AB üyeliğine aday olabilecekleri Birlik tarafından resmi kanalla ilk kez dile getirildi. AB üyesi olmak isteyen ülkelerin, gerekli ekonomik ve siyasi koşulları sağlamak şartıyla, üyeliğin öngördüğü yükümlülükleri yerine getirmeleri halinde AB'ye katılabilecekleri ifade edilmiştir. Kopenhag Zirvesi'nde tanımlanan ve ekonomik, siyasi ve Topluluk müktesebatının kabulü ile ilgili koşulların üç ana başlıkta toplandığı "Kopenhag Kriterleri"nin neler olduğu yukarıda izah edilmiştir (Wim Kok, 2003: 20)

2.2. Güneydoğu Avrupa Genişlemesi

1997'de düzenlenen Lüksemburg Zirvesi ve 1999'da düzenlenen Helsinki Zirvesi ile bu son genişleme iki fasıla halinde gerçekleşeceğinin sinyallerini verdi. Aday ülkelerin ikiye ayrılmasında müzakerelere hazır olup olmadıkları esas alınmıştı. Böylece ilk zirvede Polonya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Estonya Kıbrıs ve Macaristan orta vadede bu kriterleri sağlayabilecek altı ülke olarak belirlendi ve Lüksemburg Zirvesi'nde müzakerelere başlama kararı alındı. Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Romanya ve Slovakya'yla üyelik görüşmelerine geçilmesi kararı ise iki yıl sonra Helsinki Zirvesi'nde alındı. Müzakerelerin ardından, 2004'te bu on iki ülkeden Bulgaristan ve Romanya haricindekiler üyelik statüsüne layık görülürken söz konusu iki ülke ilerleme raporlarında en çok eleştiriyi aldıkları yolsuzlukla mücadele sorunu hallolmadığı için 2007'de tam üye olmuşlardır (Reçber, 2012: 60-61).

Romanya ve Bulgaristan'ın üyeliğiyle AB'nin sınırları Avrupa kıtasının da sonuna dayanmış oldu. Süreçleri baştan beri muhtelif çelişkiler barındıran bu iki ülkenin üyeliklerinin gerçekleşmesinin de gecikmesinin de siyasi sebeplere dayandığı düşünülmektedir. Bu sebeplerden biri MDAÜ'leri bu genişlemeler kapsamında bölmek, bir bütün olarak Birliğe girmelerini sağlamaktır.

Halbuki, Avrupa Komisyonu'nun "Genişleme Sürecinde Kaydedilen İlerlemeye İlişkin Strateji Belgesi Hakkında Not"ta şu ifadeler yer verilmiştir (Ekonomi Bakanlığı, 2004);

"Ekonomik reformlarda veya taahhütlerin yerine getirilmesine yaşanan gecikmeler siyasi düzeyde gönderilecek erken uyarı mektupları ve Konsey'e raporlama yoluyla bildirilecektir. Ciddi sorun yaşanması halinde Antlaşmada yer alacak genel ekonomik, iç pazar ile adalet ve içişleri alanları için saptanacak üç adet korunma (safeguard) hükmü işletilecektir.

Müzakerelerin bitişi ile katılım arasında uzun bir süre bulunduğu ve yerine getirilmesi gereken taahhütlerin çokluğu nedeniyle Komisyon Katılım Antlaşmasının spesifik bir korunma hükmü içermesinden yanadır. Müzakerelerde Bulgaristan tarafından kabul edilmiş bulunan bu hüküm Romanya'ya da teşmil edilebilecektir. Bu kapsamda, Komisyon Katılım Antlaşmasının yürürlüğe girmesinden önce üyelik kriterlerini karşılamada ciddi eksiklik tespit edilmesi halinde üyelik tarihini 1 yıl geciktirmeyi tavsiye edilecektir."

Hazır olmamalarına ve bunun bilinmesine rağmen Bulgaristan ve Romanya'nın resmen üye yapılmaları beraberinde bazı tartışmaları alevlendirmiştir. Bu iki ülkenin AB ülkelerinin gelişmişlik düzeyine göre geri olmalarıyla birlikte demokrasiye geçiş döneminden sonra dahi aşamadıkları iç sorunlar bu tartışmaların bir boyutudur. UNICEF, UNOHCHR ve AGİT-ODIHR raporlarına göre, Bulgaristan'da çoğunluğu Çingene olan çocuklar fuhuşa zorlanmakta, yine çocuk yaşta kişiler uyuşturucu satmakta, üstelik örgütlü çetelere katılmaktadır. Çocuklarda örgütlü suçta katılma oranı Romanya'da da yüksektir. Ayrıca, çalışan çocuklar ve sokak çocukları Romanya için büyük sorundur. Yine bunların da ağırlıklı olarak Çingene kökenli çocuklar olduğu bilinmektedir. Üstelik reşit olmayan kız çocuklarının cinsel anlamda sömürülmesi Romanya'nın toplumsal sorunları arasında üst sıralardadır. (Diplomatik Gözlem, 2007).

Şartlar böyleyken Romanya ve Bulgaristan, üyeliğe hazır olup olmadıklarına bakılmaksızın, süreçle beraber ilerleme de kaydedilir anlayışıyla Birliğe kabul edilmişlerdir. Azınlık hakları, demokratik kurumlar, gelir dağılımında adaletsizlik, fırsat eşitsizliği, yolsuzluk, rüşvet, imaj bozukluğu, sosyal sorunlar, sahtecilik ve fakirlik gibi meselelerde sıkıntı yaşamalarına rağmen (zamanla bunların bir kısmında iyileşme görülmüştür) bu sorunların üyeliklerine zeval vermemesi AB'nin "ahde vefa" kuralını Bulgaristan ve Romanya için uyguladığını göstermektedir.

2.2.1. Bulgaristan'ın Üyelik Süreci

Avrupa Birliği ile Bulgaristan'ın ilişkileri kronolojik olarak şöyle ilerlemiştir (Reçber, 61):

AT ve Bulgaristan arasında Mayıs 1990'da işbirliği anlaşması imzalanmıştır.

1 Mart 1993'te imzalanan ortaklık anlaşmasıyla Bulgar iç mevzuatının topluluk mevzuatı ile uyumlaştırılması çalışmaları resmen başlamıştır. Yürürlüğe giriş tarihi 1 Şubat 1995 olan bu ortaklık anlaşmasına göre artık Bulgar sanayi ürünlerine AB pazarında yer açılmış olacaktı. AB'ye ait ürünlerin de Bulgaristan'a ihraç edilebilmesi için konan kısıtlar ise 2002'ye kadar peyderpey kaldırılacaktı.

14 Aralık 1995 Bulgaristan için çok tarihi bir gündür. Nitekim, bu gün Bulgaristan'ın AB'ye resmi olarak üyelik başvurusunda bulunduğu tarihtir. Bu başvuruya mukabil AB Komisyonu görüşü 15 Temmuz 1997'de açıklanmıştır.

Gündem 2000 Belgesinde Bulgaristan'ın adı ikinci dalga adaylar arasında açıklanmıştır.

Müzakerelerin başlama tarihini ise Komisyon, 1999 tarihli raporunda 2000 yılı olarak ilan etmiştir.

Aralık 1999'da gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi ise tam üyelik müzakerelerine başlaması kararı alınan zirvedir. Resmi olarak müzakerelerin başlangıç tarihi 15 Şubat 2000'dir.

Kasım 2002'de diğer adaylarla birlikte Bulgaristan'ın tam üyeliğe hazır olabilmeleri için gerekli olan yol haritaları Komisyon tarafından hazırlanmıştır.

5 Kasım 2003 itibarıyla 31 başlıktan 26 tanesinde görüşmeler bitirilmiştir (Tezcan, 2004: 98).

Kriterlerin yerine getirilmesinin ardından 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren Bulgaristan bir Avrupa Birliği üyesidir.

Adaylık süresi boyunca Komisyonun hazırladığı ilerleme raporları ışığında değerlendirilecek olan Bulgaristan ve Romanya'nın üye olmalarının ardından hazırlanmış olan raporlar başka bir çalışmanın konusu olabilir.

Bulgaristan için hazırlanan ilerleme raporlarının muhtevası geniş anlamda Kopenhag Kriterlerini oluşturan beklentilerdir. Alt konu başlıkları ise şu şekildedir; kamu yönetimindeki reformlar ve yenilikler, adalet sistemi, hâkim ve savcılarının statüsü, cezaevlerinde şartların iyileştirilmesi ve mahkûmlara kötü muamele, ifade özgürlüğü, yolsuzlukla mücadele, insan kaçakçılığı, çocukların ve engellilerin hakları, fırsat eşitliği ve ayrımcılıkla mücadele, Çingenelere karşı ayrımcı tutumun sona erdirilmesi (Tezcan, 101-102).

2.2.2. Romanya'nın Üyelik Süreci

Romanya ile AB arasında Avrupa anlaşması 8 Şubat 1993 tarihinde imzalanmıştır. Bu anlaşma iki taraf arasında kurumsal ve diplomatik ilişkilerin geliştirilmesine yönelikti ve Romanya ile Birlik arasında bir serbest ticaret bölgesi kurulmasını öngörmekteydi. Anlaşmanın yürürlüğe girişi ise 1 Şubat 1995 tarihinde gerçekleşmiştir.

Romanya AB'ye resmi üyelik için 22 Haziran 1995'te başvurmuştur.

AB Komisyonu da buna istinaden görüşünü 15 Temmuz 1997'de açıklamıştır.

Tıpkı Bulgaristan gibi Romanya ile de Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde müzakerelerin başlatılma kararı alınmıştır.

Görüşmeler 15 Şubat 2000'de başlamıştır ve 31 başlıktan 20 tanesi ile görüşmeler geçici olarak 5 Kasım 2003'te kapanmıştır (European Commission, 2015).

2002 Kopenhag Zirvesi'nde iki ülkenin de 2007 yılı itibarıyla tam üyeliğe kabul edileceklerini öngören bir perspektif çizildi ve Romanya 1 Ocak 2007 tarihi itibarıyla Avrupa Birliği üyesi oldu.

2.3. Bulgaristan ve Romanya'nın İlerleme Raporu Değerlendirmeleri

Süreç teknik olarak yukarıda bahsedildiği şekilde ilerlerken, ülkenin entegrasyon yolunda harcadığı çabayı ve kat ettiği mesafeyi gözlemek amacıyla Komisyon bir yandan İlerleme Raporları yayınlamıştır. Çalışmanın devamında, Bulgaristan ve Romanya için aday oldukları dönemde hazırlanmış ilerleme raporları yolsuzlukla mücadele, azınlık ve insan hakları, ekonomik gelişmeler başlıkları altında özetlenmiştir. Son olarak Schengen bölgesine dahil edilmemeleri meselesi ele alınmıştır.

2.3.1. Yolsuzlukla Mücadele

Yolsuzluk kelime anlamı olarak olumsuz bir davranış örneği olmakla beraber kanun ihlali, usulsüzlük, kültürel geri kalmışlık olarak tanımlanır. Dünya Bankası'na göre kamu görevinin özel çıkar sağlamak amacıyla kötüye kullanılması anlamına gelirken BM için bu kötüye kullanımın zimmet, rüşvet, kayırmacılık gibi yollarla sağlanmasıdır. Sosyolojik anlamda ise yolsuzluk, neticesinde karşılaşılacak olan negatif sonuçlar bir kenara bırakılırsa toplumsal bir soruna çözümlü gibi algılanır. Örneğin, çalışmanın konusu olan ülkelerdeki halklar yolsuzluğu, demokrasiye geçişte karşılaştıkları zorluklarla baş edebilmek için kullanmışlardır. Günümüzde ise yolsuzluk, Güneydoğu Avrupa ülkeleri göz önüne alındığında pazar ekonomisine geçişle görülmeye başlanan ve artan adaletsizlik, eşitsizlik, yeni sınıf oluşumu gibi bütün olumsuz etkilere işaret etmektedir (Giannakopoulos, 2010: 3).

Transparency International'ın yıllık olarak yayınladığı yolsuzluk algılama endeksine göre, yolsuzluk sıralamasında başı çeken üç Avrupa Birliği ülkesi Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya'dadır. Örneğin, Bulgaristan'ın bu endekse göre aldığı puan, AB üyesi olmadan önce 4.0 iken AB'ye üye olduktan sonra 3.3'e düşmüştür. Bu endeksin 2011 verilerine göre Bulgaristan dünya sıralamasında 86, Romanya ise 75. sıradadır. Bir sonraki yıl Bulgaristan 75. Sırada, Romanya 66. sıradadır. Fakat genelde durumlarında pek değişiklik gözlenmeyen bu iki ülke 2014 verilerine göre 69. sırayı paylaşmışlardır (Transparency Agency, 2011, 2012, 2014). Diğer bir deyişle Avrupa Birliği üyesi olmak için harcanan onca çabaya rağmen bu ülkelerde yolsuzluk azalmamıştır.

1998 İlerleme Raporu verilerine göre Bulgaristan'ın yolsuzlukla mücadele ve adli reformda sürekli çabaya gerek olsa da siyasi kriterleri karşıladığı ifade edilmiştir (European Commission, 1998). Benzer ifadeler Romanya için de geçerli olup yolsuzlukla mücadelenin daha da güçlendirilmesi salık verilmiştir.

Bulgaristan için hazırlanan 1999 İlerleme Raporunda, yolsuzluğun ciddi bir sorun teşkil etmeye devam ettiği, yolsuzlukla mücadelede ve yargı sisteminin işleyişinin geliştirilmesi için daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiği vurgulanmıştır (European Commission, 1999a). Aynı yıl Romanya İlerleme Raporunda ise mali kontrol ve çevre gibi konularda idarenin biraz daha çaba sarf etmesi gerektiği, Romanya'nın müktesebatın aktarım ve uygulama adımlarını hızlandırması gerektiği, fon yokluğu ve zayıf idari kapasitenin sıkıntı yarattığı ifade edilmiştir (European Commission, 1999b).

2000 yılındaki ilerleme raporları da kendinden öncekilerle aynı minvalde olup her iki ülkenin de Kopenhag Kriterleri'ni yerine getirmeye devam ettikleri, her ikisinde de yolsuzluğun hala sorun olmaya devam ettiği belirtilmiştir. Farklı olarak Romanya için demokratik kurumlarının iyi yapılandığı fakat karar alma sürecinin zayıf olduğu ifade edilmiştir. Yolsuzluk seviyesinin azaltılmasında ve yargı işleyişi ile ilgili ufak da olsa gelişmenin gözlemlendiğine yer verilen raporda Romanya'nın kanunlarda yaptığı reformlar da takdir görmüştür (European Commission, 2000).

2001 İlerleme Raporu'nda Bulgaristan'da da Romanya'da da rüşvetin önemli ve devam eden bir sorun olduğuna değinilmiştir. Gerekli tedbirlerin alınmaması halinde Avrupa Birliği'nin olmazsa olmazı olan hukukun üstünlüğü ve demokrasinin tesisi maddelerine sekte vurulacağı belirtilerek aday ülkeler uyarılmıştır (European Commission, 2001).

Yolsuzlukla ilgili Bulgaristan'ın ilerleme kaydettiğini belirten ilk rapor 2002 İlerleme Raporudur. Yargı reformu ve kaçakçılık, yolsuzluk ve organize suçla mücadelede atılan adımlar takdir kazanmıştır (European Commission, 2002a). Romanya İlerleme Raporunda da benzer bir şekilde yargı reformu beğeni kazanmış, polisin sivilleştirilmesi kararı önemli bir adım sayılmıştır (European Commission, 2002b).

2004 yılında yolsuzlukla mücadele adına Bulgaristan Yüksek Yargı Konseyi yargıda yolsuzlukla mücadele için bir strateji belirledi. Avrupa Konseyi'nin Yolsuzluğa Karşı Ceza Hukuku Sözleşmesine Ek Protokol'ü ve Yolsuzluğa Karşı BM Sözleşmesini imzalayan Bulgaristan'ın atmış olduğu bu somut adımlar 2004 İlerleme Raporuna yansımış fakat Bulgaristan'ın yolsuzlukla ve rüşvetle mücadele yeterli takdir kazanmasına yetmemiştir. Rüşvet ve yolsuzluğun özellikle eğitim ve sağlık gibi çok hayati iki alanda rahatsız edici boyutlara ulaşması Komisyon raporunun en dikkat çeken ayrıntısıdır (European Stability Initiative, 2004). 2004

İlerleme Raporu incelendiğinde Romanya ile ilgili iç açıcı yorumlar kaydedilmediği görülür. Yolsuzlukta azalmanın olmadığı, toplumu tüm boyutlarıyla etkileyen ciddi bir sorun olmaya devam ettiği ifade edilmiş. Üst düzey yolsuzluklardaki kovuşturmalar da yetersiz bulunmuştur (European Commission, 2004).

Bulgaristan hakkında yayınlanan 2006 İzleme Raporunda yolsuzlukla mücadelede atılan adımlar sayıldıktan ve düzenlemeler takdir edildikten sonra son değerlendirme cümlesi aynen şöyle kurulmuştur “Genel olarak yolsuzlukla mücadelede belirli ilerleme kaydedildi. Bulgaristan’ın yolsuzlukla mücadele, özellikle de üst-düzyey yolsuzlukla ilgili mücadelesinin sonuçları hakkında net kanıt sunması gerekiyor.” (European Commission, 2006a). Adaylığının başından beri yolsuzlukla mücadelede kat ettiği yol, iç hukukunda yaptığı düzenlemelerle 2006 İzleme Raporunda beğeni kazanan Romanya bu çabasını hem güçlendirmesi hem de sağlam bir şekilde ilerletmesi yönünde uyarılmıştır. Rapor, özellikle üst-düzyey yolsuzluklarla mücadelede asla geri adım atılmamasını, denetim mekanizmalarını hazır tutarak sürekli bir şekilde kurum ve bireylerin izlenmesini tavsiye etmiştir (European Commission, 2006b).

2006 yılında yayınlanan İlerleme Raporları her iki ülkenin de tam üyelik öncesi yayınlanmış son raporlarıdır ve görülüyor ki, yolsuzlukla mücadele başlığı her ikisi için de tam anlamıyla kapanmamadan, Komisyon’un beklentileri tatmin edilmeden üyelik gerçeklemiştir.

2.3.2. Azınlık ve İnsan Hakları

Komünizmin yıkılmasının ardından yaşanan geçiş döneminde, Romanya azınlıklara siyasi temsil hakkı vermiştir. Böylelikle azınlıklar, demokratik yolları kullanmayı da haklarını aramayı da öğrenmeye başlamışlardır. AB ile entegrasyon süreci Romanya’da olumlu bir gelişmeye sebep olmuştur. Bu gelişme etnik Macar azınlıklar meselesinde yıkıcı milliyetçiliğin önünün kesilmesidir. Demokrasiye geçiş sürecinde ülke içindeki istikrar ve AB üyeliğinin nihayete erdirilmesi hedeflerinin etnik gruplar arasındaki uyumun muhafaza edilmesine bağlı olduğu sürekli vurgulanmıştır. Geçiş döneminde, özellikle 1996’ya kadar, Romanya’da milliyetçiliğin güçlendiği ve Macar azınlığın haklarını –görece- sınırlayan bazı yasal düzenlemelerin yapıldığı bir süreç yaşanmıştır. 2000 ve 2004 yıllarındaki seçimlerde etnik Macar azınlığın temsilcileri olan siyasiler ile Romenlerin temsilcisi olan siyasiler arasında yaşanan işbirliği, Romen aşırı milliyetçiliğinin palazlanıp Romanya’nın demokratik gelişimine bir engel teşkil etmesini de AB ile bütünleşme sürecinin sekteye uğramasını da önlemiştir. (Ağır, 2012: 144-145).

Komünizm sonrası Bulgaristan’daki azınlıkların durumuna bakacak olursak, asimilasyon döneminde büyük baskıya maruz kalmış olan ve isimleri zorla değiştirilen Türk-Müslüman azınlığa anadilde konuşma serbestliği ve kendi isimlerini kullanabilme hakları geri verilmiştir. 1993’te çoğunluğu Türklerden oluşan Haklar ve Özgürlükler Partisi (HÖH) siyaset sahnesinde yerini almıştır. Bulgarlar anayasalarında Türkleri hala “azınlık” olarak tanımlamasalar da HÖH’ün varlığı Bulgaristan’ın AB’den olumlu puan almasına sebep olmuştur. Demokrasiye geçişle beraber din ve basın alanında da eski günlerin yasakçı zihniyetinden kurtulan Bulgaristan’da camiler, mescitler açık olup azınlıkların ibadetlerine bir kısıtlama getirilmesi söz konusu değildir. Bunlar da AB nezdinde göz dolduran gelişmelerdir ve Bulgaristan’ı üyeliğe taşıyan birkaç olumlu sayılabilecek gelişmeden bir tanesidir. Ne var ki, sosyal ve ekonomik anlamda aynı eşitlik ve serbestliğin sürdüğü söylenemez. AB fonlarından ve yatırımlarından Türklerin meskün olduğu bölgelerin mahrum tutulduğu veya daha az yararlandırıldığı bir gerçektir. Maddi ve sosyal gelişmişlik anlamında ayrımcılığa uğrayan bu yöreler gerçekten de geri kalmış durumdadırlar.

Bulgaristan’da Türkler haricinde Pomak ve Çingene azınlığın varlığı da yadsınamaz. İlerleme raporlarındaki en büyük eleştiri Roman halka uygulanan ayrımcılığa, ötekileştirmeye, durumlarının iyileştirilmesi konusunda bir atılımda bulunulmamasına gelmektedir. Bu noktada yine Bulgaristan ile Romanya benzeşmektedirler. Her ikisinde de Çingeneler haricindeki azınlığın durumundan memnun olan AB, 1998’den itibaren tüm ilerleme raporlarında Çingenelerin durumunun iyileştirilmesinde bir gelişme olmadığını ve sosyal hayatın her alanında bu gruba uygulanan ayrımcılığın devam ettiğini belirtmiştir. Çingene toplumundaki yüksek yoksulluk düzeyi, okuma yazma bilmeme, işsizlik oranına dikkat çeken raporlar bu konularda her iki ülkenin de daha fazla çaba sarf etmesi gerektiğini defaatle vurgulamıştır.

1999 İlerleme Raporunda Romanya’ya dair ilgi çekici bir nokta vardır. Her ne kadar Kopenhag Kriterlerini yerine getirmede yeterli bulunsa da Romanya’nın çocuk bakımı ve çocukların korunması gibi konulara daha fazla eğilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu mesele ile ilgili devlet kurumlarının varlığı ve işletilmesi önemli bir husus olarak kayıtlara geçmiştir. Çocuk haklarının gözetilmesinin ve onların yaşam koşullarının iyileştirilmesinin altı çizilmiştir. (European Commission, 1999b)

Bazı ufak gelişmeler 2001 yılındaki raporlara yansımıştır. Buna göre Bulgaristan'ın Çingene toplumuna karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına ilişkin Sivil Toplum Örgütü Projeleri başlatması, Romanya'nın da Çingenelerin durumunu geliştirmek için ulusal strateji belirlemesi olumlu karşılanmıştır. Lakin, iki ülke hakkında bu girişimlerin kağıt üzerinde kalacağı endişesine yer veren raporlarda Çingenelerin kültür ve kimliklerinin korunmasına dair girişimler göz ardı edilmese de bunların uygulamada başarıya ulaşması konusundaki ısrar ve eleştiriler Bulgaristan ve Romanya'nın üye oldukları tarihe kadar devam etmiştir. (European Commission, 2001a, 2001b)

2001 raporunda Romanya için problem olarak ele alınan bir konu da hukukun üstünlüğü ve demokratikleşme ilkeleri ile uyumsuzluk gösteren polis statüsü meselesidir. Raporda, polis ordudan ayrışıp kamu çalışanı statüsü alması beklenirken bunun hâlâ gerçekleşmediği belirtilmiştir. Polisin kötü muamelesi ile ilgili insan hakları derneklerine başvuruların devam ettiği rapora eklenmiştir ve Romanya gereken tedbirlerin bir an önce alınması yönünde uyarılmıştır. (European Commission, 2001b)

2002 İlerleme Raporunda Bulgaristan'ın, Çingenelerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi yönündeki çabaları yetersiz bulunmuş ve bu konu yine bir sorun olarak ele alınmıştır. Üstelik bu grup ile Bulgar halkın arasında artmakta olan gerginliğe dikkat çekilmiştir. Türk azınlığın ise sosyo-ekonomik olarak geri kalmışlığına ve ekonomik yönden gelişmemiş bölgelerde meskûn olmalarına dikkat çekilmiştir. Bu grubun entegrasyonunun sağlanması yönünde önceki raporlardakine benzer uyarılarda bulunulmuştur. Rapora yansıyan olumlu bir gelişme ise Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın Nisan 2002'de "Azınlık Gruplarındaki çocuk ve okul çağı çocukların eğitimi için Danışmanlık Konseyi" kurmuş olmasıdır. Bu konsey, azınlık halkların çocuklarının entegrasyonu için eğitim projeleri hazırlamaktan mesuldür. (European Commission, 2002a)

Romanya'nın 2002 İlerleme Raporu'nda azınlık dillerine dair olumlu bir gelişme ele alınmıştır. Raporda ana dillerinde eğitim gören öğrenci sayısında ve eğitim veren birimlerde artış olduğu saptanmıştır. Bununla beraber, Roman azınlığa karşı sergilenen ayrımcılık devam ettiği için aynı rapor Romanya'yı eleştirmiştir. (European Commission, 2002b)

Reformlar bağlamında incelendiğinde, Bulgaristan'ın Kopenhag Kriterlerine uyum sağlamak adına attığı kayda değer adımlardan biri 1 Eylül 1999'da yürürlüğe giren Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesidir. Ne var ki, Avrupa Birliği'nin en az bu sözleşme kadar önemseydiği Avrupa Bölgesel veya Azınlık Diller Şartı Bulgaristan tarafından hâlâ imzalanmamıştır (Council of Europe, 2017). Bu da Bulgaristan'ın, devletin bütünlüğüne hâle geleceği tedirginliğini hâlâ aşamadığını ve gerekli düzenlemeleri yaparken tereddütleri olduğunu göstermektedir. Bunların haricinde, içerik itibarıyla her tür ırk, din, inanç, etnik köken, yaş ve cinsiyet ayrımcılığının elimine edilmesini amaçlayan Irksal Eşitlik Yönergesi ve Çalışma Eşitlik Yönergesi'nin Bulgaristan hukukunda yer alabilmesi için 16 Eylül 2003'te iç hukukta düzenleme yapılmıştır (European Commission, 2005).

Bulgaristan için hazırlanan 2004 İlerleme Raporunda insan kaçakçılığının, hapisane koşullarının yetersizliğinin, mahkûmlara kötü muamelenin, engelli vatandaşlarının durumlarının iyileştirilmemiş olmasının, ayrımcılığın devam eden sorunlar olduğu ifade edilmiştir (European Stability Initiative, 2004). 2004 İlerleme Raporu Romanya'nın insan haklarına saygı duyduğunu ve bu konuda yaptığı çalışmaların takdir gördüğünü beyan eder bir belgedir. Romanya'nın, Temel İnsan Hakları Sözleşmelerini onaylamasına rağmen hâlâ ayrımcılığı yasaklayan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 12 No'lu Ek Protokolü imzalamadığına dikkat çekilmiştir. Bunun yanında, insan kaçakçılığı ve istismarında artış gözlenmiştir. Romanya'dan bu konuda kurumlar arası işbirliğini artırması ve daha güvenilir istatistik veriler sunması talep edilmiştir. (European Commission, 2004).

2006 yılına ait İzleme Raporu Bulgaristan'ın insan kaçakçılığında hem bir transit ülke hem de bir nihai varış noktası olmaya devam ettiğinin altını çiziyor. Ayrıca rapor, tutuklulara kötü muamelenin azalsa dahi devam ettiğine, zihinsel ve bedensel engellilerin toplumla entegre olmalarının çok yavaş ilerlediğine yer veriyor. Çingene çocuklarının okula devamlılığının sağlanması amacıyla 10 yıllık plan hazırlanmasına rağmen Çingene halkının durumunun istenen hedefin çok uzağında olduğunu belirtiyor. (European Commission, 2006a). İç hukukunda yaptığı düzenlemelerle, tüm bu başlıklara dair ilerleme kaydetmiş olan Bulgaristan yine de tam üyelik öncesi eleştiri almaktan kurtulamamıştır. Romanya da aynı yıl benzer yorumlar almıştır. Rapora göre Romanya'da insan kaçakçılığı ile mücadelede ciddi ilerlemeler kaydedilse de bu sorun tamamıyla çözüme kavuşmamıştır. Raporda hapisane sisteminin yapısı değiştirilmeden kaldığına, bazı hapisanelerin kalabalık, kötü sağlık ve yaşam koşullarından mustarip olduğuna dikkat çekilmiştir. Azınlık hakları ile ilgili olarak ise Rapor, Çingene azınlığa muamele ve bu grubun haklarının iyileştirilmesi yönünde olumlu gelişmeler

olduğundan bahsetmekle beraber bu konudaki çabaların devam edilmesini tavsiye etmektedir. (European Commission, 2006b)

2.3.3. Ekonomik Gelişmeler

Bulgaristan ve Romanya ekonomik açıdan bakıldığında AB'nin en fakir iki ülkesi konumundadır (Eurostat, 2017). Üyelik öncesi için şu söylenebilir ki, her iki ülkenin de Avrupa Birliği ile ekonomik entegrasyonları yavaş fakat istikrarlı bir şekilde devam etmiştir. Üye olmadan önce iki ülkeye de yabancı doğrudan yatırım yapılmıştır ama oran olarak bunlar, diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin oldukça gerisinde yapılan yatırımlardır. Burada ilgi çekici olan, yabancı doğrudan yatırımlardaki artışın diğerleri gibi adaylık sürecinde değil de üyelik sonrasında gerçekleşmesidir. (Eren, 2009: 223). Aşağıdaki tablo Bulgaristan ve Romanya'ya adaylıkları sürecinde yapılan YDY'deki istikrarlı artışı göstermektedir.

Tablo 1: Yabancı Doğrudan Yatırım Miktarı (Milyar \$)

Ülkeler/yıllar	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Bulgaristan	818	1001	812	904	2096	3072	4098	7874	13875
Romanya	1041	1037	1157	1144	1844	6443	6498	11006	10103

Kaynak: (World Bank, 2017)

Bu artış aynı zamanda iki ülkenin de sahip oldukları pazar potansiyelini ve o potansiyeli kullanmak isteyen dış ülkelerdeki artışın da göstergesidir. Bu yatırımların yapılması ekonomik olduğu kadar siyasi istikrara da bağlıdır. Ülkeler güven ortamını tesis etmiş, yaptıkları reformlarla göz doldurmuş olacaklar ki yatırımcıyı kendilerine çekebilmişler.

Tablo 2: GSMH Büyüme Oranları, % Değerler

Ülkeler/yıllar	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Bulgaristan	-5.61	5.011	4.248	6.018	5.078	6.556	7.236	6.753	7.675
Romanya	-0.402	2.395	5.592	5.184	5.524	8.359	4.172	8.056	6.864

Kaynak: (World Bank, 2017)

Tabloda verilen büyüme oranlarına bakıldığında, Bulgaristan ekonomisi, üyelik döneminde Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecinin kârı sayılan fonlar ve mali yardımlar ile epey gelişme göstermiştir. Piyasa ekonomisine gün geçtikçe adapte olmuş, istikrarlı bir ekonomik yapıya sahip olan Bulgaristan yaptığı reformlarla da AB Komisyonu'nun takdirini kazanmıştır. Fakat yine de tüm bunlar Bulgar ekonomisinin Birlik içindeki piyasa koşullarıyla yarışmakta zorlanacağı fikrini değiştirmeye yetmemiştir. 2003 İlerleme Raporunda AB içindeki rekabet baskısına karşı mücadele edebilmesi için Bulgaristan'a bir an önce yaptığı reformları uygulaması salık verilmiştir (European Commission, 2003a). Bir nevi ekonomik kriterlere uygun olabilmenin yolunun hukuki ve idari sistemin etkinliğini artırmasına bağlı olduğu vurgulanmıştır. Benzer cümleler Romanya'ya ait ilerleme raporunda da geçmektedir. Bulgaristan'dan farklı olarak Romanya mali politika ve ücret politikasında dikkatli olması hususunda uyarılmıştır. Raporda, mali yükümlülüklerine riayet etmesi yönünde; enerji, maden ve taşımacılık gibi sektörlerde ise yeniden yapılandırmaya gidilmesi yönünde tavsiyelerde bulunulmuştur (European Commission, 2003b).

2004 İlerleme Raporunda Bulgaristan'da işleyen bir piyasa ekonomisi olduğu sonucuna varılmıştır ve yapmakta olduğu reformların onu Birlik içerisindeki rekabet ortamıyla baş edebilecek bir pozisyona taşıyacağı öngörülmüştür. Önemli başarılarla rağmen özelleştirmenin ise hâlâ tamamlanamadığı beyan edilmiştir (European Commission, 2004a).

Tablo 3: İthalat ve İhracatın Gelişimi (milyar \$)

İthalat									
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Bulgaristan	6.561	7.669	8.575	8.752	12.085	16.838	20.608	26.235	35.243
Romanya	11.199	13.835	16.164	18.305	24.390	33.150	34.193	45.304	67.973
İhracat									
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Bulgaristan	5.794	6.999	7.247	7.542	10.024	13.941	16.158	20.390	26.298
Romanya	9.687	11.905	13.074	15.703	19.923	26.220	24.119	30.270	43.162

Kaynak: (World Bank, 2017)

Yukarıdaki tabloya göre, Romanya ve Bulgaristan üyelikleri süresince ihracatlarını hızlı bir şekilde arttırmıştır. Şekilsel olarak AB bütünleşme sürecinin Bulgaristan ve Romanya'ya yararları tablolar ile desteklenmektedir. Gerek büyüme oranları gerek ülkeye gelen yabancı yatırımların artması gerekse gelişim gösteren ithalat ve ihracat oranları, hepsi bu iki ülkenin maddi olarak çitayı yukarılara taşıdığına göstergesi. Ne var ki, bu göstergeler AB ile ilişkileri karşılıklı olan bu iki ülkenin, AB tarafından kendilerine sağlanan olanakların semereleridir. Karşılığında bu iki aday ülkeden üzerlerine düşen ödevleri yerine getirmeleri beklenmiştir. Diğer bir deyişle, AB'den aday iki ülkeye sağlanan maddi ve manevi faydanın sonuçları elimize sayısal veriler olarak ulaşırken ilişkideki dengenin sağlanması için Bulgaristan ve Romanya'nın da kendilerinden bekleneni Birliğe vermeleri gerekirdi.

Ekonomik kriterlerin karşılanması noktasında her iki ülkenin de yeterli olgunluğa yaklaştığını söyleyen ilerleme raporları bu iki ülkenin üstesinden bir türlü gelemedikleri yolsuzluk sorununu da görmezden gelmemiştir. Raporlarda sıkça bu konunun çözüme kavuşmadığının üstünde durulmuştur. Tam üye olmalarından önce hazırlanana son İlerleme Raporları, Bulgaristan ve Romanya için benzer saptamalarda bulunarak iki ülkede de işleyen bir piyasa ekonomisinin var olduğunu, makroekonomik istikrarı ve gelişmiş yapısal reformları geniş ölçüde başarabildiklerini beyan etmiştir. Maliye, ücret ve para politikalarının uyumlaştırılması; kurumsal finansal disiplin ve vergi uyumluluğunun geliştirilmesi; enerji, maden ve taşımacılık sektörlerindeki yapılanma takdir görmelerini sağlamış gelişmelerdir. Bu göz dolduran çalışmalara mukabil kamu harcamaları reformunun geliştirilmesi, vergi gelirlerinin güçlendirilmesi, yapısal reformların derinleştirilmesi ve özelleştirme programının uygulanmasında daha çok ilerleme kaydedilmesi salık verilmiştir. Kopenhag Kriterlerinin ekonomik beklentilerinin ancak bu eksiklikler giderildiğinde tam anlamıyla sağlanabileceği vurgulanmıştır. (European Commission, 2006a, 2006b).

2.3.4. Schengen Bölgesine Dahil Edilmeme

Günümüzde 26 Avrupa ülkesinin topraklarını kapsayan Schengen Bölgesi'nin temelleri 1985 yılında imzalanan Schengen Anlaşması ile atılmıştır. Bu anlaşma ile bahsi geçen ülkeler arasında sınır uygulaması olmaksızın, tek bir devletin içinde hareket ediyormuşçasına dolaşım serbestisi vardır. Schengen Bölgesi'ne dahil olmak isteyen bir ülkenin izleyeceği prosedüre göre Schengen Bölgesi'nde yer alan AB Konseyi üyesi devletler üye olmak isteyen devletle ilgili AB Parlamentosu'na danışılır. Buradan çıkan kararın ardından oybirliği ile ilgili ülkenin üyeliği neticeye bağlanır (European Commission, 2015).

Komisyon görüşüne göre Bulgaristan ve Romanya'nın Schengen Kriterlerini yerine getirmeleri konusunda yeterli bulunmaları ile bu iki ülkenin henüz sisteme dahil edilmemesi kafalarda soru işareti uyandırmaktadır. Sisteme dahil olabilme şartları arasından her iki ülkenin de geçer not aldığı başlıklar; kişisel verilerin korunması, polis ve gümrük işbirliğinin tesisi ve sınır kontrolünün etkili bir şekilde yapılması olarak sıralanabilir. Yerine getirilemeyen veya yetersiz görülen başlıklar ise şunlardır; yolsuzluk ve organize suçlarla mücadele. Bu kriterlerin tamamlanamaması veya saptanan eksiklikler bu iki ülkenin Schengen'e kabul edilmelerinin önündeki en büyük engellerdir.

Artık ülkeleri birbirinden ayıran somut sınırlar ortadan kalktığı için sisteme dahil olan her üye devletten polisiye işbirliği beklenmektedir. Güvenlik zafiyetinin oluşmaması için Schengen Bilgi Sisteminde, yasadışı göçmenler, kayıp şahıslar, aranan şahıslar, çalıntı araçlar, suç işlediğinden şüphe edilen kişiler, ülkeye girişi ya da kalması uygun görülmeyen üçüncü taraf ülke vatandaşlarına ait bilgiler bulunmaktadır. Bu birliğe dahil olmak isteyen ülkeler hakkında karar verecek olan hâlihazırdaki üye ülkelerin gözünde yeni adayın sergileyeceği performans, güvenlik konusundaki ihtiyatlılığına bağlıdır. Fransa, Almanya, Hollanda, Belçika ve

İtalya'nın Schengen Bilgi Sisteminde kayıtlı ve kişisel sayılabilecek bilgilerin Bulgaristan'daki yasadışı örgütlerin eline geçmesinden yana çekinceleri vardır. Yeni üyelerin sisteme dahil edilmesi, tavsiyelere uyup yukarıda adı geçen ülkelerin şüphelerini ve çekincelerini gidermelerine bağlıdır. (Özler, 2011)

Bu durumla alakalı gelişmeler ilerleme raporlarına yansımıştır. Örneğin, 2001, 2004, 2006 raporlarında Bulgaristan'ın ve Romanya'nın insan kaçakçılığı için transit geçiş ülkesi oldukları ifade edilmiştir. Raporlarda, Romanya'nın sınır ötesi organize suçlarla savaşmak için aldığı tedbirlere yer verilmişse de yetersiz bulunmuştur. (European Commission, 2001b)

Bulgaristan ve Romanya Schengen'e dahil olabilmek için 2011 Haziranında AB Parlamentosu'na başvurmuşlardır. Ne var ki, Hollanda'nın itirazı oybirliği mekanizması ile hareket eden Kurul'un kararının olumlu yönde çıkmasını engellemiştir. Bunun sebebi her iki ülkede de halledilememiş olan yolsuzlukla mücadele ve organize suçlarla mücadelesinde tedbirlerindeki eksikliklerdir. En büyük kaygının ise doğu sınırından gelen yasadışı göçmenlere dair olduğu ifade edilmiştir (Özler, 2011). Bu noktada, üye ülkeler sınır güvenliğini Bulgaristan ve Romanya'ya emanet edemeyecek kadar önemli bir mesele olarak görmektedirler denebilir. Ya da, sınır güvenliğini Bulgaristan ve Romanya'ya emanet edemeyecek kadar bu iki ülkeye güvenmedikleri söylenebilir.

Güncel durum şudur ki, Bulgaristan ve Romanya vatandaşları 1 Ocak 2014 tarihinden beri Schengen Bölgesinde tam serbest dolaşım hakkına sahiptir. Schengen alanına tam anlamıyla dahil olamaları da bu ülke vatandaşlarının serbest dolaşım hakkının yanı sıra çalışma hakkı da vardır. Sadece diğer Schengen üyesi ülke vatandaşları gibi bu hak sınırsız değildir. 3 ayın sonunda kendi ülkelerine giriş çıkış yapmak zorundadırlar.

Sonuç

Gerek adaylığı gerekse üyeliği döneminde pek çok kriterden sınıfı geçmiş olan Bulgaristan AB çatısı altında geçen bunca yıl içinde hâlâ pek çok vatandaşının yaşam standardını istenen düzeye getirememiştir. Yüksek meblağlarda AB yardımı alan ve fonlardan yararlanan Bulgaristan yukarıda belirtildiği gibi hâlâ Romanya ile beraber Birliğin en fakir ülkesi konumundadır. Bulgar halkı hem istikrarı kuracak olması hem de demokrasi yönünden ilerlemeleri için çekici bir güç olarak gördükleri Avrupa'ya güven duymaktadır. Birlik ile bütünleşmelerini de kendi kurumlarının iyileşmesi ve ahlaki yönden Avrupa standartlarını yakalayacakları inancıyla hep desteklediler. Entegrasyonla birlikte halkta, sahip oldukları haklarla ilgili bilincin arttığı gözlenmiştir. Artık daha talepkâr; hak ve adalet konularında daha hassas; reformları isteyen ve destekleyen, üstelik sürecin her aşamasını takip eden bir Bulgar halkı var. Komünizm döneminde azınlıklara yaşatılan sıkıntıların bir özrü mahiyetinde, haklarının geri verilmesi devletin de demokratikleşme gayesi taşıdığı bir göstergesiydi. Bu minvalde Avrupa Birliği nazarında en takdir gördüğü konu da Türk azınlıklara siyasi alanda sağladığı imkanlardı. Ne var ki, tüm bunlar tek başına bir aday ülkenin Avrupa Birliği'ne entegrasyonu için yeterli olabilecek başarılar değildir. Yolsuzlukla mücadele, rüşvet, Roman azınlığın durumu gibi konulardaki eksiklikler halledilememiş olarak kaldı ve bu eksiklik tam üyelikte önlerine bir engel olarak çıkmadı.

Benzer yargılara Romanya için de varılabilir. Eksik yanları hemen hemen Bulgaristan'la aynı olan Romanya'nın da göz doldurduğu alanlar vardır. Çevre, kamu yönetimi, tarım, hukuki reformlar ve emek piyasası serbestliği gibi konularda AB Komisyonu Romanya'yı yeterli bulmuştur. Bu süreçte ekonomik yardımlardan ve fonlardan yararlanan Romanya sadece bunları kazanım olarak görmeyip sisteme entegre olmanın da kendi yararına olduğunu düşünmüştür. Ne var ki, yolsuzlukla mücadele, rüşvet ve Roman azınlığın durumunun iyileştirilememesi Romanya'nın AB düzenlemelerine riayet etmediğinin ve AB değerlerini içselleştiremediğinin göstergesidir.

İki ülke için de varılacak sonuç; Avrupa Birliği aday ülkelerin eksiklerini saptayıp tavsiyelerde bulunduğu raporları düzenli olarak yayınlasa da, yani yetersizliklerin farkında olsa da tam üyeliğe onay vermiştir. Bulgaristan ve Romanya'nın Schengen alanına dahil edilmemesi de bu eksikliklerin devam ettiğinin bir göstergesidir. Bir anlamda AB-25 ülkeleri Bulgaristan ve Romanya'yı Birliğe dahil edecek kadar kendilerinden görüp bu iki ülkeye kriterleri sağlamada eksikleri olmasına göz yummuşlarken sınırlarını emanet edemeyecek kadar güvenememişlerdir.

Kaynakça

- Ağır, Bülent Sarper. (2012). Romanya'nın Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Romen Milliyetçiliği ve Etnik Macar Azınlığın Konumu. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, cilt 8, (Sayı: 30), ss. 125-148
- Bağbaşıoğlu, Arif. (2015). Öteki ile Bütünleşme Çabaları: Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlara Yönelik İş Birliği Faaliyetleri. *Yeni Türkiye, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı*, cilt 5, (sayı: 70), ss. 5749-5760
- Börzel, Tanja A. (2003) Shaping and Taking EU Policies: Member States Responses to Europeanization, *Queen's Papers on Europeanization*, Belfast: Queens University.
- Crampton, Richard J. (2006). İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar. İstanbul: Yayın Odası.
- Dinan, Desmond ve Camhis, Marios. (2004). "The Common Agricultural Policy and Cohesion", Maria Green Cowles ve Desmond Dinan (ed.). *Developments in the European Union (119-139)*. New York: Palgrave Macmillan.
- Eren, Mesut. (2009). "Romanya ile Bulgaristan'ın AB'ye Ekonomik Entegrasyonu". 2. Uluslararası Balkanlar Kongresi: Balkanlar'da Sosyoekonomik İşbirliği ve Kalkınma, Nisan 2009, Tekirdağ. ss. 215-224
- European Commission. (2005). Equality and Non-Discrimination Annual Report 2005. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Unit D. 3.
- Featherstone, Kevin. (2003). "Introduction: In the Name of "Europe". Kevin Featherstone, Claudio M. Radaelli. *The Politics Of Europeanization*. Oxford, NewYork: Oxford University Press.
- Giannakopoulos, Angelos. (2010). "Yunanistan ve Türkiye'deki Yolsuzluk Algıları ve Bu Algıların Yolsuzlukla Mücadele Politikaları Üzerindeki Etkisi". *Turkish Journal of Business Ethics*, cilt 3, (sayı:2), ss. 35-45.
- Jelavich, Barbara. (2006). Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl, Cilt 2. Hatice Uğur (çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Kok, Wim. (2003). Enlarging The European Union Achievements And Challenges. European University Institute.
- Mason, David S. (1996) Revolution and Transition in East-Central Europe: Dilemmas in World Politics, 2. Baskı. Colorado: Westview Press.
- Pollack, Mark A., Wallace, Helen ve Wallace, William. (2005). Policy-Making in The European Union, New York: Oxford.
- Radaelli, C. M. (2003). "Europeanization of Public Policy". Kevin Featherstone, Claudio M. Radaelli (ed.). *The Politics Of Europeanization*. Oxford, NewYork: Oxford University Press.
- Reçber, Kamuran. (2012). Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinler. Bursa: Dora.
- Tezcan, Ercüment. (2004). Avrupa Birliği'ne Katılma Yolunda Bulgaristan, Romanya ve Türkiye: Komisyonun 2003 İlerleme Raporları Işığında Bir Karşılaştırma. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, cilt 3, (sayı:2), ss. 95-109

İnternet Kaynakları:

- Avrupa Birliği Resmi Web Sitesi. "Accession Criteria", (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en). Erişim: 20/10/2017.
- Avrupa Birliği Resmi Web Sitesi. "Bulgaria – EU-Bulgaria Relations". (http://ec.europa.eu/enlargement/archives/bulgaria/eu_bulgaria_relations_en.htm) Erişim: 07/09/2015.
- Avrupa Birliği Resmi Web Sitesi. "Romania - EU-Romania Relations". (http://ec.europa.eu/enlargement/archives/romania/eu_romania_relations_en.htm). Erişim: 07/09/2015.
- Avrupa Komisyonu'nun Genişleme Sürecinde Kaydedilen İlerlemeye İlişkin Strateji Belgesi Hakkında Not. (2004). (www.ekonomi.gov.tr). Erişim: 23/10/2017.
- Council of Europe. "Chart of Signatures and Ratifications of Treaty 148 European Charter for Regional or Minority Languages". (<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/148/signatures>). Erişim: 29/09/2017.

Diplomatik Gözlem. (2007). “AB Genişledi ama Büyümedi”. (http://diplomatikgozlem.com/_haber/avrupa-genisledi-ama-buyumedi). Erişim: 06/11/2017.

European Commission. (1998). 1998 Regular Report From the Commission on Bulgaria’s Progress Towards Accession. Erişim: 12/10/2017, (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/1998/bulgaria_en.pdf).

European Commission. (1999a). 1999 Regular Report From the Commission on Bulgaria’s Progress Towards Accession. Erişim: 12/10/2017, (http://www.esiweb.org/pdf/bulgaria_EC-Regular%20Report%20Bulgaria_en_1999.pdf)

European Commission. (1999b). 1999 Regular Report From the Commission on Romania’s Progress Towards Accession. Erişim: 12/10/2017, (http://discutii.mfinante.ro/static/10/Mfp/control_prev/documente/regular_report1999.pdf)

European Commission. (2000). 2000 Regular Report From the Commission on Romania’s Progress Towards Accession. Erişim: 17/10/2017, (http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2000/romania_en.pdf)

European Commission. (2001a). 2001 Regular Report On Bulgaria’s Progress Towards Accession. Erişim: 17/10/2017, (http://www.eic.bcci.bg/docs/bg_eu_report2001.pdf)

European Commission. (2001b). 2001 Regular Report On Romania’s Progress Towards Accession. Erişim: 17/10/2017, (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2001/ro_en.pdf)

European Commission. (2002a). 2002 Regular Report On Bulgaria’s Progress Towards Accession. Erişim: 22/10/2017, (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2002/bu_en.pdf)

European Commission. (2002b). 2002 Regular Report On Romania’s Progress Towards Accession. Erişim: 22/10/2017, (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2002/ro_en.pdf)

European Commission. (2003a). 2003 Regular Report On Bulgaria’s Progress Towards Accession. Erişim: 25/10/2017, (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2003/rr_bg_final_en.pdf)

European Commission. (2003b). 2003 Regular Report On Romania’s Progress Towards Accession. Erişim: 25/10/2017, (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2003/rr_ro_final_en.pdf)

European Commission. (2004). 2004 Regular Report On Romania’s Progress Towards Accession. Erişim: 27/12/2017, (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2004/rr_ro_2004_en.pdf)

European Commission. (2006a). Commission Staff Working Document Bulgaria May 2006 Monitoring Report Erişim: 08/01/2018, (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2006/monitoring_report_bg_en.pdf)

European Commission. (2006b). Commission Staff Working Document Romania May 2006 Monitoring Report Erişim: 08/01/2018, (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2006/monitoring_report_ro_en.pdf)

European Commission. (2016) European Commission - Enlargement - Accession criteria (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en). Erişim: 03/12/2017

European Commission. (2015). Europe Without Borders The Schengen Area. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/e-library/docs/schengen_brochure/schengen_brochure_dr3111126_en.pdf. Erişim: 10/12/2017

- EU Publications. (2005). Romania 2005 Comprehensive Monitoring Report. Erişim: 01/12/2017, (<https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/af03e4fc-9a92-4494-98f6-906c99a81b4c>)
- European Stability Initiative (2004). 2004 Regular Report on Bulgaria’s Progress Towards Accession. Erişim: 27/12/2017, (http://www.esiweb.org/pdf/bulgaria_EC-Regular%20Report%20Bulgaria_en_2004.pdf)
- Eurostat. “File: GDP per capita at current market prices, 2006 and 2016”, ([http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:GDP_per_capita_at_current_market_prices_2006_and_2016_\(EU-28_%3D_100;_based_on_PPS_per_inhabitant\)_YB17.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:GDP_per_capita_at_current_market_prices_2006_and_2016_(EU-28_%3D_100;_based_on_PPS_per_inhabitant)_YB17.png)). Erişim: 02/11/2017
- International Transparency. (2011, 2012, 2014). “Corruption Perception Index”. (<http://www.transparency.org/cpi2011/results>). Erişim: 08/09/2017.
- İktisadi Kalkınma Vakfı. “AB Genişlemesi”. (<http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=281>). Erişim: 17/10/2017.
- Özler, Zeynep. (2011). “Schengen Alanında Neler Oluyor?”. İKV Değerlendirme Notu. ([http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/zeynep_ozler_schengen_alani_zeynep_kasim_2011__2_\(1\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/zeynep_ozler_schengen_alani_zeynep_kasim_2011__2_(1).pdf)). Erişim: 04/11/2017.
- The World Bank. “World Development Indicators”. (<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>) Erişim: 10/11/2017

AN ASSESSMENT ON CANDIDACY PROCESSES OF BULGARIA AND ROMANIA TO THE EUROPEAN UNION

Nevin TÜRKER YILDIZ

Research Assistant, Kırklareli University, Turkey

nevintrkr@gmail.com

Extended Abstract

Enlargement policy is one of the significant policies and tools in transforming the member and candidate countries of the European Union. It was also useful for domain widening for the EU after the Cold War era. Southeastern European Countries (SEEC) were also keen on being closer to the West and eventually being a member of the EU. As it is well known the EU has some criteria for candidates. After all conditions are satisfied the candidate country will be ready to become a member.

Introduction: Candidacy process is related with the capacity of the states and the Europeanization ability of them. Furthermore, this process is a mutual interaction process. Both sides (The EU and the candidate state) might affect each other. Financial support, fund-raising, opening of new markets for productions, modernization of institutions, improvement of administrative structures and benefiting from the democratic values of the EU are the advantages for candidate states. In return of these advantages, the EU's expectation is to ensure its conditions. Nevertheless, political, economic, cultural, social standards of the EU member states and the SEEC were quite different. Basic values of the EU are democracy, rule of law, respect for fundamental rights, minority rights and protection of minority rights; whereas, SEEC's experiences were based on planned economy, anti-democratic regimes, and socialist administration. In order to eliminate these differences and to supply the compliance with the EU rules, accession strategies are prepared for member states. During their candidacy, states are monitored by the Commission, their progresses are recorded. Candidate states are responsible to fulfill the commitments of chapters of *acquis* which are consist of 35 different policy fields and called as negotiation chapters.

Methodology: Within the context of monitoring the candidate states and to make an evolution towards their accession, European Commission prepares the Annual Progress Reports. These reports are examined in the study owing to that they are primary sources to comprehend the candidate states' improvements. So, in order to indicate the evolution of states' candidacy processes, assessments of Annual Progress Reports are very crucial.

Results: It is worth examining the accession processes of two poorest and the easternmost countries of the EU; Bulgaria and Romania. Although, in Helsinki Summit they were announced among the candidate states which are planned to open negotiations by the year 2000, their membership were not on the same date with the other CEEC. The reasons of this delay are derived from the ingrained problems of both states such as corruption, organized crime, ill-treatment in custody, health care, protection of children, human trafficking, and integration of Roman minority. Crucial amendments were made in domestic law according to the EU Law; however, the Commission had found them slow, slight and insufficient in progress reports.

Main tasks that Bulgaria was appreciated by the Commission are respect for minority rights (Muslim-Turkish, not Roman), functioning market economy, structure of parliament, freedom of religion, restitution of agricultural lands and economic growth. Just as Bulgaria, Romania received applause roughly similar issues. In addition to those positive developments Romania is also found successful in, legal reforms, free labor market, environmental and agricultural policies.

In many progress reports the Commission declare that both states had made enough progress to join the EU although there were still ongoing problems and insufficiencies to fulfil the criteria. Notwithstanding, as it is predicted, Bulgaria and Romania became European Union member states in 2007. However, they achieved their purpose, they are still not accepted to the Schengen Area. Majority of the EU members are also the members of the Schengen Area, and they have right to veto any state's membership in Schengen system. Despite the fact that they provided the political and economic stability and deserve the full membership of the EU, old member states of the EU do not trust Bulgaria and Romania both in border security and cyber security.

Protecting the EU's external borders is such a significant responsibility for both Bulgaria and Romania as being the easternmost member states. Immigrants, human trafficking, cooperation with border police,

strengthening border controls are the most indispensable responsibilities for the Schengen system. Moreover, Schengen Information System contain information of illegal immigrants, missing and sought-after persons, stolen vehicles, persons suspected of committing a crime, and third-country nationals whose entry or stay in the Union is unacceptable. France, Netherlands, Germany, Italy and Belgium regard Bulgarian mafia as a threat on this confidential and privileged information.

Conclusion and Discussion: To sum up, even though Bulgaria and Romania were regarded as low-level states that would compel the absorption capacity of the EU, they were accepted as member states. Enlargement is completed as widely, but what about widening? If these two states deserved their membership properly, they would already be the members of Schengen Area. Getting out of old experiences and having an old communist image were quite hard for Bulgaria and Romania, and the bad rumors about their political and economic systems do not clear up anyhow.

ERMENİSTAN'IN DAĞLIK KARABAĞ'IN İŞGALİNDEN DOĞAN ULUSLARARASI SORUMLULUĞU

Makale Başvuru Tarihi: 13.02.2018

Makale Kabul Tarihi: 12.03.2018

Tuğçe ISAYEV

Arş. Gör., Kırklareli Üniversitesi, Hukuk Fakültesi

tugceisayev@klu.edu.tr

Özet

Amaç: Dağlık Karabağ sorunu, Dağlık Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgali ile savaşa dönüşmüştür. 1994'te Azerbaycan ve Ermenistan arasında ateşkes ilan edilmiştir. Ancak, zaman zaman ateşkes hattında yaşanan çatışmalar, bu sorunun uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmeye devam ettiğini göstermektedir. Bu çalışmanın amacı, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ın işgalinden doğan uluslararası sorumluluğunu incelemektir.

Yöntem: Bu çalışmada Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ın işgalinden doğan uluslararası sorumluluğunun şartları ve sonuçları, Uluslararası Haksız Fiiller Sebebiyle Devletlerin Sorumluluğu'na Dair Taslak Maddeler açısından incelenmiştir.

Bulgular: Bu çalışma ile varılan sonuca göre Ermenistan, Azerbaycan'ın talepleri doğrultusunda, Dağlık Karabağ'ın işgaline son vermeli, işgalin tekrar edilmeyeceğine dair uygun güvenceleri sunmalı, işgal ettiği toprakları Azerbaycan'a iade etmeli, Azerbaycan'ın işgal sebebiyle ortaya çıkan zararını tazmin etmeli ve manevi onarım yoluna gitmelidir.

Anahtar Kelimeler: Dağlık Karabağ'ın İşgali, Uluslararası Haksız Fiil, Uluslararası Sorumluluk

Bilgilendirme: Bu çalışmanın ilk hali, 19-21 Ekim 2017 tarihlerinde Bakü-Azerbaycan'da düzenlenen *II. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi'nde* sözlü bildiri olarak sunulmuş ve bildiri özetleri kitapçığında yer almıştır (ss. 69-70)

ARMENIA'S INTERNATIONAL RESPONSIBILITY ARISING FROM THE OCCUPATION OF NAGORNO-KARABAKH

Abstract

Purpose: The problem of Nagorno-Karabakh had evolved into a war following Armenia's occupation of Nagorno-Karabakh. In 1994, a ceasefire was declared between Azerbaijan and Armenia. Nevertheless, occasional conflicts on the ceasefire line indicate that the problem continues to threaten international peace and security. Purpose of this study is to examine the international responsibility of Armenia arising from the occupation of Nagorno-Karabakh.

Method: In this study, conditions and consequences of Armenia's international responsibility arising from the occupation of Nagorno-Karabakh were examined in terms of Draft Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts.

Findings: According to the conclusion reached by this study, Armenia in the direction of the demands of Azerbaijan should cease the occupation of Nagorno-Karabakh, offer appropriate assurances of non-repetition of occupation, return the occupied territories to Azerbaijan, compensate the Azerbaijan's injury and, provide satisfaction for the injury caused by occupation.

Keywords: Occupation of Nagorno-Karabakh, Internationally Wrongful Act, International Responsibility

Acknowledgement: An earlier version of this study was presented at the 2nd International Research Congress on Social Sciences, that was held in Baku-Azerbaijan, on 19-21 October 2017 and included in the abstracts book (pp. 69-70).

Giriş

Uluslararası hukuk, uluslararası toplum üyeleri arasındaki ilişkileri düzenlemektedir (Meray, 1960: 3; Çelik, 1969: 3-4). Uluslararası hukuka pek çok eleştiri yöneltilmektedir. Bu eleştirilerden biri, uluslararası hukukta sistematik bir yaptırım düzeninin bulunmamasıdır (Bozkurt vd., 2010: 22-27). Uluslararası hukuka pek çok eleştiri yöneltilmesine sebep olan yaptırım, hukuka aykırılık için öngörülen, hukuka aykırılık ile bozulan düzeni yeniden tesis etmeyi ve hukuka uygunluğu sağlamayı hedefleyen bir araçtır (Gözübüyük, 2002: 8-9; Güriz, 2009: 70-71).

Uluslararası hukukta, uluslararası hukuka aykırılık halinde yaptırım uygulayacak, ulusal hukuklardaki yürütme organına benzer, genel olarak yetkili bir organ bulunmamaktadır. Uluslararası hukukta, yaptırım kararlarını objektif şekilde alacak, zorunlu yargı yetkisine sahip uluslararası yargı organı da bulunmamaktadır. Yaptırımlar daha çok, ilgili yaptırım kararını alan devlet tarafından, açıklık ve kesinlik teşkil etmeksizin uygulanmaktadır (Özman, 1974: 54; Pazarıcı, 2005: 148). Bu durum, uluslararası hukukun kendine özgü bir yaptırım düzeni bulunmadığı, örneğin BM gibi uluslararası örgütler aracılığıyla yaptırımlar uygulanmadığı anlamına gelmemektedir (Halatçı Ulusoy, 2014: 9-60). Uluslararası hukuk yaptırımlarının her somut durum için özel olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Güriz, 2009: 78).

Uluslararası hukuk yaptırımları ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bir görüş, yaptırım olarak sadece uluslararası hukuka zorla uyulmasını sağlamaya yönelik zararlar karşılık ve BM Andlaşması çerçevesinde uygulanabilecek zorlama yöntemleri gibi yöntemleri kabul etmektedir. Yaptırımı daha geniş yorumlayan diğer görüşe göre, uluslararası hukuka aykırılık halinde başvurulabilecek her türlü yöntem yaptırımdır. Örneğin; uluslararası hukuka uygunluğu sağlamaya yönelik olarak bir hukuki işlemin geçersiz sayılması, uluslararası önlemler ile zorlama yolları ve uluslararası sorumluluk yaptırım kapsamına girmektedir (Pazarıcı, 2005: 149).

Yaptırımı, uluslararası hukuka aykırılık halinde başvurulabilecek tüm yöntemleri, uluslararası hukuka uygunluğu sağlamak için alınabilecek tüm önlemleri kapsayacak şekilde geniş yorumlamak mümkündür. Yaptırım bir yandan uluslararası hukuka aykırılığa bağlanan sonuçtur ve uluslararası hukuka aykırılık sebebiyle bozulan düzeni yeniden tesis etmeyi hedeflemektedir, diğer yandan ise uluslararası hukuka uygunluğu sağlamaya çalışmaktadır. Bu çerçevede uluslararası sorumluluk yaptırım kapsamına girmektedir.

Sorumluluğun temelinde, toplumsal adalet ve toplumsal çıkar dengesinin sağlanması yer almaktadır. Sorumluluk, toplumsal düzen ve güvenlik açısından önem arz etmektedir (Bal, 2006: 4-5). İnsan nüfusu artıkça, adaletsizlikler ve adalet talepleri artmaktadır. Adalet talep edenlerin bu konuda umutlarını yitirmeleri silaha sarılmalarına, toplumsal düzeni, güvenliği ve dolayısıyla barışı bozacak fiiller gerçekleştirmelerine sebep olmaktadır. Başka bir ifade ile, adaletle ulaşma umudunun kaybolması, toplumsal barışı bozmaktadır. Bu durum toplumsal adalet ve barış arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır (Kuçuradi, 2013: 39-48). Toplumsal adalet ve barış arasındaki ilişki, uluslararası adalet ile uluslararası barış ve güvenlik bakımından da geçerlidir. Uluslararası adaletin sağlanması konusundaki taleplerin karşılanmaması durumunda, uluslararası barış ve güvenlik bozulmaktadır. Uluslararası sorumluluk, temelinde uluslararası adalet ve uluslararası toplumun çıkar dengesinin sağlanması olan araçlardan biri olarak, uluslararası toplum düzeni ile uluslararası barış ve güvenlik açısından önem arz etmektedir.

Uluslararası hukuk kişiliği, uluslararası hukuktan kaynaklanan haklara ve yükümlülüklerle sahip olmayı gerektirmektedir (Brownlie, 2002: 57-68; Shaw, 2008: 195-197). Devlet, uluslararası hukukun asli kişisidir (Shaw, 2008: 197). Uluslararası hukuk kişisi olma, uluslararası hukuktan kaynaklanan haklara ve yükümlülüklerle sahip olma, devletin uluslararası sorumluluğunun temelini teşkil etmektedir (Uzun, 2007: 8).

Uluslararası sorumluluk, uluslararası hukukun kapsamı genişledikçe daha sınırlı hale gelen devlet egemenliğinin bir parçasıdır ve uluslararası hukuk kişisi olarak devleti uluslararası hukuka uygunluğa sevk etmektedir (Dalar, 2006: 113). Uluslararası sorumluluktan; uluslararası hukuka uygunluğun, uluslararası adaletin ve uluslararası toplumun çıkar dengesinin sağlanmasında mümkün olduğunca etkin şekilde yararlanmak gerekmektedir.

Uluslararası sorumluluğu çeşitli şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Bu çalışmada sorumlu tutulacak kişi bakımından devletin sorumluluğu, sorumluluk doğuran fiilin niteliği bakımından uluslararası haksız fiil sorumluluğu, sorumluluk çeşidi bakımından ise hukuki sorumluluk üzerinde durulmuştur. Uluslararası sorumluluk, 'Uluslararası Haksız Fiiller Sebebiyle Devletlerin Sorumluluğu'na Dair Taslak Maddeler'den (Kaya, 2013: 346-372; Kuran vd., 2014: 180-191) hareketle incelenmiştir. Uluslararası sorumluluk ile ilgili bir uluslararası andlaşma yapılamamıştır (Erkiner, 2010: 76). Uluslararası sorumluluk ile ilgili uluslararası örf

adet hukuku kuralları ise Taslak Maddeler’de kodifiye edilmiştir. Taslak Maddeler, Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından hazırlanan bir uluslararası andlaşma taslağıdır ve ‘esnek hukuk kuralları (Ellis, 2012: 313-334; Sur, 2013: 87-90)’ arasında yer almaktadır. ‘Taslak Maddeler’in önemi zaman içinde diğer esnek hukuk kuralları gibi bağlayıcı uluslararası hukuk kurallarına dönüşebilecek olmasından (Murphy, 2006: 96-67)’ ve konu ile ilgili uluslararası örf adet hukuku kurallarını kodifiye etmesinden kaynaklanmaktadır.

Karabağ, Azerbaycan’daki Kür ve Aras ırmakları ile Ermenistan’daki Göyçe gölü arasında kalan geniş bir alanı kapsamaktadır (Aslanlı, 2013: 35). Dağlık Karabağ olarak adlandırılan ve Azerbaycan ile Ermenistan arasında soruna sebep olan topraklar ise, SSCB döneminde Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi’nin sınırları içinde kalan topraklardır (Abdullahzade, 2014: 8). Dağlık Karabağ sorunu, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki bir uluslararası sorundur (İbayev, 2008: 53; Aslanlı, 2013: 58). Bu sorun, Dağlık Karabağ’ın işgali ile savaşa dönüşmüştür (Abdullahzade, 2014: 1). Ermenistan hem Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi’nin sınırları içinde kalan toprakları hem de etrafındaki 7 şehri işgal etmiştir. Bu şehirler: Laçın, Kelbecer, Ağdam, Fuzuli, Cebrail, Gubadlı ve Zengilan’dır. Ermenistan, Azerbaycan topraklarının yüzde yirmisini işgal etmiştir (SAM, 2013: 21; Caşın ve Kısacık, 2017: 33). Bu çalışma bakımından Dağlık Karabağ’ın işgali ifadesi, Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi’nin sınırları içinde kalan toprakların ve etrafındaki 7 şehrin işgalini kapsamaktadır.

Azerbaycan ve Ermenistan arasında 1994’te ateşkes sağlanmıştır. Ateşkes sebebiyle Dağlık Karabağ sorununun dondurulmuş bir uluslararası sorun olduğu ileri sürülmektedir (Güleç, 2015: 3). Ancak, ateşkes sonrasında iki devlet arasında bir barış andlaşması yapılamamış, sorun çözülememiştir. Zaman zaman ateşkes hattında yaşanan çatışmalar, bu sorunun yeniden şiddetlenebileceğine işaret etmektedir (de Waal, 2014: 5-8; Caşın ve Kısacık, 2017: 34). BMGK’nin konu ile ilgili olarak aldığı 822, 853, 874, 884 sayılı kararlarda da ifade edildiği üzere, Dağlık Karabağ’ın işgali uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmektedir (İbayev, 2008: 53).

Dağlık Karabağ sorununun tarihi boyutu, pek çok çalışmada ayrıntılı olarak incelenmiştir (Rau, 2008; Özyılmaz, 2013). Ancak, tarihi veriler uluslararası hukuk bağlamında hak iddia etmek için ileri sürülemez (Krüger, 2010: 2). Bu sebeple Dağlık Karabağ’ın işgalinin tarihi bir sorundan çok, uluslararası bir sorun olarak kabul edilmesi, uluslararası hukuk bağlamında incelenmesi, çözüme ve dolayısıyla uluslararası barış ve güvenliğe daha fazla katkıda bulunabilecektir (Aslanlı, 2013: 11).

Dağlık Karabağ’ın işgali ve sonrasında yaşanan gelişmeler, pek çok açıdan uluslararası hukuka aykırılık teşkil etmektedir. Tüm uluslararası hukuka aykırılıkların tek bir çalışmada incelenmesi mümkün olmadığından bu çalışmanın konusu, Ermenistan’ın kuvvet kullanma yasağına aykırı fiillerinden doğan uluslararası sorumluluğu ile sınırlanmıştır ve Taslak Maddeler çerçevesinde, Ermenistan’ın Dağlık Karabağ’ın işgalinden doğan uluslararası sorumluluğu incelenmiştir.

Ermenistan’ın Dağlık Karabağ’ın işgalinden doğan uluslararası sorumluluğu ile ilgili bir uluslararası yargı organı kararı bulunmamaktadır. Bu sebeple, bu çalışmada Taslak Maddeler çerçevesinde, Ermenistan’ın Dağlık Karabağ’ın işgalinden doğan uluslararası sorumluluğunun nasıl tesis edilebileceği ve Azerbaycan’ın Ermenistan’dan uluslararası sorumluluğunun sonucu olarak ne gibi taleplerde bulunabileceği ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Bu çalışma sonucunda Dağlık Karabağ’ın işgali gibi uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden bir uluslararası sorun konusunda Ermenistan’ın uluslararası hukuka uygunluğunun sağlanması için, uluslararası sorumluluktan mümkün olduğunca etkin şekilde, Taslak Maddeler çerçevesinde yararlanmak gerektiği, aksi takdirde işgalin uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmeye devam edeceği belirtilmiştir.

1. Ermenistan’ın Dağlık Karabağ’ın İşgalinden Doğan Uluslararası Sorumluluğunun Şartları

Taslak Maddeler m.1’e göre, bir devletin uluslararası bakımdan her haksız fiili, o devletin uluslararası sorumluluğunu doğurmaktadır (Pellet, 2010: 9). Bu düzenleme, uluslararası sorumluluk ile ilgili genel kuralı ortaya koymaktadır (Erkiner, 2010: 9). Uluslararası hukuk, her hukuk düzeni gibi sorumluluğu beraberinde getirmektedir. Uluslararası sorumluluk, uluslararası hukukun ayrılmaz bir parçasıdır, doğal sonucudur (Pellet, 2010: 3). Uluslararası hukuk, uluslararası hukuk kişilerine yükümlülükler yüklemektedir, bu yükümlülükler ihlal edildiğinde uluslararası sorumluluk doğmaktadır (Bozkurt vd., 2010: 273).

Ermenistan, uluslararası hukuktan kaynaklanan hakları ve yükümlülükleri olan bir devlettir, uluslararası hukuk kişisidir (Abdullahzade, 2014: 252). Uluslararası sorumluluk ile ilgili genel kural doğrultusunda bir uluslararası yükümlülüğünü ihlal etmesi halinde Ermenistan’ın uluslararası sorumluluğu doğmaktadır.

Taslak Maddeler'e göre uluslararası sorumluluğun şartları, bir uluslararası haksız fiil ve bu fiilin devlete isnat edilmesidir. Bu çalışmanın konusu bakımından öncelikle Dağlık Karabağ'ın işgalinin uluslararası haksız fiil teşkil edip etmediğinin, ardından Ermenistan'a isnat edilip edilemeyeceğinin incelenmesi gerekmektedir.

1.1. Uluslararası Haksız Fiil Olarak Dağlık Karabağ'ın İşgali

Taslak Maddeler m.2'ye göre uluslararası haksız fiil için; bir fiil, bu fiilin bir uluslararası yükümlülüğü ihlal etmesi ve uluslararası hukuka göre bir devlete isnat edilmesi şartlarının bir araya gelmesi gerekmektedir (Milano, 2004: 512; Pellet, 2010: 9). Taslak Maddeler m.12'ye göre, kaynağı ya da niteliği ne olursa olsun bir uluslararası yükümlülüğün ihlal edilmesi halinde uluslararası sorumluluk doğmaktadır. İhlal edilen uluslararası yükümlülüğün, uluslararası andlaşma ya da uluslararası örf adet hukuku kuralından kaynaklanması uluslararası sorumluluğun doğması bakımından fark yaratmamaktadır (Pazarcı, 2005: 153). Hukukun genel ilkelerinden kaynaklanan bir uluslararası yükümlülüğün ihlal edilmesi halinde de fark söz konusu olmamaktadır (Çelik, 1957: 79). Uluslararası sorumluluk, aktif bir fiil veya pasif bir davranış ya da bunların birleşimi sonucu doğabilmektedir (Erkiner, 2010: 102).

Dağlık Karabağ'ın işgali fiili ile ihlal edilen uluslararası yükümlülük, Ermenistan'ın kuvvet kullanma yasağına uygun davranma yükümlülüğüdür. Ermenistan'ın bu uluslararası yükümlülüğünün kaynağı öncelikle tarafı olduğu BM Andlaşması m.2/4'tür (Başeren, 2003: 14). Kuvvet kullanma yasağı, 'bir uluslararası örf adet hukuku kuralı (Bozkurt, 2007: 15)' ve 'uluslararası hukukun emredici kuralı (Başeren, 2003: 75)' olduğundan bu çerçevede de Ermenistan'ı bağlamaktadır. Ermenistan'ın kuvvet kullanma yasağına uygun davranma yükümlülüğünün kaynağı uluslararası sorumluluğunun doğması bakımından fark yaratmamaktadır.

Kuvvet kullanma yasağını düzenleyen BM Andlaşması m.2/4'e göre; tüm üye devletler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasi bağımsızlığına karşı, gerek BM amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanımına başvurmadan kaçınırlar (Krüger, 2010: 96; Gündüz, 2014: 110).

Kuvvet kullanma yasağının kapsamı, BM Andlaşması m.2/4'te açıkça belirtilmemiştir (Bozkurt, 2007: 18; Krüger, 2010: 96). Bu yasağın kapsamının belirlenmesinde; BM Genel Kurulu'nun 1965 tarihli Devletlerin İç İşlerine Karışmanın Yasaklanması, Bağımsızlık ve Egemenliklerinin Korunması Bildirisi'nden, 1970 tarihli Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İş Birliğine Dair Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirisi'nden, 1974 tarihli Saldırının Tanımı Kararı'ndan, UAD'nin Nicaragua Kararı ve ilgili kararlarından yararlanmak mümkündür. Bahsedilen bildiri ve kararlar, kuvvet kullanma yasağının geniş yorumlanmasını gerektirmektedir (Abdullahzade, 2014: 249). BM'nin en önemli amacının uluslararası barış ve güvenliği korumak olması da kuvvet kullanma yasağının geniş yorumlanmasını gerektirmektedir (Keskin, 1998: 35; Başeren, 2003: 50).

'Geniş yorumlanması gereken kuvvet kullanma yasağının (Örnek, 2013: 40)' kapsamına dolaylı kuvvet kullanma da girmektedir (Keskin, 1998: 38; Başeren, 2003: 82; Krüger, 2010: 98). Başka bir devletin ülkesinde ayaklanma çıkarmak, ayaklananları eğitmek ve yönlendirmek, ayaklanmalara askeri yardımda bulunmak, başka bir devletin ülkesine askeri veya düzensiz birlikler göndermek gibi fiiller desteğin yoğunluğuna göre dolaylı kuvvet kullanma teşkil edebilmektedir (Krüger, 2010: 98; Abdullahzade, 2014: 250).

Dağlık Karabağ'ın işgalinin ilk aşamalarında Ermenistan, Dağlık Karabağ gönüllü ve milislerine her türlü yardımı sağlamıştır. Dağlık Karabağ gönüllü ve milisler, Ermenistan tarafından desteklenmiştir (Cornell, 1997: 8; İbayev, 2008: 60). Kelbecer'in işgaline kadar Ermenistan tarafından desteklenen gönüllü ve milislerin kuvvet kullanma yasağını ihlal eden fiilleri söz konusu olmuştur (Abdullahzade, 2014: 260). Örneğin Hocalı'nın işgali, Ermenistan'ın desteğiyle, Dağlık Karabağ gönüllü ve milislerince gerçekleştirilmiştir (Gürel, 1992: 181; Cornell, 1999: 33).

Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'daki gönüllü ve milislere verdiği destek, Ermenistan'ın denetimi altında bir ayrılma eylemine dönüşmüştür. Devletlerin egemen eşitliği ilkesi, devletlerin ülkesel bütünlüğünün korunması, uti possidetis juris ilkeleri ve iç işlerine karışma yasağı, başka devletlerdeki ayrılıkçı hareketlerin desteklenmemesini gerektirmektedir (Abdullahzade, 2014: 154). Ermenistan, Dağlık Karabağ'daki gönüllü ve milisleri, ayrılık talep edenleri desteklemiştir. Bu süreçte Ermenistan'ın Dağlık Karabağ gönüllü ve milislerine destekleri dolaylı kuvvet kullanma boyutuna varmıştır ve Ermenistan'ın kuvvet kullanma yasağının dolaylı olarak ihlal edilmesi sebebiyle uluslararası sorumluluğu doğmuştur.

İşgalin sonraki aşamalarında, Ermenistan Dağlık Karabağ'a silahlı birliklerini göndermiştir (Cornell, 1997: 21; İbayev, 2008: 60). Kelbecer'in işgaliyle birlikte Ermenistan'ın doğrudan tarafı olduğu ve kuvvet kullanma

yasağını ihlal ettiği savaş başlamıştır (Krüger, 2010: 98; Abdullahzade, 2014: 260). Ermenistan'ın kuvvet kullanma yasağının doğrudan ihlal edilmesi sebebiyle uluslararası sorumluluğu doğmuştur.

Kelbecer'in işgalinde Ermenistan silahlı birliklerinin çatışmaya doğrudan katılması Ermenistan'ın savaşın doğrudan tarafı olduğunu göstermiştir. Benzer bir durum Zengilan'ın işgali bakımından da söz konusu olmuştur (Abdullahzade, 2014: 260).

Dağlık Karabağ'ın işgali, Ermenistan'ın kuvvet kullanma yasağını aktif bir fiil ile ihlal ettiği anlamına gelmektedir. İşgal, 'Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne aykırılık teşkil etmektedir (Cornell, 1997: 22)' ve BM amaçları ile bağdaşmamaktadır. Kuvvet kullanarak başka bir devletin ülkesinin işgali, bu yolla ülke kazanımı uluslararası hukuk tarafından kabul görmemektedir (Abdullahzade, 2014: 249).

Taslak Maddeler m.13'e göre, uluslararası sorumluluğun doğması için devletin, uluslararası haksız fiilin gerçekleştiği anda bir uluslararası yükümlülük altında olması ve bu uluslararası yükümlülüğü ihlal etmesi gerekmektedir (Dülger, 2015: 52). Uluslararası haksız fiilin gerçekleştiği anda var olan uluslararası yükümlülük daha sonra ortadan kalksa da devletin uluslararası sorumluluğu sona ermemektedir.

Ermenistan, Dağlık Karabağ'ın işgalinde dolaylı olarak ya da doğrudan yer aldığı zaman kuvvet kullanma yasağının temelini teşkil eden BM Andlaşması'nın tarafıdır. Ayrıca, uluslararası örf adet hukuku kuralı ve uluslararası hukukun emredici kuralı olan kuvvet kullanma yasağına uygun davranma yükümlülüğü altındadır. Bu durum, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ın işgali sebebiyle uluslararası sorumluluğunun doğduğunu ortaya koymaktadır. Ermenistan'ın kuvvet kullanma yasağına uygun davranma yükümlülüğü devam etmektedir. Bu yükümlülük Dağlık Karabağ'ın işgalinden sonra ortadan kalkmış olsaydı bile, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ın işgalinden doğan uluslararası sorumluluğu sona ermeyecektir. Çünkü, işgalin gerçekleştiği anda var olan ve ihlal edilen bir uluslararası yükümlülük söz konusudur.

Uluslararası haksız fiilin ne zaman başladığı ve ne kadar sürdüğü uluslararası sorumluluk bakımından önem arz etmektedir. Taslak Maddeler m.14'te bir uluslararası yükümlülüğün ihlalinin zamana yayılması düzenlenmektedir. Taslak Maddeler m.14/2'ye göre, devletin süreklilik niteliği olan fiili sebebiyle bir uluslararası yükümlülüğünün ihlali, fiilin devam ettiği ve uluslararası yükümlülüğe aykırı kaldığı bütün süreye yayılmaktadır. Bu durumun örneklerinden biri, bir devletin ülkesinin işgal edilmesidir (Bal, 2006: 139).

1994'te Bışkek Protokolü ile Azerbaycan ve Ermenistan arasında ateşkes sağlanmıştır (Yılmaz, 2013: 84). Ancak, ateşkes sonrasında iki devlet arasında bir barış andlaşması yapılmamış, Ermenistan işgal ettiği topraklardan çekilmemiştir. Dağlık Karabağ'ın işgali, süreklilik niteliği olan bir uluslararası haksız fiildir. Dağlık Karabağ'ın işgali sebebiyle Ermenistan'ın uluslararası sorumluluğu, işgalin gerçekleştiği andan başlamakta günümüze kadar devam etmektedir.

Devletin uluslararası sorumluluğunun doğması için, uluslararası haksız fiilin uluslararası hukuka aykırılığını ortadan kaldıran sebeplerin bulunmaması gerekmektedir (Rosenstock, 2002: 794; Uzun, 2007: 47). Uluslararası hukuka aykırılığı ortadan kaldıran sebepler, Taslak Maddeler m.20 ve m.25 arasında; rıza, meşru müdafaa, uluslararası haksız fiil sebebiyle karşı önlemler, mücbir sebep, tehlike ve zaruret hali olarak sayılmaktadır. Taslak Maddeler m.26'ya göre, uluslararası haksız fiil ile uluslararası hukukun emredici kurallarının ihlal edilmesi durumunda, uluslararası hukuka aykırılığı ortadan kaldıran sebepler uluslararası haksız fiilin uluslararası hukuka aykırılığını ortadan kaldırmaz (Pirim, 2012: 169).

Dağlık Karabağ'ın işgalinde, bu uluslararası haksız fiilin uluslararası hukuka aykırılığı ortadan kaldıran sebepler bulunmamaktadır. Dağlık Karabağ'ın işgali, kuvvet kullanma yasağının istisnalarını teşkil eden meşru müdafaa ya da BMGK kararıyla kuvvet kullanma kapsamına girmemektedir (Abdullahzade, 2014: 270-271). Dağlık Karabağ'ın işgali uluslararası hukukun emredici kuralı olan kuvvet kullanma yasağına aykırılık teşkil etmektedir. Bu sebeple, uluslararası hukuka aykırılığı ortadan kaldıran sebepler söz konusu olsa dahi, Dağlık Karabağ'ın işgalinin uluslararası hukuka aykırılığı ortadan kalkmaz ve Ermenistan'ın uluslararası sorumluluğu sona ermez.

Taslak Maddeler m.3'e göre, bir fiilin uluslararası haksız fiil olarak nitelendirilmesi uluslararası hukuktan ileri gelmektedir. Uluslararası sorumluluk için uluslararası hukuka aykırılık gerekli ve yeterlidir. Fiilin ulusal hukuklara uygunluğu uluslararası sorumluluğu ortadan kaldırmadığı gibi ulusal hukuklara aykırılığı da tek başına uluslararası sorumluluk sebebi teşkil etmemektedir (Uzun, 2007: 45).

Dağlık Karabağ sorunu, SSCB dağılmadan önce bir ulusal hukuk sorunudur. SSCB'nin dağılması ve Azerbaycan ile Ermenistan'ın bağımsız devletler haline gelmesi ile Dağlık Karabağ sorunu bir uluslararası soruna,

sonrasında ise iki devlet arasındaki savaşa dönüşmüştür. Ermenistan, Dağlık Karabağ ile ilgili çeşitli iddialarını SSCB ulusal hukukuna dayandırmaktadır. Bu sebeple, Dağlık Karabağ sorununun öncelikle ulusal hukuk boyutu ile incelenmesi gerekmektedir (Abdullahzade, 2014: 87).

Ermenistan, Dağlık Karabağ ile ilgili iddialarını 1977 SSCB Anayasası ve 3 Nisan 1990 tarihli Birlik Cumhuriyetlerinin SSCB'den Ayrılması Usulüne İlişkin Sorunların Çözümü Hakkında Kanun'a dayandırmaktadır (Caşın ve Kısacık, 2017: 43). Ermenistan, Dağlık Karabağ'ın bahsedilen ulusal hukuk düzenlemeleri çerçevesinde Azerbaycan'dan ayrılma hakkı olduğunu, bu hakkı kullandığını ve SSCB'nin dağılmasının ardından Azerbaycan'ın ülkesel bütünlüğünün bir parçası olmadığını ileri sürmektedir (Krüger, 2010: 24). Bu iddiaların doğru kabul edilmesi halinde Dağlık Karabağ'ın SSCB'nin dağılmasından ardından bağımsız bir devlet olan Azerbaycan'ın ülkesel bütünlüğünün bir parçası olmadığı, Dağlık Karabağ'ın işgalinin kuvvet kullanma yasağına ve devletlerin ülkesel bütünlüğünün ihlal edilmemesi kuralına aykırılık teşkil etmediği sonucuna varılmaktadır.

Azerbaycan ise hem SSCB döneminde hem de SSCB'nin dağılmasının ardından Dağlık Karabağ'ın ülkesel bütünlüğünün bir parçasını teşkil ettiğini ileri sürmektedir (SAM, 2013: 28; Shirvanova, 2016: 92). Azerbaycan'ın iddialarının doğru kabul edilmesi durumunda, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ı işgal ederek kuvvet kullanma yasağına ve devletlerin ülkesel bütünlüğünün ihlal edilmemesi kuralına aykırı davrandığı sonucuna varılmaktadır.

1977 SSCB Anayasası 3 çeşit bölgesel özerklik kabul etmektedir: özerk cumhuriyet, özerk eyalet ve özerk bölge. Dağlık Karabağ, 1977 SSCB Anayasası m.87/3'e göre, Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nin sınırları içinde, Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'ne bağlı bir özerk bölgedir (Krüger, 2010: 27). Özerk bölgeler, birlik cumhuriyetleri ile aynı statüye tabi değildir. 1977 SSCB Anayasası m.78'e göre, birlik cumhuriyetlerinin ülkesel bütünlüğü garanti altına alınmıştır ve ülkesel sınırları kendi rızaları hilafına değiştirilemez (Abdullahzade, 2014: 92-93).

1977 SSCB Anayasası m.72'ye göre, birlik cumhuriyetlerinin serbestçe birlikten ayrılma hakkı saklı tutulmaktadır. Birlik, cumhuriyetlerin gönüllü birlikteliği esasına dayanmaktadır (Abdullahzade, 2014: 92-93). 1977 SSCB Anayasası'nın bahsedilen düzenlemeleri, birlik cumhuriyetlerine ayrılma hakkı tanımaktadır. Birlik cumhuriyetlerinin sınırları içinde ve onlara bağlı olarak kurulan özerk bölgelere Ermenistan'ın iddia ettiği gibi bir ayrılma hakkı tanınmadığı açıktır (Cornell, 1997: 18; Caşın ve Kısacık, 2017: 47).

3 Nisan 1990 tarihli Birlik Cumhuriyetlerinin SSCB'den Ayrılması Usulüne İlişkin Sorunların Çözümü Hakkında Kanun, isminden de anlaşıldığı üzere birlik cumhuriyetlerinin ayrılma usulüne ilişkin düzenlemeler getirmektedir. Birlik cumhuriyetlerine bağlı özerk bölgelere doğrudan kullanabilecekleri bir ayrılma hakkı tanımamaktadır (Abdullahzade, 2014: 103). Kanun'a göre eğer bir birlik cumhuriyeti ayrılmak isterse ve içinde bir özerk cumhuriyet, eyalet ya da bölge varsa bu yapı için ayrıca referandum yapılmalıdır. Özerk yapının üç imkanı bulunmaktadır: SSCB içinde kalmaya devam etmek, SSCB'den ayrılmaya karar veren cumhuriyetle hareket etmek, kendi devlet statüsünün belirlenmesi sorununu gündeme getirmek (Abdullahzade, 2014: 104).

Kanun'a göre, özerk cumhuriyet, eyalet ya da bölgenin ayrılma hakkını kullanması, bu sebeple referandum yapması için öncelikle bağlı olduğu cumhuriyetin ayrılma hakkını kullanması gerekmektedir. Bu Kanun SSCB'nin dağılma sürecinde, Dağlık Karabağ ile ilgili iddialar hariç hiç kullanılmamıştır. Azerbaycan da bu Kanun'a dayanarak bağımsız olmamıştır (Abdullahzade, 2014: 107). Bu sebeple, Azerbaycan'a bağlı bir özerk bölge olan Dağlık Karabağ'ın bu Kanun'a dayanarak Azerbaycan'dan ayrılması, Ermenistan'ın iddia ettiği gibi SSCB'nin dağılmasının ardından Azerbaycan'ın ülkesel bütünlüğünün bir parçasını teşkil etmemesi söz konusu değildir. Dağlık Karabağ Azerbaycan'ın iddia ettiği gibi, SSCB dağılmadan önce ve dağıldıktan sonra Azerbaycan'ın ülkesel bütünlüğünün bir parçasını teşkil etmiştir. Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ı işgali, Azerbaycan'ın ülkesel bütünlüğüne ve kuvvet kullanma yasağına aykırılık teşkil etmektedir.

Ayrıca, Dağlık Karabağ'ın 2 Eylül 1991'de Azerbaycan'dan ayrılma kararı almasına, 10 Aralık 1991'de bağımsızlık için referandum yapmasına dayanak olarak gösterilen Kanun, 1977 SSCB Anayasası'na aykırılık teşkil etmektedir (Krüger, 2010: 33; Caşın ve Kısacık: 2017: 47). Dağlık Karabağ ile ilgili süreç de bu Kanun ile getirilen düzenlemelere aykırılık teşkil etmektedir (Abdullahzade, 2014: 119-123; Caşın ve Kısacık, 2017: 48).

Bahsedilen hususlar Ermenistan'ın, Dağlık Karabağ'ın işgalini meşrulaştırmak için ulusal hukuka dayanma çabalarının başarısız olduğunu ortaya koymaktadır. Ermenistan'ın işgal fiili ve bu fiili meşrulaştırmak için ileri

sürdüğü gerekçeler hem ulusal hukuka hem de uluslararası hukuka aykırılık teşkil etmektedir. Ermenistan'ın ulusal hukuka dayanma çabalarının başarılı olması halinde dahi ulusal hukuka uygunluğunun, uluslararası sorumluluğu ortadan kaldıramayacağı belirtilmelidir.

1.2. Dağlık Karabağ'ın İşgalinin Ermenistan'a İsnat Edilmesi

Devlet, kamu tüzel kişisidir ve soyut bir varlıktır (Çağlayan, 2016: 378). Bu sebeple, devletin davranışları, bireylerce gerçekleştirilmektedir (Dülger, 2015: 56). İsnat, hangi bireylerin hangi davranışlarının devlete yüklenebileceğini belirlemektedir. Böylece, bir uluslararası yükümlülüğü ihlal eden davranış ve devlet arasındaki ilişki kurulmaktadır. Bu ilişki bir uluslararası yükümlülüğün ihlali sebebiyle doğan uluslararası sorumluluğu devlete yüklemektedir (Bal, 2006:189).

Bir davranışın devlete isnat edilmesi ve devletin uluslararası sorumluluğunu doğurması şartları birbirinden farklıdır (Erkiner, 2007: 148). Bir davranışın devlete isnat edilmesi şartları ayrıntılı olarak, Taslak Maddeler m. 4 ve m.11 arasında düzenlenmektedir. Taslak Maddeler'deki düzenlemeler, konu ile ilgili uluslararası örf adet hukuku kurallarını yansıtmaktadır ve uluslararası yargı organı kararları ile paralellik arz etmektedir (Erkiner, 2007: 150).

Taslak Maddeler m.4'te devlet organlarının davranışlarının devlete isnat edilmesi düzenlenmektedir. Bu düzenlemeye göre, bir organın yasamaya, yürütmeye, yargıya ilişkin ya da başkaca işlevleri yerine getirmekte olması, devlet örgütlenmesi içindeki durumu, merkezi ya da yerel idare niteliğinde olması fark yaratmamaktadır. Bütün devlet organlarının davranışları devletin fiili kabul edilmektedir ve devletin uluslararası sorumluluğunu doğurmaktadır. Devlet organları, ulusal hukuklara göre bu statüye sahip her kişi ya da birimi kapsamaktadır (Özturanlı, 2008: 46).

Devlet organlarının davranışlarının devlete isnat edilmesinde temel kural, bu organların devlet örgütlenmesi içinde yer alması ve devlet adına kamu gücü yetkilerini kullanmasıdır. Devlet organlarının kamu gücü yetkilerini kullanmaksızın gerçekleştirdikleri davranışlar devletin uluslararası sorumluluğunu doğurmamaktadır (Uzun, 2007: 63).

Ermenistan, Dağlık Karabağ'ın işgalinde sadece Dağlık Karabağ gönüllü ve milislerinin yer aldığını, kendisinin bu uluslararası sorunun doğrudan tarafı olmadığını ileri sürmektedir (Krüger, 2010: 98; SAM, 2013: 32). Ermenistan'a göre, Dağlık Karabağ halkı self determinasyon hakkını kullanmaktadır (Cornell, 1997: 20; Shirvanova, 2016: 92). Ermenistan, Dağlık Karabağ halkının bu hakkı kullanmasının garantörüdür (Abdullahzade, 2014: 243-244). Dağlık Karabağ'ın işgalinin Ermenistan'a isnat edilmesi ve işgal sebebiyle Ermenistan'ın uluslararası sorumluluğunun doğması mümkün değildir. Dağlık Karabağ'ın işgalinin sorumlusu, Dağlık Karabağ gönüllü ve milisleridir (SAM, 2013: 33; Abdullahzade, 2014: 258).

Azerbaycan'a göre ise, Dağlık Karabağ sorunu Azerbaycan'ın iç işidir. Böyle bir iş bakımından Ermenistan'ın garantörlüğü uluslararası hukuka aykırılık teşkil etmektedir. Uluslararası hukuk egemen eşit devletlerin birbirlerinin iç işlerine karışmasını yasaklamaktadır (Abdullahzade, 2014: 245). Ermenistan, Dağlık Karabağ sorununun doğrudan tarafıdır (Abdullahzade, 2014: 244). Ermenistan silahlı birliklerinin Dağlık Karabağ'ın işgalinde ciddi rol oynadığını belirten İnsan Hakları İzleme Örgütü gibi uluslararası örgütlerce hazırlanan raporlar mevcuttur (Human Rights Watch/Helsinki, 1994: 68; de Wall, 2014: 305). Kelbecer'in işgaliyle birlikte Ermenistan'ın doğrudan tarafı olduğu, kuvvet kullanma yasağını ihlal ettiği savaş başlamıştır (de Waal, 2014: 280; Abdullahzade, 2014: 260). Dağlık Karabağ savaşının en kanlı süreci 1993 – 1994 arasında yaşanmıştır. Savaşın bu aşamasında Dağlık Karabağ gönüllü ve milislerinin çoğu Ermenistan silahlı birliklerinden gelmiştir. Dağlık Karabağ asıllı olup, Dağlık Karabağ gönüllü ve milisleri arasında savaşan Sarkisyan'ın 1993'te Ermenistan savunma bakanı olması ile Dağlık Karabağ gönüllü ve milisleri ile Ermenistan silahlı birlikleri arasındaki sınır iyice belirsizleşmiştir (Cornell, 1997: 17; de Wall, 2014: 305). Bahsedilen hususlar uluslararası haksız fiil olarak Dağlık Karabağ'ın işgali ile Ermenistan arasındaki isnat ilişkisini kurmaktadır. Bu ilişki, organlarının Dağlık Karabağ'ı işgali ve kuvvet kullanma yasağını ihlal eden fiilleri sebebiyle Ermenistan'ın uluslararası sorumluluğunu doğurmaktadır.

Devlet, kural olarak özel kişilerin davranışlarından sorumlu değildir. Özel kişilerin davranışları sebebiyle devletin uluslararası sorumluluğunun doğması için belli şartların gerçekleşmesi gerekmektedir (Özturanlı, 2008: 51). Taslak Maddeler m.8, m.9 ve m.10'da özel kişilerin davranışları sebebiyle devletin uluslararası sorumluluğuna ilişkin düzenlemeler getirilmektedir. Dağlık Karabağ'ın işgalinin Ermenistan'a isnat edilmesi bakımından önem arz eden düzenleme Taslak Maddeler m.8'de yer almaktadır.

Taslak Maddeler m.8'e göre, bir kişinin ya da bir grup kişinin davranışı, bu davranış gerçekleştirilirken devletin talimatları, emri ya da denetimi altında ise devletin fiili kabul edilmektedir ve devletin uluslararası sorumluluğunu doğurmaktadır (Geyik, 2016: 87).

Bu düzenleme ile, devletin uluslararası sorumluluktan kurtulmak için uluslararası haksız fiilleri devlet organı olmayan fakat devletin talimatları, emri ya da denetimi altındaki bir kişi ya da bir grup kişi aracılığıyla gerçekleştirilmesini engellemek hedeflenmektedir (Acer ve Kaya, 2011: 295).

Talimatları, emri ya da denetimi altındaki bir kişinin ya da bir grup kişinin davranışı sebebiyle devletin uluslararası sorumluluğunun doğması için, devletin yönlendirme ya da denetiminin ölçüsünün tespit edilmesi gerekmektedir (Erkiner, 2007: 164). UAD, Nicaragua Kararı'nda bir davranışın devlete isnat edilmesi için devlet ile bu davranışı gerçekleştiren bir kişi ya da bir grup kişi arasındaki genel bir ilişkinin yeterli olmadığını, devletin yönlendirme ya da denetiminin etkin olması gerektiğini ifade etmiştir (ICJ, 1986: 65; Başeren, 2003: 101-102). Her somut durumun özelliğine göre etkin yönlendirme ya da denetim bir kişi ya da bir grup kişinin davranışı sebebiyle devletin uluslararası sorumluluğunun doğması için gerekmektedir (Erkiner, 2007: 165). Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ise ilgili kararında, devletin yönlendirme ya da denetiminin etkin olmasının şart olmadığını, genel bir denetimin yeterli olduğunu belirtmektedir (ICTY, 1999: 56; Abdullahzade, 2014: 286).

Kelbecer'in işgaline kadar, Ermenistan'ın desteklediği gönüllü ve milislerin fiilleri söz konusu olmuştur (Abdullahzade, 2014: 259). Bu süreçte Ermenistan'ın devlet organlarının değil özel kişilerin fiilleri ile kuvvet kullanma yasağı ihlal edilmiştir. Ermenistan, desteklediği gönüllü ve milisleri talimatları, emri ya da denetimi altında tutmuştur. Ermenistan ile gönüllü ve milisler arasındaki ilişkinin Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yeterli gördüğü genel bir denetim ilişkisinin ötesinde, Ermenistan'ın etkin yönlendirme ya da denetimi altındaki bir ilişki olduğu, Ermenistan'ın kontrolünde bir ayrılma eylemine dönüştüğü açıktır. İşgalin ardından Dağlık Karabağ'ın neredeyse tamamen ve her konuda Ermenistan'a bağlanması, gönüllü ve milislerinin başka bir devletten destek almaksızın Azerbaycan'a rağmen bu işgali gerçekleştirmelerinin ve halen sürdürmelerinin mümkün olmaması gibi hususlar Ermenistan'ın gönüllü ve milisler üzerindeki etkin yönlendirme ve denetimini ortaya koymaktadır (Abdullahzade, 2014: 245). Bu şartlar altında, Dağlık Karabağ gönüllü ve milislerinin Ermenistan'ın talimatları, emri ya da denetimi altındaki fiilleri ile kuvvet kullanma yasağını ihlal etmesinden Ermenistan Taslak Maddeler m.8'e göre sorumludur.

Taslak Maddeler m.11'de, gerçekleştirildiği anda devlete isnat edilemeyen bir davranışın, devlet tarafından kendi davranışı olarak tanındığı ve benimsendiği takdirde ve ölçüde, devletin fiili kabul edileceği ve devletin uluslararası sorumluluğunu doğuracağı belirtilmektedir (Geyik, 2016: 87).

UAD, Tahran'daki Diplomatik ve Konsolosluk Personeli ile ilgili Kararı'nda, devletin benimsediği, sürdürdüğü ya da sürmesine göz yumduğu fiiller sebebiyle uluslararası sorumluluğu hakkında değerlendirmeler yapmıştır (ICJ, 1982; Bal, 2006: 237). Karar'a göre İran, elçilik binasının işgalini ABD'ye karşı baskı aracı olarak kullanmış, işgale onay vermiş, işgali sürdürmüştür. Bu durum, İran'ın ilgili davranışı kendi davranışı gibi tanıdığını ve benimsediğini göstermektedir (ICJ, 1982: 3-4; Uzun, 2007: 91). İran'ın kendi davranışı gibi tanıdığı ve benimsediği davranışlar, bu ölçüde İran'ın fiili kabul edilmektedir ve İran'ın uluslararası sorumluluğunu doğurmaktadır.

Taslak Maddeler m.11'in uygulanması için uluslararası haksız fiilin mevcut olduğunun kabul edilmesi ya da sözlü olarak onaylanması yeterli değildir. Devletin, bu fiili kendi fiili olarak tanınması ve benimsemesi gerekmektedir (Bal, 2006: 237).

Dağlık Karabağ'ın işgali ilk anda Ermenistan'a isnat edilememiş olsa dahi, Ermenistan bu işgali daha sonra kendi fiili olarak tanımış ve benimsemiştir. Bu durumda, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ın işgalini kendi fiili olarak tanınması ve benimsemesi ölçüsünde işgal sebebiyle uluslararası sorumluluğu doğmuştur. Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ın işgalini kendi fiili olarak tanıyıp benimsediğini gösteren davranışları şunlardır: 1992'de Ermenistan savunma bakanı olan Manukyan, Ermenistan silahlı birliklerinin Dağlık Karabağ savaşına hiç katılmadığına yönelik açıklamaların doğru olmadığını, siyasi amaçlarla bu tarz açıklamalar yapıldığını, Dağlık Karabağ gönüllü ve milisleri ile Ermenistan silahlı birliklerinin birlik içinde hareket ettiğini açıklamıştır (de Waal, 2014: 277). Aynı kişi, Ermenistan'ın o dönemdeki cumhurbaşkanı Ter Petrosyan'ı, Ermenistan'ın Kelbecer'in işgali konusundaki rolü hakkında tam olarak bilgilendirmediğini itiraf etmiştir (de Waal, 2014: 279). Dağlık Karabağ bugün fiilen Ermenistan'a entegre olmuştur (Cornell, 2011: 135). Dağlık Karabağ Ermenileri, Ermenistan pasaportu taşımaktadır. Dağlık Karabağ'da para birimi olarak

Ermeni Dinarı kullanılmaktadır. Dağlık Karabağ'ın bütçesi, Ermenistan maliye bakanlığı tarafından verilen geri dönüşümsüz kredilerden oluşmaktadır (SAM, 2013: 33-34; de Waal, 2014: 317). Dağlık Karabağ milletvekilleri aynı zamanda Ermenistan parlamentosunda milletvekilidirler (Cornell, 1997: 19). Ermenistan, Dağlık Karabağ asıllı elitler tarafından kontrol edilmektedir (Cornell, 2011: 135). Ayrıca Dağlık Karabağ gönüllü ve milislerinin işgali Azerbaycan'a karşı başka bir devletten yardım almadan gerçekleştirmesi mümkün değildir. Dağlık Karabağ o dönem Azerbaycan'ın ekonomik olarak en gelişmemiş bölgesidir (Krüger, 2010: 93).

2. Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ın İşgalinden Doğan Uluslararası Sorumluluğunun Sonuçları

Uluslararası sorumluluk, uluslararası hukuka uygunluğun sağlanmasında önemli rol oynamaktadır (Erkiner, 2010: 184-186). Uluslararası sorumluluk, uluslararası hukuka uygunluğu, uluslararası adaleti ve uluslararası toplumun çıkar dengesini sağlama, uluslararası toplum düzeni ile uluslararası barış ve güvenlik konusunda belirleyici olma işlevlerini sonuçları aracılığıyla yerine getirmektedir. Uluslararası sorumluluğun ve sonuçlarının önemi bu çerçevede bahsedilen hususlardan kaynaklanmaktadır.

Taslak Maddeler'in birinci bölümünde uluslararası sorumluluğun şartları düzenlenmektedir. İkinci bölümde ise uluslararası sorumluluğun sonuçları düzenlenmektedir. Taslak Maddeler m.28, iki bölüm arasındaki ilişkiyi kurmakta, uluslararası sorumluluğun şartlarından, uluslararası sorumluluğun sonuçlarına geçişi sağlamaktadır (Erkiner, 2010: 186).

2.1. Dağlık Karabağ'ın İşgaline Son Verme ve İşgalin Tekrar Edilmeyeceğine Dair Uygun Güvenceleri Sunma

Taslak Maddeler m.29'a göre, uluslararası sorumluluğun sonuçları, sorumlu devletin uluslararası haksız fiil ile ihlal ettiği uluslararası yükümlülüğe uygun davranma ödevinin devam etmesini etkilememektedir. Uluslararası haksız fiil ile bir uluslararası yükümlülüğün ihlal edilmesi ve bu ihlalin doğurduğu uluslararası sorumluluğun sonuçlarının yerine getirilmesi, ihlal edilen uluslararası yükümlülüğün geçerliliğine etki etmemektedir. Sorumlu devletin, uluslararası haksız fiil ile ihlal ettiği uluslararası yükümlülüğe uygun davranma ödevi devam etmektedir (Özturanlı, 2008: 65).

Uluslararası haksız fiil ile bir uluslararası yükümlülüğün ihlal edilmesi halinde sorumlu devlet ve zarar gören devlet arasında, uluslararası sorumluluğun sonuçlarının yerine getirilmesini gerektiren yeni bir ilişki kurulmaktadır. Bu ilişki, uluslararası haksız fiil ile ihlal edilen uluslararası yükümlülüğün iki devlet arasında kurduğu eski ilişkiyi ortadan kaldırmamaktadır (Uzun, 2007: 93).

Uluslararası haksız fiil ile ihlal edilmesine rağmen bir uluslararası yükümlülüğün geçerliliğini koruması, sorumlu devletin uluslararası haksız fiile son verme ve uluslararası haksız fiilin tekrar edilmeyeceğine dair uygun güvenceleri sunma yükümlülüğünün sebebini teşkil etmektedir (Uzun, 2007: 94).

Ermenistan, Dağlık Karabağ'ın işgali fiili ile kuvvet kullanma yasağını ihlal etmiştir. Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ı işgal etmesi ve bu işgalden doğan uluslararası sorumluluğun sonuçlarını yerine getirmesi, kuvvet kullanma yasağına uygun davranma yükümlülüğünün geçerliliğine etki etmemektedir. Dağlık Karabağ'ın işgali ile ihlal edilmiş olmasına rağmen kuvvet kullanma yasağının geçerliliğini koruması, Ermenistan'ın işgale son verme ve işgalin tekrar edilmeyeceğine dair uygun güvenceleri sunma yükümlülüğünün sebebini teşkil etmektedir.

Taslak Maddeler m.30'a göre, devam eden bir uluslararası haksız fiil söz konusu ise, uluslararası haksız fiil ile ihlal edilmesine rağmen uluslararası yükümlülük geçerliliğini koruduğu ve bu uluslararası yükümlülüğe uygun davranma ödevi devam ettiği için, devletin öncelikle uluslararası haksız fiile son vermesi gerekmektedir (Erkiner, 2010: 189).

Devam eden uluslararası haksız fiile son verme, uluslararası sorumluluğun sonuçlarının yerine getirilmesinin ilk şartıdır (Özturanlı, 2008: 66). Uluslararası haksız fiile son verme ile hedeflenen, bu fiil sebebiyle bozulan uluslararası toplum düzeninin yeniden sağlanmasıdır (Erkiner, 2010: 189). Uluslararası haksız fiile son verme, ihlal edilen uluslararası yükümlülüğün geçerliliğinin korunması ve etkinliğinin artırılması bakımından da önem arz etmektedir (Uzun, 2007: 95). Bu durum, uluslararası sorumluluğun, uluslararası hukuka uygunluğun sağlanmasına sonuçları aracılığıyla yaptığı katkıya işaret etmektedir.

Dağlık Karabağ'ın işgali devam etmektedir, devam eden bir uluslararası haksız fiili söz konusudur. Bu durumda Ermenistan'ın, ihlale rağmen kuvvet kullanma yasağına uygun davranma yükümlülüğü devam ettiği

için öncelikle Dağlık Karabağ'ın işgaline son vermesi gerekmektedir (SAM, 2013: 44). İşgale son verme, Ermenistan'ın uluslararası sorumluluğunun sonuçlarını yerine getirmesinin ilk şartıdır ve Azerbaycan Ermenistan'dan bu yönde talepte bulunabilir.

Uluslararası haksız fiile son vermenin ardından, eğer şartlar gerektiriyorsa, sorumlu devletin uluslararası haksız fiilin tekrar edilmeyeceğine dair uygun güvenceleri sunması gerekmektedir (Özturanlı, 2008: 66). Uluslararası haksız fiile son verme ve uluslararası haksız fiilin tekrar edilmeyeceğine dair uygun güvenceleri sunma birbirinden farklı fakat birbirine bağlı iki uluslararası yükümlülüktür (Erkiner, 2010: 190).

Uluslararası haksız fiil ile bir uluslararası yükümlülüğün ihlali, devletin uluslararası yükümlülüklerine uygun davranma ödevine ve ahde vefa ilkesine aykırılık teşkil etmekte, devletler arasındaki güven ilişkisini zedelemektedir. Sorumlu devletin eğer şartlar gerektirirse bozulan ilişkileri tekrar güvenilir hale getirmek için uygun güvenceleri sunması gerekmektedir (Uzun, 2007: 95). Uluslararası haksız fiilin tekrar edilmeyeceğine dair uygun güvenceleri sunma her olayda gerekli olmayabilir. Bu yükümlülük, uluslararası haksız fiile son vermeye göre daha esnek bir yükümlülüktür (Özturanlı, 2008: 66).

Uluslararası haksız fiilin tekrar edilmeyeceğine dair sunulabilecek uygun güvencelerin ortak özelliği, geleceğe yönelik olmaları ve uluslararası yükümlülüklerin potansiyel ihlalleri ile ilgili endişeleri gidermeyi hedeflemeleridir (Crawford vd., 2001: 985; Özturanlı, 2008: 67).

Dağlık Karabağ'ın işgali, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki güven ilişkisini bozmuştur. İşgal sebebiyle bozulan ilişkinin tekrar güvenilir hale gelmesi için Azerbaycan, Ermenistan'dan işgale son verdikten sonra, işgalin tekrar edilmeyeceğine dair uygun güvenceleri sunmasını talep edebilir (SAM, 2013: 44). Bu güvenceler geleceğe yönelik ve Ermenistan'ın benzer uluslararası haksız fiilleri tekrar etmeyeceğine dair, uygun güvenceler olmalıdır. Aksi takdirde, güvence sunmanın bir anlamı kalmaz.

2.2. Dağlık Karabağ'ın İşgali Sebebiyle Ortaya Çıkan Zararın Onarımı

2.2.1. Eski Hale Getirme

Taslak Maddeler m.35'e göre sorumlu devlet, uluslararası haksız fiilin gerçekleştirilmesinden önceki hali yeniden tesis etme yükümlülüğü altındadır. Eski hale getirme, maddi olarak imkansız ise ya da orantılılık ilkesine göre tazminata nazaran tercih edilmeye değer bir fayda getirmiyorsa uygulanmamaktadır.

Chorzow Fabrikası Kararı'na göre sorumlu devlet, uluslararası haksız fiilin gerçekleştirilmesinden önceki hali yeniden tesis etme yükümlülüğü altındadır. Eski hale getirme imkansız ise, bunun yerini tutmak üzere tazminat devreye girmektedir (PCIJ, 1927: 47; Özturanlı, 2008: 69). Benzer uluslararası yargı organı kararlarından da anlaşıldığı üzere, eski hale getirme öncelikli yükümlülüktür (Erkiner, 2010: 202). Zarar gören devletin, eski hale getirmede ısrarcı olması mümkündür (Özturanlı, 2008: 69). Eski hale getirmenin diğer onarım çeşitleri ile birlikte talep edilmesi de mümkündür (Uzun, 2007: 101).

Eski hale getirme maddi ve hukuki açıdan eski hale getirme olarak ikiye ayrılmaktadır. Maddi açıdan eski hale getirme; işgal edilmiş toprakların, el konulmuş gemi ya da uçak gibi araçların iadesi şeklinde gerçekleşebilmektedir. Hukuki açıdan eski hale getirme ise, uluslararası yükümlülüklere aykırılık teşkil eden yasama organı işlemlerinin, örneğin yabancıların haklarını ihlal eden ulusal hukuk düzenlemelerinin iptali yoluyla gerçekleşebilmektedir (Uzun, 2007: 101). Eski hale getirme esasında herhalde hukuki açıdan eski hale getirme anlamına gelmektedir (Uzun, 2007: 102). Eski hale getirme, uluslararası haksız fiil sebebiyle bozulan uluslararası toplum düzeninin yeniden tesis edilmesi için öncelikli olarak başvurulmasında fayda bulunan bir onarım çeşididir (Özturanlı, 2008: 69).

Ermenistan'ın onarım bakımından öncelikli yükümlülüğü, eski hale getirmedir. Eski hale getirme, Ermenistan'ın, Dağlık Karabağ'ın işgalinden önceki durumu yeniden tesis etmesini gerektirmektedir (SAM, 2013: 44). Ermenistan onarım yükümlülüğünü, Azerbaycan'ın talepleri doğrultusunda yerine getirmelidir. Azerbaycan, eski hale getirme talebinde ısrarcı olabilir ve eski hale getirmeyi diğer onarım çeşitleri ile birlikte talep edebilir. Dağlık Karabağ'ın işgali bakımından eski hale getirme maddi olarak imkansız değildir. Azerbaycan'ın ülkesel bütünlüğüne ve kuvvet kullanma yasağına aykırılık teşkil edecek şekilde topraklarının işgal altında olduğu düşünüldüğünde eski hale getirmenin orantılılık ilkesine göre tazminata nazaran tercih edilmeye değer bir fayda getirmediği de ileri sürülemez.

İşgal edilmiş toprakların iadesi, maddi açıdan eski hale getirmenin örneklerindedir (Milano, 2004: 513). Ermenistan'ın eski hale getirme yükümlülüğü çerçevesinde ve Azerbaycan'ın talepleri doğrultusunda, işgal ettiği toprakları Azerbaycan'a iade etmesi, Azerbaycan'ın ülkesel bütünlüğünün yeniden tesis edilmesi

gerekmektedir. Bu husus, BMGK kararlarında da ifade edilmektedir (Yılmaz, 2010: 76; Çaşın ve Kısacık, 2017: 38). Eski hale getirme yükümlülüğü aynı zamanda, 'işgal sebebiyle yerinden edilmiş 600.000 kişinin (Abdullahzade, 2014: 80)' Dağlık Karabağ'a dönmesini gerektirmektedir. Dağlık Karabağ'ın işgaline son verilmesi, işgal altındaki toprakların Azerbaycan'a iade edilmesi ve işgal sebebiyle yerinden edilmiş kişilerin Dağlık Karabağ'a dönmesi Azerbaycan dış politikasının en önemli amaçlarından biridir (Yılmaz, 2010: 69; Çaşın ve Kısacık, 2017: 112).

2.2.2. Tazminat

Taslak Maddeler m.36'ya göre sorumlu devlet, uluslararası haksız fiil sebebiyle ortaya çıkan zararı, bu zararın eski hale getirme ile onarılamadığı ölçüde tazmin etme yükümlülüğü altındadır. Tazminat, mali olarak hesaplanabilir bütün zararı ve saptanabilir olmak kaydıyla mahrum kalınan kazançları kapsamaktadır.

Eski hale getirme bazı durumlarda imkansız olmaktadır. Bu durumlarda tazminat, eski hale getirme yerine devreye girmektedir. Bazı durumlarda ise eski hale getirme bütün zararı giderme konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu durumlarda tazminat zararı eski hale getirme ile onarılamadığı ölçüde onarmaktadır (Erkiner, 2010: 206). Tazminat, bir cezalandırma aracı değildir. Bu sebeple, uluslararası haksız fiil sebebiyle ortaya çıkan, mali olarak hesaplanabilir bütün zararı kapsamaktadır ancak, bunun ötesine geçmemektedir (Uzun, 2007: 103).

Tazminat, bir devletin ya da uyruklarının gördüğü; maddi ya da manevi, mali olarak hesaplanabilir, parasal değer atfedilebilir bütün zararı onarma işlevini yerine getirmektedir (Uzun, 2007: 98). Maddi zarar, devletin kendine ya da uyruklarına ait mallara veya maddi olarak değer biçilebilen çıkarlarına verilen zarardır (Uzun, 2007:100). Manevi zarar, mali olarak hesaplanabilir olmak kaydıyla kişilerin uluslararası haksız fiil sebebiyle çektikleri acıdan kaynaklanan zararı kapsamaktadır (Uzun, 2007: 98).

Dağlık Karabağ'ın işgali sebebiyle Azerbaycan'ın gördüğü bütün zararın, eski hale getirme ile onarılması mümkün değildir. İşgal edilen toprakların Azerbaycan'a iade edilmesinin ardından Azerbaycan, Ermenistan'dan eski hale getirme ile onarılamayan zararını tazmin etmesini talep edebilir (SAM, 2013: 44). Azerbaycan, Dağlık Karabağ'ın işgali sebebiyle devletin kendisine ya da uyruklarına ait mallara veya maddi olarak değer biçilebilen çıkarlarına verilen maddi zararın, mali olarak hesaplanabilir olmak kaydıyla kişilerin Dağlık Karabağ'ın işgali sebebiyle çektikleri acıdan kaynaklanan manevi zararın Ermenistan tarafından tazmin edilmesini talep edebilir. Örneğin Azerbaycan'ın, Dağlık Karabağ'ın işgali sebebiyle yerinden edilmiş kişilerin sosyal problemlerini çözmek için harcadığı 4 milyon dolar Ermenistan'dan tazmin etmesini talep edebileceği zarar kapsamına girmektedir (SAM, 2013: 6).

2.2.3. Manevi Onarım

Taslak Maddeler m.37'ye göre sorumlu devlet, uluslararası haksız fiil sebebiyle ortaya çıkan zararı eski hale getirme ya da tazminat ile onaramadığı ölçüde manevi onarım yoluna gitme yükümlülüğü altındadır. Manevi onarım; bir uluslararası yükümlülüğün ihlali kabul edilerek, üzüntü beyan edilerek, resmi özür dilenerek ya da diğer uygun biçimlerde gerçekleştirilebilmektedir. Manevi onarımın diğer onarım çeşitlerinde olduğu gibi zarar ile orantılı olması ve sorumlu devlet için küçük düşürücü bir hal almaması gerekmektedir.

Manevi onarım, standart bir onarım çeşidi değildir. Manevi onarım yoluna, zararın eski hale getirme ya da tazminat ile onarılamadığı durumlarda ve bu ölçüde gidilmektedir (Erkiner, 2010: 215). Diğer onarım çeşitleri ile birlikte manevi onarıma sıklıkla başvurulmaktadır (Uzun, 2007: 104). Manevi onarım; mali açıdan hesaplanabilir olmayan, devletin onurunun zedelenmesi gibi bir manevi zararın ortaya çıkması halinde başvurulabilecek onarım çeşididir (Özturanlı, 2008: 72). Manevi onarım uluslararası haksız fiilin ortaya çıkardığı mali olarak hesaplanabilir olanların dışındaki zararın giderilmesine, uluslararası sorumluluğun sonuçlarının tam olarak yerine getirilmesine dolayısıyla, uluslararası hukuka uygunluğun sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Dağlık Karabağ'ın işgali sebebiyle ortaya çıkan zararın eski hale getirme ve tazminat yoluyla onarılamayan kısmı için Azerbaycan, Ermenistan'dan manevi onarım talep edebilir (SAM, 2013: 44). Böylece, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ'ın işgali sebebiyle ortaya çıkan mali açıdan hesaplanabilir olmayan zararı da onarılabılır.

Sonuç

Dağlık Karabağ'ın işgali, bir uluslararası haksız fiildir. Uluslararası haksız fiil olarak Dağlık Karabağ'ın işgali ile Ermenistan arasında isnat ilişkisi kurulabilmektedir. Bu durum Ermenistan'ın, Dağlık Karabağ'ın işgali sebebiyle uluslararası sorumluluğunun şartlarının gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

Azerbaycan, Ermenistan'ın uluslararası sorumluluğunun sonucu olarak, Dağlık Karabağ'ın işgaline son vermesini ve işgalin tekrar edilmeyeceğine dair uygun güvenceleri sunmasını talep edebilir. Azerbaycan, Ermenistan'dan onarım yükümlülüğü çerçevesinde eski hale getirme, tazminat ve manevi onarım da talep edebilir.

Ermenistan'ın, Azerbaycan'ın talepleri doğrultusunda uluslararası sorumluluğunun sonuçlarını yerine getirmesi ile Dağlık Karabağ'ın işgali sebebiyle bozulan uluslararası adalet ve uluslararası çıkar dengesi yeniden sağlanabilir. Dağlık Karabağ'ın işgali gibi uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden bir uluslararası sorun konusunda, Ermenistan'ın uluslararası hukuka uygunluğunun sağlanması bakımından; uluslararası sorumluluktan mümkün olduğunca etkin şekilde, Taslak Maddeler çerçevesinde yararlanmak gerekmektedir. Aksi takdirde, işgal uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmeye devam edecektir.

Kaynakça

- Abdullahzade, C. (2014). Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Aslanlı, A. (2013). Yeni Küresel Mücadele Kafkasya ve Karabağ Sorunu. Ankara: EkoAvrasya Yayınları.
- Bal, A. (2006). Devletin Uluslararası Sorumluluğunun Doğması. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Başeren, S. H. (2003). Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Bilsel, C. (1941). Devletler Hukuku Birinci Kitap Devletler. İstanbul: Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası.
- Bozkurt, E. (2007). Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı. Ankara: Asil Yayıncılık.
- Bozkurt, E., Kütükçü, M. A., Poyraz, Y. (2010). Devletler Hukuku. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Brownlie, I. (2002). Principles of Public International. New York: Oxford University Press.
- Çaşın, M. H., Kısacık, S. (2017). Kafkasya'da Azerbaycan-Ermenistan Uyuşmazlığı: Çatışma-Barış Sarkacı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Cornell, S. E. (1997). Undeclared War: The Nagorno-Karabakh Conflict Resconsidered. *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, 20(4), 1-24.
- Cornell, S. E. (1999). The Nagorno-Karabakh Conflict. Report no. 46. Uppsala University: Department of East European Studies.
- Cornell, S. E. (2011). Azerbaijan Since Independence. Armonk, New York, London, England: M. E. Sharpe.
- Crawford, J., Pell, J., Olleson, S. (2001). The ILC's Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts: Completion of the Second Reading. *European Journal of International Law*, 12(5), 963-991.
- Çağlayan, R. (2016). Hukukumuzda Kamu Tüzel Kişiliği Kavramı ve Kıstasları. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi Serdar ÖZGÜLDÜR Armağanı*, 7, 373-398.
- Çelik, E. F. (1957). Milletlerarası Mes'uliyet. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21(1-4), 66-80.
- Çelik, E. (1969). Milletlerarası Hukuk Birinci Cilt. 2. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Dalar, M. (2006). Uluslararası Haksız Eylemden Dolayı Devletin Sorumluluğu: BM Taslak Belgesinin Değerlendirilmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 113-149.

- De Waal, T. (2014). Karabağ Barış ve Savaş Süreçlerinde Ermenistan ve Azerbaycan (Çev. Didem Sone). İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları, 2013.
- Dülger, K. (2015). Devletin Uluslararası İnsancıl Hukukun İhlalinden Doğan Sorumluluğu. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Ellis, J. (2012). Shades of Grey: Soft Law and the Validity of Public International Law. *Leiden Journal of International Law*, 25(2), 313-334.
- Erkiner, H. H. (2007). Devletin Haksız Fiilden Dolayı Uluslararası Sorumluluğunda Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Tespit Ettiği İsnat Kuralları. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 145-180.
- Erkiner, H. H. (2010). Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Geyik, H. (2016). Devletlerin İnsancıl Hukuk Kurallarının İhlali Nedeniyle Sorumluluğu. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 24(2), 57-91.
- Gözübüyük, Ş. (2002). Hukuka Giriş ve Hukukun Genel Kavramları. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Güleç, C. (2015). Nagorno-Karabakh Dispute: Why Intractable Conflict for Armenia?. *Güvenlik Stratejileri*, 11(22), 1-30.
- Gündüz, A. (2014). Milletlerarası Hukuk: Konu Anlatımı, Temel Belgeler, Örnek Kararlar. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Gürel, Ş. S. (1992). Karabağ Sorunu Üzerine Bir Not. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 47(1), 181-185.
- Güriz, A. (2009). Hukuk Felsefesi. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Habermas, J. (2008). Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akibeti (Çev. Medeni BEYAZTAŞ). İstanbul: Bakış Yayınları.
- Halatçı Ulusoy, Ü. (2014). Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Kapsamında BM Akıllı Yaptırımları. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Human Rights Watch/Helsinki (1994). Azerbaijan Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh. United States of America: Human Rights Watch.
- ICJ (1982). "Case Concerning United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran)" (<http://www.icj-cij.org/files/case-related/64/9544.pdf>) Erişim Tarihi: 26/02/2018.
- ICJ (1986). "Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)" (<http://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>) Erişim Tarihi: 26/02/2018.
- ICTY (1999). "International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia-Appeals Chamber: Prosecutor v. Tadic" (<http://www.icty.org/x/cases/tadic/acjug/en/tad-aj990715e.pdf>) Erişim Tarihi: 26.02.2018.
- İbayev, V. (2008). "Dağlık Karabağ Savaşının Siyasi ve Hukuki Boyutları". Osman Nuri Aras (Ed.). Karabağ Savaşı Siyasi-Hukuki-Ekonomik Analiz (35-64). Bakü: Qafqaz Üniversitesi Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

- Kaya, İ. (2013). Uluslararası Hukukta Temel Belgeler – Basic Documents in International Law. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Keskin, F. (1998). Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve BM. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Krüger, H. (2010). The Nagorno-Karabakh Conflict - A Legal Analysis. Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag.
- Kuçuradi, İ. (2013). “Adalet Kavramı”. Adnan Güriz (Ed.). Adalet Kavramı (39-48). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuran, S., Aydın Okur, D., Sarıbeyoğlu, M., Günel, R. (2014). Uluslararası Hukuk Temel Metinler. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Meray, S. L. (1960). Devletler Hukukuna Giriş İkinci Cilt. Ankara: Ajans Türk Matbaası.
- Milano, E. (2004). Territorial Disputes, Wrongful Occupations and State Responsibility: Should the International Court of Justice Go the Extra Mile?. *The Law and Practice of International Courts and Tribunals*, 3, 509-541.
- Murphy, S. D. (2006). Principles of International Law. United States of America: Thomson West.
- Örnek, S. (2013). Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı ve 1991-2003 Irak Harekatları. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Özman, A. (1974). Devletler Hukukunda Müeyyide. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doçentlik Tezi, Ankara.
- Özturanlı, B. (2008). Sınırşan Hava Kirliliğinden Dolayı Devletin Sorumluluğu. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Özyılmaz, E. V. (2013). Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ. *Gazi Üniversitesi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 191-208.
- Pazarcı, H. (2005). Uluslararası Hukuk Dersleri 3. Kitap. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Pazarcı, H. (2011). Uluslararası Hukuk Dersleri 1. Kitap. Ankara: Turhan Kitabevi.
- PCIJ (1927), “Case Concerning the Factory at Chorzow” (<http://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-international-justice/serie A/A 17/54 Usine de Chorzow Fond Arret.pdf>) Erişim Tarihi: 27.02.2018.
- Pellet, A. (2010). “The Definition of Responsibility in International Law”. James Crawford, Alain Pellet, Simon Olleson, Kate Parlett (Ed.). The Law of International Responsibility (3-16). New York: Oxford University Press.
- Pirim, C. Z. (2012). Uluslararası Sorumluluk Hukukunda Devletlerin Ağırlaştırılmış Sorumluluğu: Kuramsal Bir Değerlendirme. *Milletlerarası Hukuk Bülteni*, 32(2), 147-182.
- Rau, J. (2008). The Nagorno-Karabakh Conflict between Armenia and Azerbaijan: A Brief Historical Outline. Berlin: Verlag Dr. Köster.
- Rosenstock, R. (2002). The ILC and State Responsibility. *American Journal of International Law*, 96(4), 792-797.
- SAM (2013). The Nagorno-Karabakh Conflict A Historical Conflict & Legal Appraisal. Baku: SAM Centre for Strategic Studies.
- Shaw, M. N. (2008). International Law. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shirvanova, T. (2016). The Legal Aspects of Nagorno Karabakh Conflict During the Azerbaijan Peoples’

Sunay, R. (2007). *Tartışılan Egemenlik*. Ankara: Yetkin Yayınları.

Sur, M. (2013). *Uluslararası Hukukun Esasları*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Şener, B. (2014). Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devlet ve Egemenlik Olguları. *Tarih Okulu Dergisi*, 7(18), 51-77.

Uzun, E. (2007). *Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Yılmaz, R. (2010). Azerbaycan Dış Siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 69-93.

Yılmaz, R. (2013). Kafkasya'da Çözölemeyen Kördüğüm: Dağlık Karabağ Sorunu. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2(1), 71-90.

ARMENIA'S INTERNATIONAL RESPONSIBILITY ARISING FROM THE OCCUPATION OF NAGORNO-KARABAKH

Tuğçe ISAYEV

Research Assistant, Kırklareli University, Turkey, tugceisayev@klu.edu.tr

Extended Abstract

Introduction: The problem of Nagorno-Karabakh between Azerbaijan and Armenia can be traced back to early nineteenth century. The problem of Nagorno-Karabakh had evolved into a war following Armenia's occupation of Nagorno-Karabakh and its surrounding areas. Twenty per cent of Azerbaijan territory including: Nagorno-Karabakh, Lachin, Kelbajar, Aghdam, Fuzuli, Jabrayil, Gubadli and Zangilan was, and still is, occupied by Armenia. In 1994, a ceasefire was declared between Azerbaijan and Armenia. Nevertheless, occasional conflicts on and around the ceasefire line indicate that the problem continues to threaten international, as well as regional, peace and security. Purpose of this paper is to examine the international responsibility of Armenia arising from occupation of Nagorno-Karabakh and its surrounding areas.

Methodology: In this paper, conditions and consequences of Armenia's international responsibility arising from the occupation of Nagorno-Karabakh and its surrounding areas have been examined in terms of Draft Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. International responsibility of a state owing to its internationally wrongful acts is regulated in Draft Articles. According to the Draft Articles, requirements for international responsibility consist of: i) an internationally wrongful act, and ii) attribution of this act to the state. According to Article 2, there is a breach of an international obligation by a State when an act of that State is not in conformity with what is required of it by that obligation regardless of its origin or character. Occupation of Nagorno-Karabakh and its surrounding areas constitutes violation of prohibition of use of force in international law. Occupation of Nagorno-Karabakh and its surrounding areas is an internationally wrongful act. According to Article 4, conduct of any State organ shall be considered an act of that State under international law, whether the organ exercises legislative, executive, judicial or any other functions, whatever position it holds in the organization of the State, and whatever its character as an organ of the central Government or of a territorial unit of the State. According to Article 8 conduct of a person or group of persons shall be considered an act of a State under international law if the person or group of persons is in fact acting on the instructions of, or under the direction or control of, that State in carrying out the conduct. Occupation of Nagorno-Karabakh, as an internationally wrongful act, can be attributed to the state of Armenia within the framework set out in Articles 4 and 8. This leads us to the conclusion that international responsibility of Armenia did arise.

Results: According to Article 30, the State responsible for the internationally wrongful act is under an obligation to cease that act if it is continuing, and to offer appropriate assurances and guarantees of non-repetition if circumstances so require. According to Article 31, the responsible State is under an obligation to make full reparation for the injury caused by the internationally wrongful act. Full reparation for the injury caused by the internationally wrongful act shall take the form of restitution, compensation and satisfaction, either singly or in combination, in accordance with the provisions of this chapter. According to the conclusion reached by this study, Armenia should immediately cease the occupation of Nagorno-Karabakh and its surrounding areas, and offer appropriate assurances of non-repetition of occupation. Armenia is under an obligation to make restitution, that is to re-establish the situation, which had existed before the wrongful act was committed, and return the occupied territories to Azerbaijan. Six hundred thousand residents that were internally displaced owing to the occupation should be able to return. Compensation shall cover any financially quantifiable damage including loss of profits insofar as it is proven. Armenia is under an obligation to provide satisfaction for the injury caused by occupation insofar as it cannot be made good by restitution or compensation. Satisfaction may consist in an acknowledgement of the breach, an expression of regret, a formal apology or another appropriate modality.

Conclusion and Discussion: Occupation of Nagorno-Karabakh is an international problem. This problem threatens international, as well as regional, peace and security. International responsibility should be used within the framework of Articles as effectively as possible both in resolving the Nagorno-Karabakh conflict in peaceful ways in re-establishing international peace and security and in ensuring Armenia's compliance with international law.

DÜNDEDEN BUGÜNE TÜRKMENİSTAN TARIMI

Makale Başvuru Tarihi: 18.02.2018
Makale Kabul Tarihi: 13.03.2018

Suray CHARYYEVA

Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans mezunu
suraycharyyeva5@gmail.com

Murat ÖZTÜRK

Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü
moztrk@gmail.com

Özet

Amaç: Bu çalışma birkaç yüzyıl boyunca Türkmen halkının tarım faaliyetlerindeki değişiklikleri ve siyasi sistemdeki gelişmeler arka planında sunmayı amaçlamaktadır.

Yöntem: Çeşitli literatür ve istatistik verilerden yararlanılarak ve siyasi gelişmelerle ilişkilendirilerek Türkmen topraklarında tarımsal değişimler incelendi. Ayrıca kolektif dönemdeki, kolektifleştirme tartışmalarına, Aleksandr Chayanov'un aile ve kooperatif ekonomisi teorisi görüşü ile birlikte yer verildi.

Bulgular: Üç farklı dönemde Türkmenistan'ın sadece tarımsal değil oysa yapısal ve kültürel değişimleri gözlemlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkmenistan Tarımı, Tarım Sistemleri, Aleksandr Chayanov, SSCB, Geçiş Ekonomilerde Tarım.

Bilgilendirme: Bu makale 28.12.2017 tarihinde Kırklareli Üniversitesinde savunulan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

TURKMENISTAN AGRICULTURE FROM PAST TO PRESENT

Abstract

Objectives: The main purpose of this study is to research agricultural changes and how political situations affected to the agricultural life of the Turkmen people over the course of several centuries.

Methods: Different literatures and statistical data were used for researching the differences in agriculture during the centuries. Also were researched theories of Alexander Chayanov about family and cooperative economy against collectivization.

Results: During researching was a seen not only agricultural change but also there were big structural and cultural changes in the life of Turkmen people.

Key Words: Turkmenistan's Agriculture, Agricultural Systems, Alexandr Chayanov, USSR, Agriculture in Transition Economies.

Acknowledgement: This article was prepared from the master's thesis defended at Kırklareli University on 28.12.2017.

Giriş

Tarım sektörü geçmişte olduğu gibi günümüzde de çoğu ülkelerin ana ekonomik sektörüdür. Pek çok ülkede istihdamının önemli bir kısmını tarım sektöründe çalışanlar oluşturmaktadır, Aynı durum Türkmenistan için de geçerlidir.

Günümüzdeki Türkmenistan topraklarında Türkmenlerin ataları Rusların işgali öncesinde dağınık ve kabileler halinde yaşamaktaydılar. Rusların işgali sonrasında Türkmen kültürü ve tarımı yapısal değişime maruz kalır. Ardından Sovyetler Birliği'nin kurulması da eski Türkmen kültürünün büyük ölçüde yok olmasına sebep olur. 1980'li yıllara gelindiğinde Sovyetler birliğindeki reform çabaları ve ardından sitemin çözülmesi ile piyasaya daha çok rol veren yeni bir evreye geçilir. Bu çalışmada belirtilen bu dönemlerde Türkmenistan tarımının öyküsü ve analizini yapmaktadır.

1. Ruslar Gelmeden Önce Türkmenistan

1.1. Türkmen Kabilelerinin Tarım Sistemleri

XX. yüzyılın başına kadar belli bir coğrafi sınırı olmayan Türkmen kabilelerinin mülkiyet hakları için birbirleri ile savaşları ve anlaşmazlıkları çoktu. Sürekli toprak kavgası, dış baskılar ve kuraklıktan dolayı arazilerin sulanabilmesi zordu.

Amuderya, Etrek ve Gürgen vadileri, Horezm'in bir kısmı, Murgap vahası ve Köpetdağ'ın eteği bölgeleri tarım işleri için o zaman da müsait topraklardı (Dinç ve Çakır, 2008:128). Balkan vilayetinde Yazır, Göklen, Eymur kabileleri, Lebap vilayetinde ise Yemreli, Alili, Ersarı kabileleri tarımla uğraşmaktaydı (Dinç ve Çakır, 2008:128). Türkmenler üzüm, salatalık, kavun, havuç, soğan, diğer sebzeleri; buğday ve pek çok bitkiler yetiştirirdi (Dinç ve Çakır, 2008:104).

Türkmenlerin Rus Çarlığı tarafından işgalinden önce birkaç su ve toprak sistemi vardı. Bunların en yaygın ve bilinenleri *Sanaşık*, *Mülk*, *Vakıf*, *Karende* sistemleri idi. Onun dışında *Hasse* [1], *Ynam* [2], *Emlak*, *İjara yerler* sistemleri vardı (Tema: XIX Asyryň I Ýarymynda Türkmenlerde Ýere-Suwa Eýeçiligiň Görnüşleri).

En yaygın olan *Sanaşık* sisteminde topraktan ve sudan kullanım hakkı ailenin birey sayısına göre verilerek prosedür yılda 1 veya 2 kere tekrarlanır, yeni evlenen çiftlere de ek hak tanınırdı. *Sanaşık* sisteminde tam hakkı alan (yılların devamında hep verimli hasat alıp ve üretim faktörlerini etkin kullanan aileler toprak kullanımından tam hakkı alırlar) aileye yerleşik yeri için mülk hakkı verilirdi. XIX. yüzyılda mülk yerleri özelleştirilerek, kullanan aileye mahsus hale getirildi. Bu topraklar nesilden nesle miras yolu ile geçmiştir.

Karende veya *kiraya verme* sistemi ise toprağı olmayan, sadece emek gücüne sahip olan insanların durumu iyi olan, toprak sahiplerinin topraklarında çalışmasıdır. Bu sistem Avrupa'daki feodalizm sistemini anımsatır.

Vakıf sistemi ise din adamlarına, din işlerini iyi yaptıkları için toprak ve sudan kullanma hakkı verilmesidir. Bu sistem genellikle Hiva ve Buhara illerinde uygulanıyordu (Dinç ve Çakır, 2008:134). Bu yıllarda en yaygın tarım faaliyeti hayvancılıktır.

Ayrıca her kabile kendi arkına (aryk) sahip olup köy ahalisinin sıra ile bu arki korumak ve temizlemek gibi işleri yapma mecburiyeti vardı. Her kabilenin yerel ve genel "*Mirapları*" vardı. Genel Mirap ana su yolunu kontrol etmek ve su dağıtımından sorumluyken, yerel Mirap ise sulama kanallarından sorumluydu (Shamyradov, 1990:14). Köylüler hesaplı biçimde su dağıtarak tarım ürünlerinden verimli hasat almaya çalışıyordu.

1.2. Hayvancılık

Halk arasında hayvancılıkla uğraşanlara "*Çarva*" (çoban) olarak adlandırılırken, toprakla uğraşan halk ise "*Çomur*" (çiftçi) olarak biliniyordu. Türkmenlerin atalarından miras olarak devir aldıkları zenginliğin büyük işareti hayvan sayısı olduğundan her aile en azından birkaç küçükbaş hayvan edinerek evlerine yakın meralarda otlatırdı. Genellikle çarvalar Abdallar ve İgdirler kabilesinden insanlardan oluşur (Gollanma Kitaphanasy, "Çarwalaryň Oturymlygy Geçirilmegi").

Çarva ve çomurlar hayvancılık ve tarımdan artan ürünleri satarak ek gelir elde etmekteydi. Hayvanların beslenmesi ve su sorunları, yeni kuyuları, karizleri (kuyuya benzer yapıtlar) kazmak, onlarla uğraşmak, sürekli göç halinde olmayı gerektiriyordu. Başlıca yerli hayvanlar: Sarıca, Karakul, Arabı koyunları (Gollanma Kitaphanasy, "Çarwalaryň Oturymlygy Geçirilmegi"); Türkmen, Meymene, Seista inekleri;

Yomud kambur öküzleriydi (Turan ve Dinç, 2015:53). Deve ve at yetiştirmek de önemli hayvancılık alanlarından birini oluşturuyor ve bu hayvanlar ulaşım aracı olarak da kullanılıyordu.

1.3. Çarlık Rusya'sının Türkmen Toprakları ile Tanışmaya Başlaması

XVIII. yüzyılda Rus Çarlığı Türkistan'ı keşfederken, Türkmen kabilelerinin yaşadığı toprakları da unutmaz. Özellikle, 1819 – 1836 yıllarında Türkmenistan coğrafyasına yoğun biçimde gelip giderler. 1881 yılında Ahal vilayetindeki Göktepe kalesini ele geçirdikten sonra Çarlık Rusya'sı barış iddiaları ile bu topraklar üzerinde kendi siyasi çıkarlarını hayata geçirmeye çalışırlar.

Çarlık Rusya'sının yeni sömürü bölgesi olan Zakaspi (günümüzdeki Türkmenistan'ın ana coğrafya kısmı) Ruslar için yeni gelir kaynağı ve ticaret bölgesi olur. Bölge, ayrıca, Çarlık Rusya'sının son dönemlerinde Türkistan ana tarım merkezlerinden biriydi. Bu topraklar iklim şartlarından dolayı pamuk ve diğer ürünlerde yüksek verim verebilecek potansiyele sahiptir. Bu yüzden Çarlık Rusya'sı bu topraklarda tarımı geliştirmek konusunda çalışmalar başlatır. Rus hükümeti yaptığı tarımsal reformlarla eski Türkmen yaşam biçiminin de değişime uğratar. Göçebe halkları yerleşik hayata alıştırmakla tarımla daha fazla uğraşmalarına özen gösterir.

Tüm Zakaspi bölgesi ekilebilir alanı 1880 yılında 43.883 Desyatina iken (ortalama 47,8 bin ha), bu rakam 1915 yılında neredeyse 4 katına çıkar (267 bin ha). 1890 yılında ekim alanlarının çok küçük bir kısmını pamuk, buğday ve arpacak tutarken, 1915 yılında bu ürünler tüm ekim alanlarını kaplar. Böylece sebze, meyve ve bahçe ekinleri ikinci plana atılmaya başlanır. Bir bakıma köylü tarımının geleneksel unsurları sonlandırılarak, köylünün sebze ve meyve gibi hem kendi tüketim hem de pazarda satmak için üretim yapma imkânları azaltılmış olur.

Çarvaların yerleşik hayata geçirilmesi reformu hayvanların sayısında belli bir miktarda azalmaya neden olur. 1910 yılında hayvanların toplam sayısı 2,816 milyondur ve bir yıl içinde 778,7 (%27,2) bin azalır. Bu Zakaspi bölgesi için büyük bir hayvan azalışı demektir. Ayrıca, 1880'lerden başlayarak Çarlık Rusya'sının uyguladığı toprak reformlarından sonra 200.000 karendenin (kiracının) toprağı hükümetin eline geçer (Fedorov, 1901:72).

Her olayın hem pozitif hem de negatif yanı olduğu gibi, Rusların Orta Asya topraklarına gelmesinin de pozitif tarafı tarımda ve diğer ekonomik sektörlerde çok büyük ilerlemeler gerçekleştirmesidir. Sulanabilir araziler artar, kanal ve barajlar kurularak ve yeni teknolojiler kullanılarak daha yüksek verimli bir üretim gerçekleştirilir. Fakat bu gelişmelerin diğer tarafı da halka baskı yapılarak, köylülerin topraksız bırakılması olur.

2. SSCB ile Gelen Değişimler

Zakaspi bölgesinde proletarya sınıfı Çarlık Rusya'sının diğer eyaletlerine göre daha küçük bir orandaydı. Yerli zenginlerin, Rus ve Ermeni Ağalarının köylüleri istedikleri gibi sömürmesi halkı yormuştu. Zaten ellerinden giden topraklar ve alışmış olduğu yaşam düzeninin yıkılması ile alınmaya başlanılan yeni vergilerden yorulan halkın sabrı sınırlarına gelmişti. 1916 yılında Rus Çarlığının 1.Dünya Savaşı'nda askeri eksikliği nedeni ile Orta Asya Halkını da askere çağırması bardağı taşıran hamle olur. Bu süreçte Çarlığın farklı bölgelerinde başlayan ayaklanmalar, yeni bir devrim için umut ve öncü olarak 1917 yılındaki "Devrimin 2. etabı" olarak adlandırılır.

Devrimden sonra ortada büyük bir sorun vardır; o da ekonomidir. Zaten savaşlardan dolayı ülke kendini ayakta tutacak halde değilken, yeni ülkenin gelişimi için finansal kaynak nasıl bulunacaktı ve hükümet nasıl tam olarak komünizme geçecekti?

Lenin ve arkadaşları birçok yeni politika ve reformlara imza atmaya başlar. Bilim adamları ve farklı grup üyeleri SBKP (Sovyetler Birliği Komünist Partisi) toplantılarında yeni Ülkenin nasıl yönetilmesi gerektiği konusunda farklı projeler, planlar ortaya atarken aralarında da anlaşmazlıklar da vardır. Toplumun büyük kısmı tarımla uğraştığına göre, tarım politikaları her şeyden öncedir.

Ancak devrimden sonra gelen Askeri komünizm zamanı hükümetin halkı talan etme dönemi olur. Halkın ellerinde ne varsa alınarak hükümetin «Komünizm» hülyası için kullanılır. Lenin halktan her şeyin zorla alınabileceğini fakat köylülerin emeğini zorla alınamayacağını farkındadır. Böylece köylülere tarım konusunda özgürlük verilmesini aynı zamanda her şeyin kontrol edilmesi gerektiğini belirtir.

Askeri komünizm olarak tarihe geçen dönem SSCB için en zor dönemlerden biridir. 1918–1921 yıllarını içine alan bu dönemde hükümet ayakta kalabilmek için herkesten sonuna kadar vergi alır. Özellikle hükümet

çiftçiden birçok vergi alır, ortalama olarak her çiftçinin tarımdan elde ettiği üretimin %70'ini hükümete verme zorunluluğu vardı. Bu verginin adı "Prodravyostka" dır. Prodravyostka çiftçilerin hayatını çok zor durumda bırakır. Çiftçilerin emeğinin ürünlerinin %70'inin ellerinden bedavaya alınması büyük açlıklara yol açar.

"Askeri Komünizm" döneminden sonra, NEP (1921-1928) dönemi başlar. NEP'in (Novaya Ekonomicheskaya Politika – Yeni Ekonomik Politika) uygulanmaya başlanması ile SSCB gelişmeye, finansal sorunlarını azaltmaya başlar. Savaş döneminde kapatılan tüm işletmeler geri açılmaya başlarken halktan alınan vergilerde azaltılır. Askeri komünizm döneminde alınan "Prodravverstka" vergisi yerine "Prodnalog" vergisi getirilir. Prodravvertska'ya göre daha hafif ve halkın elde edilen gelirinin %30'unu hükümet istemekteydi. Ayrıca zamanla bu oran indirilmeye başlandı.

Fakat NEP dönemi öncesi ve esnasında siyasetçi ve ekonomistlerin arasında hala da siyasi konularda tartışmalar devam etmekteydi. Bolşevikler komünizme gidilecek yolun "Kolektivizm" olduğuna iddia ederken, bağımsız ekonomistler, Menşevikler ve diğerleri NEP'in devam etmesini istemekteydi. Ancak NEP politikası çoğu Bolşeviklerin gözünde Sosyalizm hayallerini bir kenarda bırakarak kapitalist dünyanın peşinden gitmekti. Stalin'in başa gelmesi ile 1927 yılı Aralık ayının 2-19 tarihleri arasında Moskova'da gerçekleşen Bütün Sovyetler XV. Kurulundan sonra kolektifleştirme ile ilgili kararlar alındı ve hızlı bir biçimde uygulanmaya başlandı. Bu yüzden bu kurul da "Kolektifleştirme Kurulu" olarak tarihe geçer (Lavrinenko vd., 1958:9). Bu kuruldan sonra Kolhoz [3] ve Sovhozların [4] kurulması hızlanır. NEP'in kaldırılması ile kolhozlar insanların hayatında büyük rol oynamaya başlar. Kolektifleştirme politikasına alternatif yaklaşım, teorilerinin etkisi günümüzde devam eden, Alexander Chayaov tarafından dile getirilir. Her ne kadar Chayaov'un görüşleri iktidar tarafından benimsenirse de kapsamlı bir analiz ve güçlü bir politika önerisi içermekteydi, o nedenle, bu dönemi ve sonrasını daha iyi anlamak için kısaca Chayaov'un görüşlerine de bakmak aydınlatıcıdır.

2.1. Alexander Chayanov

Hükümette tarımın nasıl yönetilmesi gerektiği konusu tartışılırken birçok ekonomist *kolektivizmi* savunurken bir kısmı da *Aile Ekonomisini ve Kooperatifleşmenin* daha iyi olacağını öne sürmekteydi. İkinci görüşü savunanlardan biri Alexander Chayanov'dur.

Chayanov'un yaklaşımının odağında köylü aile tarımı ve tarım kooperatifleri yer alır. Chayanov hiçbir sisteme tam olarak karşı değildi, çalışmalarında her sistemden biraz alarak ortaya farklı bir yaklaşım çıkarmayı başarmıştı. Ancak Kapitalizmin "homo-economicus" mantığını reddederek, insanların esas motivasyonunun sosyoekonomik amaçlar olduğunu da göstermekteydi (Nikulin, 2004). Ayrıca ekonomik çevre sürekli değişimde olduğu için bir sistemin sürekli devam etmeyip, farklı ortamlara göre değişeceğini ve dönemlere göre farklı sistemlerin hüküm sürebileceğini ileri sürüyordu.

Chayanov'un çalışmalarını yaptığı dönemde aileler arasındaki bağlar günümüze göre daha kuvvetli idi. Bu yüzden O, bir hocalıkta (ailede; aile ekonomisi) birden fazla aile olabileceği ve her ailenin çekirdek aile ile sınırlı kalmayıp akrabaları da içerebileceğini düşünüyordu. SSCB'de devrimin ilk yıllarında nüfusun %80'i köylü halktan oluşmakta ve tarım nüfusun çoğunluğunun uğraşını oluşturmaktaydı. Chayanov'a göre, ailede insan sayısı arttıkça aile babası çalışmaya daha çok motive olmaktadır. Bu şekilde çocukların veya diğer aile üyelerinin aç kalmaması için daha fazla çalışmak zorunda kalacaktır. Çocuklar büyümeye başlayınca bu sefer onlar da aile ekonomisini ayakta tutabilmek için iş başına geçecektir.

Chayanov'a göre aile ekonomisi bilinen ekonominin farklı görünüşüdür. Sıradan ekonomi kanunları burada işlevsiz kalmaktadır. İlk önce bu sistem diğer sistemlere göre daha karlıdır; ikincide ise aile ekonomisinde emek arzı yoktur. Emek arzı olmayınca işveren - işçi ilişkisi yoktur, çünkü her şey aile üyeleri tarafından yönetiliyor ve yapılıyor. Bu yüzden aile üyelerinin çalışma isteği yüksektir ve üyeler, ailesinin ekonomik açıdan daha da kalkınması için daha fazla çalışmaya razı olur. Tüm üretim faktörleri etkin kullanılacaktır. Bu şekilde de aile tarımdan zararlı çıksa da, aile babası çocuklarının aç kalmamasını sağlamaya çalışmaktadır. Fazla üretim olduğu zamanda ise yerli pazarlara çıkarak ürünlerini satabilmektedir. Chayanov askeri komünizm döneminde hükümet ailenin üretimden %70'ini vergi aldığı sürece ailenin çalışma motivasyonunun kalmadığını belirtmiştir. Aile ekonomisinde en önemli faktör emektir. Bu sistemin bir artışı da aile ekonomik krize girdiği sürece çökse bile kesinlikle krizden çıkacaktır. Kapitalist ve feodal sistemlere göre önemli bir farkı da budur (Nikulin, Runivers Online Kütüphanesi).

Bu şekilde tüme varım yaparak, her aile kendi içinde gelişerek aile ekonomisini ayakta tutabilirse ülke çapında da gelişme olacağını öne sürer. Chayanov, modellerinde tarım ekonomisini küçük çaplı yani çekirdek

aileden oluşan birimlerin, makro seviyedeki kuruluşların yani kooperatiflerin yardımı ile de ülke ekonomisini kalkındırılabilceğini öne sürmüştür.

Dolayısıyla Chayanov'u kooperatiflerle ilgili görüşleri olmadan anlamak imkânsızdır. Kooperatifler aile ekonomilerini bir arada tutan, aile ekonomisinin bir üst haliydi. Chayanov, o dönemde geliştirilmek istenilen kolektivizme alternatif olarak düşünülen kooperatifleşme ile dönemin sorunlarını kısa zamanda halledilebileceğini ileri sürdü. Chayanov'a göre kolektivizm ile sorunların çözülmesi biraz daha yavaş ilerlemekteydi.

Kooperatifleşmede çiftçi ailesi ekonomiyi kontrol ederken kolektifleştirmede kontrol hükümetin elindeydi. Bolşevikler sorunları kolektivizm yoluyla halletmeye çalışırken Chayanov, kolektivizmin makroekonomik mekanizma ile uyumlu çalışsa da küçük çaplı ekonomilerde işe yaramayacağını anlatmaya çalıştı.

Kolektifleşmenin daha ilk basamaklarında Chayanov devlet için etkin tarımın gelişmesi konusunda planlar bulmaya çalışıyordu. Ancak Stalin rejiminin propagandası altında kalarak çevreden gelen eleştirilerden dolayı zor durumda kaldı. Chayanov Stalin'in kolektifleşme ve hızlandırılmış endüstri politikasına karşı, Bukharin'in destekçisi olarak görüldü (Tarhanov, 2011). Sonunda Stalin'in başını çektiği kolektifleştirme yaklaşımı benimsenerek Türkmenistan'ı de kapsayan tarım sistemi yeniden yapılandırıldı.

2.2. Bu esnada Türkmenistan SSC'si

Komünizme giden yolda Orta Asya halklarının göçebe hayatı ilk sorunlardan biriydi. Çarlık Rusya'sı zamanında bu problemi çözebilmek için belli reformlar yapılmışsa da Sovyet hükümeti bunları yeterli bulmaz. Bu nedenle ilk Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında olan ve baskı ile uygulanan reformlardan biri göçebe halkın yerleşik hayata geçirilmesi olur.

Çarva hayatından yerleşik hayata geçmeye başlayan çobanlara bazı kolaylıklar, vergi indirimleri yapılır, tarım aletleri ve malzemeleri verilir. Çarvaları yerleşik hayata geçirmenin asıl amacı, Orta Asya topraklarını özellikle Türkmenistan ve Özbekistan topraklarını "pamuk tarlasına" çevirmektir (Gollanma Kitaphanasy, "Çarwalaryň Oturymlylyga Geçirilmegi").

2.3. Türkmenistan da Kolektifleştirme

7 Eylül 1924 yılı Orta Asya Genel Kurulu'nda Türkmenistan Cumhuriyeti'nin gelecekteki kesin sınırları belirlendi. Günümüzdeki Türkmenistan sınırları o dönemde çizilen sınırlardır. Aynı yıl Türkmenistan Sovyetler Sosyalist Cumhuriyeti kurulur. Türkmenistan kolektifleşme yolundan da geri bırakılmaz ilk "Kolhozlar" ve "Sovhozlar" burada kurulmaya başlanır. 1928 yılında köylü hanelerin sadece %0,5'i kolektif çiftliklere bağlı iken 1940 yılında ise %94,9'u kolektif çiftliklerinin elindeydi. Aynı şekilde de ekilebilir alanlar 1928 yılında %0,6'sı kolektifleşirken 1940 yılında ise %99,9'u kolektifleşmiştir.

Tüm Sovyet Cumhuriyetleri köylüleri kolhozlara gönüllü katılmaya davet ediyordu. Kolhozlar için topraklar, hayvanlar, özel olan barajlar, kuyular gönüllü olarak talep edildi. Kabul etmek istemeyenler de "Kulak" [5] olarak adlandırıldı.

Tablo 1: TSSC Kolhoz Verileri

	1932	1940	1950	1956	1961	1966	1970	1976	1980	1988
Kolhoz sayısı, (adet)	1508	1548	573	351	330	325	331	338	317	344
Kolhoz haneleri, (bin adet)	118	128	105	104	124	143	156	181	183	...
Kolhozlarda ortalama hane sayısı, (adet)	79	87	188	287	384	445	477	542	584	...

Kaynak: TSSC'nin ulusal ekonomisi: İstatistiksel Derleme, TSSC'nin İstatistik Kurumu, Aşkabat: Gosizdat, 1957, 1961, 1967, 1980, 1984, 1988, 1990 Yılları Yayınlarından.

Sovhozların kurulması tarım ekonomisinin değişmesinde Leninist planının önemli ayaklardan biriydi. Sovhozlar ilk olarak 1917 yılında kurulmalarına rağmen NEP dönemi sürecinde pek etkin olamazlar ancak 1929 yılında geniş çaplı bir yayılım gösterirler. 1928 yılında tüm SSCB'de 1497 sovhoz varken bu rakam her dönem daha da artar.

Tablo 2: TSSC Sovhozların Genel Göstergeleri

	1940	1950	1956	1959	1961	1966	1970	1976	1980
Sovhozlarda işçi aylık ücreti, ruble	88,1	102,9	211,6
Sovhozlarda traktör sayısı, Adet	215	124	177	933	1162	1872
Sovhozlarda ekim alanı, bin ha	8,3	5,2	7	28,9	45,4	45,6	58,0	74,0	163,0

Kaynak: TSSC'nin ulusal ekonomisi: İstatistiksel derleme, TSSC'nin İstatistik Kurumu, Aşkabat: Gosizdat, 1957, 1961, 1967, 1980 Yılları yayınlarından.

Tablo 3: Ekilebilir Alanların Kullanıma Göre Bölünmesi, Bin Ha

	1913	1928	1940	1950	1961	1970	1980	1986	1990
Ekilebilir alan	318,3	332,2	410,9	367,6	445,6	636	895	1161	1231

Kaynak: TSSC'nin Ulusal Ekonomisi: İstatistiksel Derleme, TSSC'nin İstatistik Kurumu, Aşkabat: Gosizdat, 1957, 1961, 1967, 1980, 1984, 1988, 1990 Yılları yayınlarından.

Ekilebilir alan SSCB döneminde artar; 1913 yılında tüm Cumhuriyette 318,3 bin ha iken, 1990 yılında da bu rakam 1231 bin ha ya ulaşır. Ana ürün pamuktur; ülkede pamuk mono-kültürü kurulurken diğer tüm ekinler arka plana atılır. Ayrıca hayvancılıkta ulaşım aracı olarak kullanılan hayvanlar azalırken Karakul (Garagölü) koyununa yünü ve etinden dolayı çok önem verilir. Ülkede 1935 yılında daha önce hiç yetiştirilmeyen hayvan olan domuz getirilir ve domuz ile ilgilenen kolhozlar ve sovhozlar kurulur. Türkmenistan topraklarının büyük kısmı hayvancılık için mera olarak kullanılır.

Türkmenistan Cumhuriyeti 74 yıllık Sovyet hükümetleri döneminde çok değişir. İlk önce, bu topraklar nihayetinde birleşerek bir ülke haline gelir, kendi sınırları oluşur. Ekonomisi gelişir, kültürü çok değişime uğrar. Eskiden hanlıklara bağlı olan kabileler, Sovyet Hükümeti sayesinde okuma ve yazma öğrenerek, 1950-1960'lı yıllarda bazı Avrupa ülkelerine göre daha yüksek oranda eğitilmiş insana ev sahipliği yapar hale gelir. Din eskisi kadar insanların nabzına basmasa da dil ve kültür gibi milli değerler korunur. Tarımsal yeterliliği fark edilen topraklar, teknoloji ve eğitim sayesinde daha etkin bir şekilde kullanılır.

3. SSCB Dağılınca Türkmenistan

SSCB dağılınca birliğe üye olan ülkeler merkezi planlı sistemden uzaklaşıp, piyasa ekonomisini tercih etmeye başladılar. Bu süreçte 90'lı yıllar tüm SSCB Cumhuriyetleri için ağır geçti. Eskiden bir makinenin parçaları gibi uyum içinde çalışan Cumhuriyetler birlik dağılınca kendi problemleri ile baş başa kalır.

1990'lı yıllar birçok reformun yapıldığı deneme ve yanılma yılları olur. 1990'lı yılların başında Türkmenistan Orta Asya ülkelerinden tarımın özelleştirilmesini kanunen kabul eden ilk ülke olmasına rağmen gerçek hayatta uygulaması çok kısa zamanda durdurulur ve "özel toprak mülkiyeti" daha çok toprak kiralama olarak uygulanır. Geçiş dönemi, vatandaşlara belli bir miktar alanı özelleştirme yolu ile vermeye izin verse de büyük parçalı topraklar hala devlet kurumları veya devlet ile birlikte çalışan birliklerin mülkiyeti altındadır ve bunlara çiftçilere kiralama hakkı tanınmıştı. Bu değişimler tarımda 3 farklı gruplaşmaya sebep olur *klasik hane halkı arazileri* (halkın kendi isteklerine göre kullanılan küçük parçalı topraklar), *Dayhan Çiftlikleri*, *Köylü Birlikleri (Dayhan birlikleri)* (Lerman vd., 2012:6). 1990'lı yılların başında deneme olarak geçen reformlar ile çiftçilere verilen topraklar. Zamanla bu reformlar durdurularak, çiftçilere büyük çaplı toprakların dağılımı aniden kesilir.

Tarımda artık kolhoz ve sovhozlar yoktur, ancak bu sistemler tamamen de yok olmaz. Onların mirasını *Dayhan birlikleri* devir alır. 1997 - 2007 yılları arasında bu birliklerin 3 ana rolü ve görevi vardı (Lerman vd., 2012:7). Bu görevler şöyleydi:

Birincisi, çiftçilere kiraya verilen toprakların "bekçiliği" görevini yapmak;

İkincisi, komisyon karşılığında köylerde köy altyapısını sağlayan belediye işlevini görmek;

Üçüncüsü, kamu tarım ürünleri siparişlerini Karendeçilere (Kiracı - Toprağı kiralayan çiftçi) ileten aracı olarak, siparişlerin yerine getirilmesini kontrol etmek (Lerman vd., 2012:7-8).

Tablo 4: Türkmenistan da Ana Tarım Üreticilerinin Genel Özellikleri

	Hane halkları	Dayhan Çiftlikleri	Kiracılar
Toprak mülkiyeti	Özel mülkiyet	Kamudan uzun dönemli kira	Köylü birliklerden kira
Toprak kalitesi	Ekilebilir	Ekime müsait + çöl	Ekime müsait
Çiftlik büyüklüğü	0,5 – 1 ha	20 – 50 ha	3 – 10 ha
Ekilen ekim	Bahçelik ekinler, bazı tahıllar	Tahıl, pamuk, bazı bahçeli ekinler	Tahıl, pamuk, bazı bahçeliler
Hayvancılık	Evet	Çok az	Sadece hane halk topraklarında
Kamu arzı	Hayır	Belli bir ürünlerde var	Stratejik mallar için zorunlu; başkaları için yok
Satış anlaşması	Pazar	Kamu yolları (doğrudan), bazı mallara pazar izni	Kamu anlaşmaları (köylü birlikleri anlaşmaları ile)
Çiftlik girdileri, hizmetler	Pazar	Kamu girdileri ve Pazar	Kamu girdileri (birlikler yardımı ile) ve Pazar

Kaynak: Turkmenistan Agricultural Sector Review, FAO Investment Centre, s: 5.

Dayhan Birlikleri Chayanov'un önerdiği kooperatiflere benzemektedir. Kiracılar ile hükümetin arasında aracıdır. Çiftçilerden ürünleri hükümet adına satın alarak gerekli işletmelere yönlendirmektedir. Dayhan Birlikleri üyelerine sadece toprak değil, gerekirse hayvan ve tarım aletleri "Türkmen malları birliği" veya "Türkmen oba hizmetleri" ile sözleşme imzalayarak kiralayabilmektedir.

Yeni sistemde ayrıca kiralanılan topraklar haricinde, hanelerin, ortalama 0,5 – 1 ha arasında büyüklükte toprakları mülk edinmesi de yer almaktadır. Bu topraklar "Mellek" veya "Mellek yeri" olarak adlandırılmaktadır. Mellek yerinde genellikle halk kendi ihtiyaçları için tarım yapmakla birlikte elde edilen ürünlerin ortalama %25-50'si köy ve kent pazarlarında satılmaktadır.

Sonuç

1917 yılı öncesinden başlayarak Türkmenistan üç farklı tarım sisteminin yaşandığı bir ülke olmuştur. Sovyetlerden önce Türkmen topraklarında kabile-köylü tarım sistemi uygulanırken, Sovyetlerle birlikte merkezi planlı sisteme geçilir. SSCB dağıldıktan sonra da karende topraklar ve Dayhan birlikleri yaygın belirleyici yapı olur.

SSCB'den önce adaletli toprak dağıtım sistemi yoktu. Bolşeviklerin deyişi ile "Kulaklar" vardı. Doğal olarak kulaklar da kendi mülkiyetini paylaşmak istemiyordu. Fazlasıyla çiftçi topraksız olduğu için sadece kulakların zenginliği, refahı artıyordu. Ancak köylüler kendi kendine yeten köylülerdi. İhtiyaçlarını kabile sosyal örgütlenmesi içinde karşılamaya çalışıyordu ve kendi kendine yetebilen bir ekonomi varlığını sürdürülmekteydi.

Kolektif çiftliklerin ortaya çıkması verimsiz toprakların azalmasını, makine ve teknolojinin gelişmesini sağladı. Çiftçiler geçimlik seviyedeki tarımdan kurtulup, önemli bir gelişme refah artışı sağlayacak seviyede gösterdi. Tarımda verimli topraklar arttı, makine ve teknoloji dönemine göre iyi gelişti. Kolektif tarım çiftçilere istihdam, gelecek garantisi sağlasa da köylerdeki geleneksel tarım sistemlerini yok etti. Çalışkan, çok fonksiyonlu ve girişimci köylü tabakası yok oldu. Köylülerin emeklerinin bir sonucu olarak çıkarları kayboldu, köylüler mülkiyet ve emeklerinin sonuçlarına yabancılaşmışlar. Hayvancılıkta azalma gerçekleşti. Devlet, tarım sektörü ekonomisinden sanayi sektörüne kaynak pompalamak için bir sistem yarattı. Tarım sektörü, Stalinist ekonomi direktifinin ayrılmaz bir parçası haline geldi. SSCB ekonomisini çok kısa zamanda ABD'den sonra 2. Büyük ekonomi haline gelmişti ancak bu gelişme milyonların ölümüne de sebep olmuştu.

Kolektivizm uğruna milyonların ölümü Stalin için hiçbir şeydi. Çünkü bu "kurbanlardan" sonra ekonomisi gelişmiş ülke kurmayı başardı. Ancak önemli olan kurmak değil de devamını getirip ayakta tutabilmektir. Nitekim 1970'lere gelindiğinde sistemde sorunlar olduğu artık açıktı ve 1980'lerde Gorbachev "Perestroyka" planı ile ülkeyi başarılı bir şekilde "ayakta tutacağını" sanmış olmalı ki tamamen yapıyı değiştirecek politikalara yöneldi. Bu politikalar sonunda SSCB'nin dağılmasına sebep oldu. 1991 yılı 27 Ekim'de Türkmenistan Cumhuriyeti de SSCB'den bağımsız oldu.

Sovyetler dağıldıktan sonra ve günümüzde Türkmenistan tarım sistemi karma bir yapıya sahiptir. Kolektif tarım sistemi küçük çapta devam ederken köylü tarımı da yeniden canlanmaktadır. Genel olarak tarımda

piyasa ekonomisi yoktur fakat özel topraklarda üretilen ürünlerin piyasası oluşmuştur. Dayhan birliklerine çiftçi ile hükümetin arasındaki aracı olarak bakılırsa, Dayhan Birlikleri bir çeşit devlet destekli kooperatif işlevi görmektedir ve Türkmenistan tarımda onun adını anmasa da Chayanov'un SSCB'de uygulanmasını önerdiği tarım sistemine benzer bir sistem uygulamaktadır. Hem kooperatifler hem köylü/aile tarımı hem de kamusal mülkiyet ve yönlendirme bir arada bulunmaktadır. Dahası 1990 sonrası tarımdaki en önemli gelişme köylü tarımının geçerli olduğu sebze ve meyve üretiminde gerçekleşmiş bulunmaktadır.

Chayanov'un belirttiği gibi köylü ailesinde babası çocukların aç kalmaması için elinden geleni yaparak kendi emeğini sömürmektedir. Günümüzde kiralanan topraklardan çiftçiler yeterince kar/gelir elde edemediği için tarım dışı faaliyetlere ve özel topraklardaki ürünlerin satımından gelir sağlamaya çalışmaktadır. Tarlalarda aile fertleri kendi çıkarı için çalışmakta olduğu için işveren işçi ilişkisi yoktur. İnsanların esas motivasyonu kendi refahlarını artırmak ve sosyoekonomik amaçlarıdır.

Toprak kiralama sistemi ile devlet çiftçinin önünü hem kapatmakta hem de açmaktadır. Bağımsızlıktan sonra kiralama sistemi ile çiftçilerin refah seviyesi belli bir dönem arttı. Hükümet kiralanan topraklardan alınan ürünleri çiftçilere pazar fiyatına satmaya izin verdiğinde veya çiftçilere kiralanan topraklarda ne ekileceği konusunda serbest hareket etmesine izin verdiği sürece kiracıların refahının arttığı söylenebilir. Ayrıca çiftçilerin tarım ürünleri konusunda yaratıcılığı da artmaktadır. Hükümet köylülerin hayvan sayısına karışmadığı için hayvancılıkta da gelişmeler yaşanmaktadır.

Türkmenistan tam anlamda pazar ekonomisine geçememiş, geçiş döneminin başında kalmış bir ülkedir. Tarım sektörünün geneli devlet tarafından veya devlete bağlı kuruluşlar tarafından yönetilmekte, çiftçilerin büyük kısmı karendeci (kiracı) olarak, Dayhan birlikleri adına çalışmaktadır.

Yine de Türkmenistan tecrübesi açıkça göstermektedir ki tarımcıların yaratıcı enerjisi, tarım imkânlarını kullanmada özgür olmaları, geleneksel tarım yapısının özelliği olan birden çok faaliyeti bir arada yürütebilme becerileri teknoloji, finans ve ürünlerin işlenmesi ve pazarlanmasını sağlayan kooperatif / kamusal sistemlerle desteklendiğinde hem tarımcılar hem de toplum için daha etkin bir ekonomik işleyiş ve refah artışı sağlayabilmektedir. Bu değerlendirme geniş tarım alanlarında birkaç üründe uzmanlaşmaya gitmiş ve geniş meraları ile hayvancılık potansiyeli olan bir tarım için geçerlidir. Farklı koşulları olan ülkelerde farklı tarım uygulamaları ya da sistemleri daha etkin olabilir.

Son Notlar

[1] Hasse sistemi – Çiftçi padişahın topraklarını kiralar ve kiranın bedelini çalışarak öder.

[2] Ynam – Hanın saygısını hak eden insanlara belli bir toprakları belli bir dönemliğine kullanma hakkı.

[3] Kolhozlar – “Коллективное Хо́зяйство – Коллективное Хо́зяйство” teriminin kısaltmış hali olarak, SSCB köylerindeki ekonomik yönetimin bir görünüşü idi. Üretim faktörleri (su, toprak, makine, hayvanlar ve diğerleri) toplum kullanımında idi. Toplumun kararı ile üretim faktörlerinin kullanımı ve köylülerin çalışma pozisyonu belirlenmekteydi. Kolhozun ana üretimi bitkisel üretim ve hayvancılıktır. Aynı zamanda balıkçılık ile uğraşan Kolhozlar da olmuştur. Kolhozun ana üretimi bitkisel üretim ve hayvancılıktır. Aynı zamanda balıkçılık ile uğraşan Kolhozlar da olmuştur. Kolhozun alt bölümleri şu şekildedir: *Katılımcılar, çiftlikler, brigadeler, bağlantılar (zvenya)* ve diğer alt bölümler.

[4] Sovhozlar – “Советское Хо́зяйство – Советское Хо́зяйство” teriminin kısaltılmış hali olarak SSCB'nin devlet kuruluşu idi. Kolhozlardan farkı “gönüllü zorunlu” katılımı olan çiftçilerin kendileri tarafından finansal etmiş oldukları kamu birlikleri yerine, Sovyet hükümeti tarafından finanse edilen kamu kuruluşları idi. Kolhozlarda çalışanlar kolhoz üyeleri olan çiftçilerdi, ancak sovhozlarda sabit ücrete sahip olan kiralanan işçilerdi. Sovhozlarda işçiler ücretini para şeklinde alırken, kolhoz üyeleri “Трудодни – Трудодни” olan veya çalışma defterlerinde çubuk şeklinde yazılan not idi. Bu notlara göre yılsonunda kolhoz yöneticileri çiftçilere ihtiyaçlarını (un, ekmek, yağ, vb.) mal olarak vermekteydi. Bu sistem 1965 yılına kadar devam etti. 1928 yılından başlayarak sovhozlar kamu tarafından aynı anda siyasi, örgütsel, maddi yönden kalkınması desteklenen tarımsal ekonominin kuvvetlenmiş birliği olmuştur.

[5] Eski köy ağalarına veya köylü olup kendi topraklarını işleten kimseye “Kulak” denilmekteydi. Komünistler onlara çok karşıydı ve sosyalizmin ilk düşmanları olarak ilan ettiler. Lenin ve özellikle Stalin dönemleri hükümetleri “kolektivizme” geçiş amacı ile milyonlarca Kulağı yok etmiştir.

Kaynakça

- “Çarwalaryň Oturymlylyga Geçirilmegi”, *Gollanma Kitaphanasy*, <http://gollanma.com/carwalaryn-oturymlylyga-gecirilmegi.html> (Erişim: 15.1.2017).
- Dinç, A. ve Çakır, R. (2008). *Türkmen Kültürü ve Türkmenlerin Sosyo-İktisadi Düşüncesi*. İstanbul: Ayrikotu Yayınları.
- Fedorov, K. M. (1901). *Zakapskiy Oblast*. Aşabat: Parovaya Tipografiya.
- Lavrinenko, V., Gnusarev, A. ve Shihanovich L. (1958). *Ekonomika I Organizatsiya Sotsiyalitcheskogo Selskohozyaystva Turkmenistana*. Aşabat: Türkmengosizdat.
- Lerman, Z. ve öte. (2012). *Agricultural Sector Review: Turkmenistan*, FAO of the UN, Rome: FAO Investment Centre.
- Nikulin, A. (2014). *Agrarnik, Vlast i Selo: Ot Proshlogo K Nastoyashem*. Moskova: RANHiGS Yayınevi.
- Nikulin, A. (2004). “Chayanovskaya Versiya Kollektivizatsii”, *Otechestvennye Zapiski Dergisi*, <http://www.strana-oz.ru/2004/1/chayanovskaya-versiya-kollektivizatsii> (Erişim: 23.05.2015).
- Nikulin, A. Runivers Online Kütüphanesi, <http://www.runivers.ru/spec/lection/films184686/> (Erişim: 12.01.2017)
- Shamyradov, A. (1990). *Agrarnyye Otnoshenii v Zakapskiy Oblasti v Kontse XIX – Nachale XX v.*, Aşabat: Türkmenistan’ın İlimler Akademisi, İlim, 1990, s.14.
- Shanin, T. (2005). “Chetyre S Polovinoy Agrarnyh Programmy Lenina”. *Otechestvennye Zapiski Dergisi*, <http://www.strana-oz.ru/2004/1/chetyre-s-polovinoy-agrarnyh-programmy-lenina> (Erişim: 25.11.2016).
- Sovetskaya Ensiklopediya. (1969-1978). *Bolshaya Sovetskaya Ensiklopediya*. Moskova: Sovyet Ansiklopedi Yayınları.
- Sovetskaya Ensiklopediya. (1986). *Sovyet Ansiklopedi Sözlüğü*. Moskova: “Sovetskaya Ensiklopediya” Yayınevi.
- Tarhanov, O. V. (2011). “Sushnost Kooperatsii, Po A. V. Chayanovu I Sovremennost”, *K Ejegodnym Chayanovskim Chteniyam*, S.21, ss.123-126.
- TSSC’nin Ulusal Ekonomisi: İstatistiksel Derleme. TSSC’nin İstatistik Kurumu. Aşabat: Gosizdat, 1957, 1961, 1967, 1980, 1984, 1988, 1990 Yılları yayınlarından.
- Turan, G. ve Dinç, A. (2015). *Bolşevik Esaretinden Enerji İmparatorluğuna Türkmen İktisat Tarihi*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Toplanmış Belgeler. (1937). *Vosstaniye 1916 Goda v Turkmenii*. Aşabat: Türkmeniz.
- Türkmenistan SSC İlimler Akademisi. (1968). *Sowet Türkmenistanyň Taryhy (1938-1967)*. Aşabat: Ylym Neşiryaty.
- World Bank Technical Paper. (2001). *Turkmenistan An Assessment of Leasehold-Based Farm Restructuring*. Europe and Central Asia Environmentally and Socially Sustainable Development Series.

Suray CHARYYEVA

suraycharyyeva5@gmail.com

Murat ÖZTÜRK

Assoc. Prof. Dr., Kırklareli University, Turkey

moztrk@gmail.com

Extended Abstract

Introduction: Turkmen tribes were hanging out by themselves according to their own agriculture in the 19th century this article will depict about Turkmenistan agriculture from past to present.

Methodology: The tribes, who were constantly attacked by the surrounding khanates, were trying to survive by living together. That is why the tribes had to protect their land very well. Each tribe had general and local rules in agriculture. Because the weather was hot and dry, there were a lot of battles for irrigated lands. Water was an important and scarce substance and there were several land and water systems. Agriculture was divided in two types: animal husbandry and plant production.

In 1881, after the capture of the Göktepe castle in the Ahal region by the Russian Empire, the Turkmen lands were completely went under Russian sovereignty. The Tsarist government began to apply its own policies in these lands, and it began to set targets for its own interests. The old agricultural systems began to disappear over time, the lands were taken from the hands of the poor peasants and given to rich Russian, Turkmen, Armenian governors and rich people. Poor farmers become completely unable to meet their personal needs after being officially laid off from their land. On the other hand, Tsarist Russia was trying to reduce nomadic life. After understanding that the Turkmen lands and climate was suitable for cotton, Tsarist Russia government started to use these lands for cotton farming.

Turkestan province was starting to become a cotton center. However, the local governors were crushing the farmers as much as they could. Due to the pressure of governors, farmers from time to time would rise up against them.

With the 1917 revolution, the Tsarist Russia was demolished and the socialism emerged. After the revolution, all the countries of the USSR began bad periods. At first the farmers' life were damaged. All rich and wealthy people were being abolished and they became enemies of the country. The government forcibly took the lands from more than a thousand farmer families.

During the period of military communism (1917-1921), great economic and social problems began in the general USSR. There was hunger, poverty, economic crisis, and the government levied big taxes.

By the NEP (New Economic Politic) everything started to change. The rates of production taxes were reduced by 20-30%. The government let farmers have their own lands but only for the working farmer's family; they could not employ another worker and some cooperatives were created.

At the same time, the best way to communism was discussed and researched between the agriculturists and the economists. There was a debate about the agricultural economy on two subjects during Lenin's last years and the period that followed his death. The first-subject was collectivization, and the second, co-operative (family economics). One of the agricultural economists was Aleksandr Vasilievich Chayanov. The main ideas that Chayanov had put forward were family economy and a cooperative economy.

In his projects, papers, and research he compared this system with others, even with capitalism. He tried to show negative and positive sides of all systems and noted that the family economy was the best alternative.

Chayanov's thoughts supported the family, while, on the other side, plans to build collective peasants began to be carried out by Stalin and his supporters. Collective farms, or, in short, the name of the Kolkhozes

became popular. While the Kolkhozes were public institutions supported by the villagers, villagers were asked to voluntarily join the Kolkhoz.

While Stalin considered collectivization to be a fast-industrialization path, he demanded that everything that he perceived to be counter to collectivization were removed. Thus, in 1937, a year of great “cleaning”, many economists, scientists, kulaks and other “dangerous” people like Chayanov was abolished.

In the Soviet era, the way people lived changed completely. USSR-style values were emerging ahead of old values. Religion and language changed completely.

Agriculture techniques and production had improved a lot. Cotton was the main product while other agricultural products were secondary. However, the productivity of other agriculture products increased. Also animal husbandry developed. The number of sheep and goats increased a lot, but the number of animals that were used for transportation decreased.

After the collapse of the USSR, in the 1990s major economical problems emerged not only in Turkmenistan but also in other former USSR countries.

Results: The government, which faced a few economic crises in the 90s, recovered in a short period of time and created a mixed system of collectivism and the family economy in agriculture. As in collectivism, the land belonged to the state. However, control was on Dayhan unions, which were achieved by taking into account all the factors of production. Dayhan unions rent land to farmers and help farmers in equipment, seeds, and others. Government wants more efficiency and productivity from agriculture. Not knowingly, Turkmenistan uses some Chayanov's methods currently.

Conclusion: The experience of Turkmenistan clearly shows that the creative energy of farmers is more effective for both farmers and society when it is supported by cooperative / public order systems that allow the free use of agricultural facilities and the ability to carry out many activities that are characteristics of the traditional agricultural structure. This estimate is applicable to a wide range of agriculture, which specializes in several crops and has a wide range of plants and livestock potential. In countries with different conditions, different agricultural methods or systems that can be more effective.

CİNSİYET FARKLILIĞININ TÜKENMİŞLİK VE YAŞAM DOYUMUNA ETKİSİ: KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİNDE GÖREV YAPAN ARAŞTIRMA GÖREVLİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Makale Başvuru Tarihi: 07.02.2018
Makale Kabul Tarihi: 19.03.2018

Bora YENİHAN,

Doç. Dr. , Kırklareli Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

bora.yenihan@klu.edu.tr

Nisan Nur ÇAKIR,

Doktora Öğrencisi, Kırklareli Üniversitesi, SBE, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD

nisannurcakir@gmail.com

Büşra ALABAŞOĞLU,

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırklareli Üniversitesi, SBE, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD

busra.alabasoglu@hotmail.com

Özet

Tükenmişlik 1970'li yıllardan sonra literatüre girmiş bir kavram olarak mesleki bir tehlike biçiminde kabul edilmiştir. Çalışanların iş yaşamlarında karşılaştıkları çeşitli olumsuz duyguları ifade eden tükenmişlik birçok kavramla ilişkilidir. Son yıllarda tükenmişlik ile ilgili yapılan çalışmaların önemli bir bölümü de yaşam doyumu tükenmişlik ilişkisini araştırmaya yöneliktir. İnsanların yaşamlarından duydukları mutluluğu ifade eden yaşam doyumu kavramı başta iş yaşamı olmak üzere insanların tüm sosyal çevreleri ile ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma da Kırklareli Üniversitesinde görev yapan Araştırma Görevlilerinin yaşadıkları tükenmişlik düzeyleri ile yaşam doyumu seviyeleri cinsiyet faktörü ele alınarak incelenmiştir. Cinsiyet açısından Araştırma Görevlilerinin tükenmişlik düzeyleri arasında bir farklılık bulunamazken, cinsiyet faktörü dikkate alınmadığında yaşam doyumu ve tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Tükenmişlik, Yaşam Doyumu, Cinsiyet*

THE IMPACT OF LIFE SATISFACTION AND BURNOUT ON GENDER DIFFERENCE: A STUDY ON RESEARCH ASISSTANTS WORKING AT KIRKLARELİ UNIVERSITY

Abstract

Burnout was accepted in the literature as a occupational hazard after the 1970s. Burnout, which expresses various negative emotions that employees encounter in their work life, is related to many concepts. In the recent years, an important part of the ongoing studies on burnout has also begun to explore life satisfaction and burnout relations. The concept of life satisfaction, which expresses the happiness that people feel in their lives, appears in relation to all the social environment of people, especially business life. This study was carried out by considering the level of burnout experienced by Research Assistants working at Kırklareli University and the gender factor of life satisfaction levels. As a result, there was no significant difference in burnout among the Research Assistants in terms of gender, but there was a significant relationship between life satisfaction and burnout levels when the gender factor was not taken into consideration.

Keywords: *Burnout, Life Satisfaction, Gender*

GİRİŞ

İnsan yaşamının önemli bir bölümünü kapsayan çalışma hayatı birçok değişkenden etkilenebilmektedir. Özellikle 1970’li yıllardan sonra çalışma yaşamında meydana gelen dönüşümler ve beyaz yakalı çalışanların sayısının gün geçtikçe artması literatüre yeni kavramları ve yeni çalışma alanlarını kazandırmıştır. Tükenmişlik kavramı da bu dönemlerden günümüze kadar gelen süreçte üzerinde sıkça durulan bir olgu haline gelmiştir. Mesleki bir tehlike olarak nitelendirilen tükenmişlik, çalışanların mesleklerinden dolayı maruz kaldıkları olumsuz duygular şeklinde nitelendirilebilirken aynı zamanda diğer birçok kavramla da ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

Yaşam doyumunu kavramı ise insanların yaşamları ile ilgili beklentileri ve elde ettiklerinin bir karşılaştırılması şeklinde kendisini göstermektedir. Çalışma yaşamı insanların hayatlarının önemli bir bölümünü oluşturmakta ve yaşam doyum düzeylerini etkileyebilmektedir. Yerli ve yabancı araştırmacıların yaptıkları çalışmalar göstermektedir ki insanların iş yaşamlarında karşılaştıkları olumsuz durumlar yaşam doyum düzeylerini de olumsuz etkilemektedir.

Bu çalışmada Kırklareli Üniversitesinde görev yapan Araştırma Görevlilerinin tükenmişlik seviyeleri ve yaşam doyum düzeyleri cinsiyet faktörüne bağlı olarak incelenmeye çalışılacaktır. Yapılan literatür taraması sonucunda konunun teorik alt yapısı oluşturularak daha sonra çeşitli ölçekler kullanılarak “Kırklareli Üniversitesinde görev yapan Araştırma Görevlilerinin tükenmişlik seviyeleri ve yaşam doyum düzeyleri arasında cinsiyete bağlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna cevap aranacaktır.

1. Tükenmişlik Kavramı ve Boyutları

Tükenmişlik kavramı ilk kez Freudenberger tarafından 1974 yılında kullanılmış ve bu kavram mesleki bir tehlike şeklinde nitelendirilmiştir (Arı ve Bal, 2008: 132). Başarısızlık, yıpranma, aşırı yüklenme ve karşılanamayan istekler sonucu ortaya çıkan enerji, güç kaybı sonucu bireyin enerjisinin tükenme durumu olarak da nitelendirilen tükenmişliğin en yaygın tanımı ise Maslach tarafından yapılmıştır. (Üngören vd., 2010: 2923; Bakan ve Tombak, 2014: 682). Maslach’a göre tükenmişlik *“işinden kaynaklı yoğun duygusallığa maruz kalan ve sürekli diğer insanlarla yüz yüze çalışmak durumunda kalan kişilerde görülen fiziksel bitkinlik, uzun süreli yorgunluk, çaresizlik ve umutsuzluk duygularının, yapılan işe, hayata ve diğer insanlara karşı olumsuz tutumlarla yansımaları ile oluşan bir sendromdur”* (Bakan ve Tombak, 2014: 682).

Sözlükteki tanımında ise; tükenmişlik, enerji, güç ve kaynaklar üzerinde aşırı taleplerden dolayı başarısızlığa uğramak, yavaş yavaş yıpranmak veya yorulmaktır. Öznel bir olgu olarak düşünüldüğünde tükenmişlik, duygusal taleplerin yoğun olduğu ortamlarda uzun süre çalışan, fiziksel olarak yıpranan, çaresizlik, ümitsizlik ve hayal kırıklığı ile birlikte olumsuz benlik içine giren, işyerinde çalışanlara ve yaşama karşı olumsuz duygular besleyen kişilerde görülen bir durumdur (Çapulcuoğlu ve Gündüz, 2013: 13).

Kavla’ya göre; tükenmişlik, kişi ile çevresi arasında olan karşılıklı etkileşimin negatif bir deneyimle sonuçlanması ve kronik iş stresine tepkidir (Akt. Avşaroğlu vd., 2005: 117). Diğer yandan kişinin iş ve aile yaşamı ayrıca sosyal yaşam gibi birden çok alanda stres yaşatan olayla karşı karşıya kalması ve stres yaşamaya yatkın bir kişilik yapısına sahip olması da tükenmişlik sendromunun ortaya çıkmasını kolaylaştırmaktadır (Eroğul ve Örkün, 2012: 325).

Tükenmişliğin nedenleri, bireysel ve örgütsel olmak üzere iki grupta toplanmaktadır. Bireysel nedenleri; yaş, cinsiyet, medeni durum, çocuk sayısı, işe bağlılık, kişisel beklentiler, güdülenme, kişilik örüntüleri, performans, bireysel yaşantıda karşılaşılan stresler, iş doyumunu ve üstlerinden gördüğü destek gibi etmenlerden oluşmaktadır. Örgütsel nedenleri ise; yapılan işin niteliği, yapılan meslek tipi, çalışma süresi, iş yerinin özellikleri, iş yükünün yoğunluğu, iş gerilimi, rol belirsizliği, eğitim durumu, karara katılmama, örgüt içi ilişkiler, ekonomik ve toplumsal etmenlerdir (Avşaroğlu vd., 2015: 117). Tükenmişlik literatürde farklı şekillerde kavramsallaştırılsa da tanımların ortak noktası iş stresi nedeniyle bireyin iç kaynaklarının tükenmesidir (Çelik, 2016: 1140). Tükenmişlik; işi gereği insanlarla yoğun ilişki içerisinde olanlarda görülen bir tür strestir (Ceylan vd. 2016: 49).

Tükenmişlik kavramı bir süreç olarak değerlendirildiği, bu bağlamda da iki modelin var olduğu gözlenmektedir: Maslach Modeli ve Golembiewski Modeli (Arı ve Bal, 2008: 134). Maslach modelinde, Maslach ve Jackson tükenmişliğin üç farklı boyuttan oluşan çok boyutlu bir yapı olduğunu savunmaktadırlar. Bu boyutlar duygusal tükenmişlik, duyarsızlaşma ve kişisel başarıdır (Kış, 2015: 88). Maslach Modeline göre tükenmişlik bireyin işe ilişkin stres kaynaklarına verdiği bir tepki olarak duygusal tükenme ile başlar. Duygusal tükenmişlikle baş etme stratejisi olarak birey diğer insanlarla olan ilişkilerinde duyarsızlaşmaya ve onlarla arasına psikolojik olarak bir mesafe koymaya başlar. Duyarsızlaşma başladığında ise birey, çalıştığı kişiler ve işverenin kendisinden beklentileri ile içerisinde bulunduğu durum arasındaki uyumsuzluğu fark eder. Bu durumda kişinin kendisini yetersiz hissetmesi ve başarılarını değerlendirirken kendisini başarısız bulması ile sonuçlanır. Maslach Modeline göre duygusal tükenmişlik duyarsızlaşmanın, duyarsızlaşma da kişisel başarıda düşme hissini bir nedeni olarak değerlendirilmektedir. Golembiewski Modelinde ise duyarsızlaşma ile tükenmişlik süreci başlar. Duyarsızlaşma kişinin işe ilişkin performansına yansır ve başarıya ilişkin değerlendirmelerini etkileyerek kişisel başarıda düşme hissine yol açar. Bir sonraki aşamada ise bireyin duygusal tükenmişlik yaşaması ile son bulur. Golembiewski Modeline göre duyarsızlaşma kişisel başarıda düşme hissini, kişisel başarıda düşme hissi de duygusal tükenmenin nedenidir (Arı ve Bal, 2008: 134-135).

Tükenmişliğin sonuçları ise; ortamdaki uzaklaşma eğilimi, işi aksatma, hastalıktan kaynaklanan sebeplerle işe geç gelme veya gelmeme, hizmet kalitesinde düşme, işletme içi ve dışı insan ilişkilerinde bozulma ve uyumsuzluklar, örgütsel bağlılıkta azalma, azalmış verim ve düşük performans, sağlık problemleri, işgücü devrinde yükselme şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Mete vd., 2015: 42). Hatta tükenmişliğin sonuçları birey ve çalışma hayatı üzerinde yaptığı olumsuz etkilerle bitmemekte, tükenmişlik sonucu ortaya çıkan ruhsal sıkıntılar, davranış bozukluklarına ve kişilerarası anlaşmazlıklara yol açtığından aile hayatını da olumsuz etkilemektedir (Ardıç ve Polatçı, 2008: 75).

2. Yaşam Doyumu

Neugarten, tarafından ilk kez 1961 yılında ortaya atılan yaşam doyumu kavramı daha sonra pek çok araştırmacının çalışmalarına da ışık tutmuştur. Yaşam doyumu, bir insanın istekleriyle, elinde olanların karşılaştırılması sonucu elde edilen durumdur. Yaşam doyumu, kişinin beklentilerinin, gerçek durumla kıyaslanmasıyla ortaya çıkan sonucu gösterir (Özer ve Karabulut, 2003: 73). Yaşam doyumu kavramı bireyin kendisine yüklediği kriterler ile yaşam koşullarını algılayışı arasındaki karşılaştırmaları, dolayısıyla kendi yaşamı hakkında değer biçmesini kapsamaktadır. Yaşam doyumu durumsal bir değerlendirmeden çok kişinin genel olarak tüm yaşamını ve bu yaşamının çok farklı boyutlarını kapsar. Yaşam doyumu öznel iyi olmanın bilişsel bileşenleri olup, bu bileşenler birbirleriyle yakından ilgilidirler (Recepoğlu ve Tümlü, 2015: 1852; Çeçen, 2007: 181).

Öznel iyi oluş, kişinin yaşamını bilişsel ve duygusal olarak değerlendirmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu değerlendirme, olaylara verilen duygusal tepkileri ve doyumun bilişsel değerlendirmesini kapsamaktadır (Tümlü ve Recepoğlu, 2013: 207).

Öznel bir nitelik taşıyan yaşam doyumu, bireyin kendi durumuna uygun bir standart olduğunu düşündüğü durumlarla karşılaştırmasıdır. Bu standartlar, bireyin iyi bir yaşam için belirlediği kendi ölçütleri olabildiği gibi, yaygın olarak önem verilen genel ölçütlerden de oluşabilmektedir. Ayrıca, bireyin farklı yaşam alanlarında başarı kazanabilmek için daha farklı standartları benimsemesi de söz konusu olabilir. Bu nedenle, bireyin belirli bazı yaşam alanlarındaki doyumlarından çok, yaşamına ilişkin genel yargılarını değerlendirmenin daha önemli olduğu vurgulanmaktadır (Çivitçi, 2012: 322). Yaşam doyumu tümünden gelimci bir yaklaşımla, daha çok kişilik gibi etmenlere bağlı olarak yaşamın genel değerlendirmesidir şeklinde de açıklanabilmektedir (Şimşek ve Aktaş, 2014: 124).

Yaşam doyumu kavramı kişiden kişiye farklı algılandığı için, kavramın tanımlanmasında ve kapsamının belirlenmesinde belirsizlik söz konusudur. Bu nedenle çok farklı yaklaşımlara rastlanılmaktadır. Bireylerin yaşam doyumunu etkileyen unsurlar şu şekilde sıralanmaktadır (Keser, 2005: 80);

- Günlük yaşamdan mutluluk hissetmek,
- Yaşamı anlamlı bulmak,

- Amaçlara ulaşma konusunda uyum,
- Pozitif bireysel kimlik,
- Fiziksel olarak bireyin kendisini iyi hissetmesi,
- Ekonomik güvenlik,
- Sosyal ilişkiler.

3. Tükenmişlik ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki

Tükenmişlik ve yaşam doyumu kavramlarının birbiriyle olan ilişkisi doğal bir sonuç olarak kabul edilmekte olup, bu sonuçların kişilerin farklı tutum ve tepkilerinden kaynaklandığı ifade edilmektedir (Avşaroğlu vd., 1999: 117). Özellikle bireylerin iş ortamında karşılaştıkları uzun süreli stres karşısında kendilerini ortaya koymalarını engelleyici boyuta ulaşması tükenmişliğe, tükenmişlik de örgüt ve birey açısından ciddi sonuçlar doğuran önlenmesi gereken durumlara neden olmaktadır (Çokluk, 2000; Ağaoğlu vd., 2004).

Alan yazın incelendiğinde tükenmişliğin, mesleki tükenmişlik, yaşam doyumu, iş doyumu arasındaki ilişkinin sıklıkla irdelendiği görülmektedir (Uyguç vd., 1998; Ünal vd., 2001; Kurçer, 2005; Keser, 2005; Sanlı, 2006).

Literatürde yer alan çalışmalarda öğretmenlere yönelik iş doyumu, yaşam doyumu, mesleki tükenmişlik ve tükenmişlik ilişkisinin araştırıldığı görülmektedir (Akçamete vd., 1998; Avşaroğlu vd., 1999; Saraçoğlu, 2001). Üniversite akademik personelinin yaşam doyumuna yönelik araştırmaların sonucuna göre ise, ders yükleri ve çalışma saatlerinin fazla olması, bilimsel çalışma imkânlarının yetersizliği, sosyal ve ailevi yaşantılarının kısıtlı olması yaşam doyumlarını olumsuz etkileyerek tükenmişliğe neden olduğu tespit edilmiştir (Tümlü ve Reçepoğlu, 2013; 207; Barut ve Kalkan, 2002; Gold, 1988; Koyuncu, 2001; Murat, 2003; Talbot, 2000; Todd-Mancillas, 1988; Tümkaya, 1999; Tümkaya, 2006; Tümkaya, 2007).

Öğretmenlerin ekonomik durumları, mesleki statüleri, hizmet verdikleri yer ve çevre koşulları yaşam doyumlarını etkileyen faktörler arasında yer alırken bu unsurların eksik kalması sonucunda tükenmişliğin yaşamasında stresli öğretim koşullarına, öğrencilere ve öğretim durumuna ciddi olumsuz etkiler yaratmaktadır (Tümkaya, 1996; Avşaroğlu vd., 1999: 118). Özellikle araştırma görevlilerinin yoğun çalışma şartları altında iş, boş zaman ve diğer iş dışı zaman olarak tanımlanan yaşama gösterdiği duygusal tepkilerin genel yaşam doyumlarına etkisi daha hızlı gerçekleşmekte olup, mesleki olarak öğrencilere doğrudan hizmet veren araştırma görevlilerinin tükenmişliğe maruz kalmaları daha hızlı gerçekleşmektedir (Dolunay, 2002: 52; Sung-Mook ve Giannakopoulos, 1994).

Tükenmişliğin bireysel nedenleri arasında yer alan cinsiyet unsurunun yaşam doyumu ile olan ilişkisinin literatürdeki yeri incelendiği zaman ise bazı çalışmalarda cinsiyet değişkeninin tükenmişlik düzeylerinde etki yaratmadığı (Kırılmaz vd., 2003; Dolunay, 2002), bazı çalışmalarda ise erkeklerin, kadınlara nazaran daha çok tükenmişlik yaşadıkları tespit edilmiştir (Ağaoğlu vd., 2004).

4. Materyal ve Yöntem

Çalışmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi tercih edilmiştir. Anketin birinci bölümü katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelikken diğer iki bölümde kullanılan ölçekler katılımcıların tükenmişlik seviyelerini ve yaşam doyum düzeylerini ölçmeye yöneliktir. Kırklareli Üniversitesinde görev yapan Araştırma Görevlilerinin demografik özelliklerini sorgulamak üzere 6 soru yöneltilmiştir. Bu bölüm katılımcıların cinsiyetini, yaşını, medeni durumunu, çocuk sayısını, eğitim durumunu, kaç yıldır iş hayatında olduğunu belirlemeyi hedeflemektedir.

Kullanılan birinci ölçekte, ankete katılanların tükenmişlik seviyelerini ölçmeye yönelik olarak Maslach'ın tükenmişlik envanteri kullanılmıştır. Maslach'ın tükenmişlik envanteri ilk olarak Ergin (1992) tarafından Türkçeye uyarlanmış ve Çam (1992) tarafından da güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Ölçek 22 sorudan ve 3 boyuttan oluşmaktadır. Duygusal tükenme boyutunu ölçmeye yönelik olarak 1, 2, 3, 6, 8, 16, 20 numaralı sorular, duyarsızlaşma boyutunu ölçmeye yönelik olarak 5, 10, 11, 15, 21, 22 numaralı sorular ve kişisel başarı hissini ölçmeye yönelik olarak 4, 7, 9, 12, 14, 18, 19 numaralı sorular bulunmaktadır. Mevcut araştırmada Tükenmişlik alt boyutları olan duygusal tükenme boyutunun Cronbach's Alpha değeri 0,822,

duyarsızlaşma boyutunun Cronbach's Alpha değeri 0,682, kişisel başarı boyutunun Cronbach's Alpha değeri 0,770 olduğu tespit edilmiştir.

Ölçeğin ikinci bölümünde Diener ve arkadaşları tarafından 1985 yılında oluşturulan yaşam doyum ölçeği kullanılmıştır. Köker (1991) tarafından Türkçeye uyarlanan bu ölçek 5 sorudan oluşmaktadır (Akt. Çivitçi, 2012). Mevcut araştırmada Cronbach's Alpha değeri 0,803 olarak tespit edilmiştir. Çalışmada kullanılan her iki ölçekte beşli likert sistemine dayalıdır.

4.1. Araştırmanın Örneklemi ve Hipotezleri

Bu çalışma da Kırklareli Üniversitesinde görev yapan Araştırma Görevlilerinin yaşamış oldukları tükenmişlik hissi ile yaşam doyum düzeyleri arasındaki ilişki araştırılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın evreninin Kırklareli Üniversitesi'nin fakülte ve yüksekokullarında görev yapan araştırma görevlileri oluşturmaktadır. Evren belirlenirken Kırklareli Üniversitesi, Personel Daire Başkanlığı ile iletişime geçilmiş ve 27.03.2017 yılı itibari ile herhangi bir görevlendirme almadan görev yapan Araştırma Görevlilerinin sayısı net olarak öğrenilmiştir. Alınan bilgi doğrultusunda evren 114 olarak belirlenmiştir. Evrenin tamamına ulaşılmış ancak çalışmaya katılmayı kabul eden Araştırma Görevlisi sayısı 90 olmuştur.

Yapılan literatür taraması sonucunda bu konuda daha önce yapılan yerli ve yabancı çalışmaların bir kısmına ulaşılmış ve çalışmanın hipotezleri şu şekilde belirlenmiştir:

Hipotez 1: Araştırma görevlilerinin tükenmişliği ve yaşam doyumu cinsiyete göre anlamlı bir fark yoktur.

Hipotez 2: Araştırma görevlilerinin tükenmişliğin alt boyutu olan duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarılarının yaşam doyumu ile ilişkisi vardır.

4.2. Bulgular

Araştırmada kullanılan Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin alt boyutlarının güvenilirlik analizleri, Cronbach Alpha katsayılarının hesaplanmasıyla yapılmıştır. Sonuçlar, Kırklareli Üniversitesi'nde yapılan tükenmişlik ve yaşam doyumu ölçümünün istikrarlı ve tutarlı olduğunu göstermektedir. Yaşam doyumu değişkeninin ortalamasının 3,27 olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar Tablo 1. de verilmiştir.

Tablo 1. Ölçeklere İlişkin Ortalama Değer ve Puanlar

Değişken	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha	Toplam	Standart Sapma
Duygusal Tükenme Boyutu	9	0,822	22,56	6,22
Duyarsızlaşma Boyutu	5	0,682	9,31	3,19
Kişisel Başarı Boyutu	8	0,770	25,70	4,12
Yaşam Doyumu	5	0,803	3,27	0,72

Tablo 2. katılımcıların demografik özelliklerini göstermektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Kadın	35	% 38,9
Erkek	55	% 61,1
Yaş		
22 – 30	41	% 45,5
31 – 35	43	% 47,8
36 ve Üzeri	6	% 6,7
Medeni Durum		
Bekâr	49	% 54,4
Evli	41	%45,6
Çocuk Sayısı		
0	67	% 74,7
1	19	%21,1
2 ve +	4	%4,4
Eğitim Durumu		
Lisans	6	%6,7
Yüksek Lisans	64	%71,1
Doktora	20	%22,2
Çalışılan Süre (Yıl)		
0 – 1	5	% 5,6
2 – 3	14	% 15,6
4 – 5	26	% 28,9
6 – 7	22	%24,4
8 ve üzeri	23	%25,6
Toplam	90	%100

Buna göre; 35 kadın (%38,9) ve 55 erkek (%61,1) araştırmaya katılmıştır. Araştırmaya katılanların yaşları incelendiğinde, 22 – 30 yaş arası 41 katılımcı (% 45,5), 31 – 35 yaş arası 43 (% 47,8) katılımcı ve 36 ve üzeri yaşta bulunan 6 (% 6,7) katılımcı olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların 49'unun (% 54,4) bekâr, 41'inin (%45,6) evli olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılanların sahip oldukları çocuk sayısı ile ilgili, 67 katılımcının (74,7) çocuk sahibi olmadığı, 19 katılımcının (%21,1) 1 çocuk sahibi olduğu ve 4 katılımcının (%4,4) 2 ve/veya daha fazla çocuk sahibi olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların 6'sının (%6,7) lisans, 64'ünün (%71,1) yüksek lisans, 20'sinin (%22,2) doktora düzeyinde eğitime sahip olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılanların 5'i (%5,6) 0-1 yıl arası, 14'ü (%15,6) 2-3 yıl arası, 26'sı (%28,9) 4-5 yıl arası, 22'si (%24,4) 6-7 yıl arası, 23'ü (%25,6) 8 yıl ve üzeri süredir çalışmaktadırlar.

Tablo 3. Ölçeklere İlişkin Normal Dağılım Analizi Sonuçları

Değişken	Kolmogorov-Smirnov Test Sonuçları		
	İstatistik	sd	p
Duygusal Tükenme Boyutu	,139	90	,000
Duyarsızlaşma Boyutu	,132	90	,001
Kişisel Başarı Boyutu	,122	90	,002
Yaşam Doymumu	,139	90	,000

Tablo 3. ölçeklere ilişkin normal dağılım analizi sonuçlarını içermektedir. Ölçeklerin normal dağılıma uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla Kolmogorov-Smirnov normal dağılım testleri uygulanmıştır. Elde edilen bulgular; tükenmişlik alt boyutları ve yaşam doymumu değişkenlerinin normal dağılım özelliklerine sahip olmadığını göstermiştir. Bu çerçevede, normal dağılım özelliklerine sahip olmayan değişkenler için parametrik olmayan testler (örneğin; Mann-Whitney U) kullanılmıştır.

Tablo 4. Tükenmişlik Alt Boyutları ve Yaşam Doyumu Ölçeklerinin Cinsiyete Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Değişken	Ortalama±SS	Test	Test Değeri	p değeri
Duygusal Tükenme				
Kadın	23,25±6,05	MW-U	Z: -0,929	0,353
Erkek	22,12±6,51			
Duyarsızlaşma				
Kadın	9,40±3,36	MW-U	Z: -0,067	0,947
Erkek	9,25±3,12			
Kişisel Başarı				
Kadın	25,20±3,00	MW-U	Z: -1,111	0,267
Erkek	26,01±3,83			
Yaşam Doyumu				
Kadın	3,34±0,71	MW-U	Z: -0,936	0,350
Erkek	3,23±0,73			

Tablo 4. tükenmişlik altı boyutları olan duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı ile yaşam doyumunun cinsiyete göre farklılaşmasının sonuçlarını göstermektedir. Buna göre; kadınların tükenmişlik seviyeleri (2,67±0,40) ile erkeklerin tükenmişlik seviyeleri (2,67±0,38) arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir (z: -0,012; p: 0,990).

Duygusal tükenmenin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği incelendiği zaman, kadınların duygusal tükenmelerinin (23,25±6,05) erkeklerin duygusal tükenmelerinden (22,12±6,51) farklı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (z: -0,929; p: 0,353).

Duyarsızlaşma ile cinsiyet arasında farklılık olup olmadığına dair yapılan analizler sonucunda kadınların duyarsızlaşmasının (9,40±3,36) erkeklerin duyarsızlaşmasından (9,25±3,12) farklı olmadığı tespit edilmiştir (z: -0,067; p: 0,947).

Kişisel başarı ile cinsiyet arasında farklılık olup olmadığına dair yapılan analizler sonucunda da kadınların kişisel başarısının (25,20±3,00) erkeklerin kişisel başarısından (26,01±3,83) farklı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (z: - 1,111; p: 0,267).

Yaşam doyumunun cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği incelendiği zaman, kadınların yaşam doyumunun (3,34±0,71) erkeklerin yaşam doyumundan (3,23±0,73) farklı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (z: -0,936; p: 0,350). Bu bağlamda çalışmanın H1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 5. Tükenmişlik Alt Boyutları ve Yaşam Doyumu İlişkisine Dair Bulgular

Değişkenler	Yaşam Doyumu	p
1. Duygusal Tükenme	-0,428**	0,000
2. Duyarsızlaşma	-0,302**	0,004
3. Kişisel Başarı	0,535**	0,000

*: p<0,05

** : p<0,01

Tablo 5. tükenmişlik altı boyutları olan duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı ile yaşam doyumunu ile ilişkili olup olmadığını göstermektedir. Buna göre, duygusal tükenme ve yaşam doyumunu arasında negatif bir ilişki (rho: -0,428; p: 0,000); duyarsızlaşma ve yaşam doyumunu arasında negatif bir ilişki (rho: -0,302; p: 0,004); kişisel başarı ve yaşam doyumunu arasında ise pozitif bir ilişki (rho: 0,537; p: 0,000) bulunmaktadır.

Diğer bir ifade ile Kırklareli Üniversitesi araştırma görevlilerinin yaşam doyumu arttıkça duygusal tükenme, duyarsızlaşmalarında azalma yaşanırken; kişisel başarılarında artışlar meydana geldiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın H2 hipotezi kabul edilmiştir.

SONUÇ

Yerli ve yabancı literatür incelendiğinde tükenmişlik ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiye yönelik birçok çalışma olduğu görülmektedir. Yapılan bu çalışmalar tükenmişlik ve yaşam doyumu kavramları arasındaki ilişkiyi ortaya koymakta ve tükenmişlik düzeylerinde yaşanan artışların yaşam doyumunu olumsuz yönde etkilediği ortaya çıkmaktadır.

Özellikle eğitim sektöründe yoğun çalışma temposu, ekonomik beklentiler, statü ve hizmet verilen bölgelerin tükenmişlik düzeyleri üzerinde etkileri olduğu ve bu etkilerin yaşam doyumunu olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür. Ancak bireysel faktörlerden cinsiyetin tükenmişlik düzeyleri üzerindeki etkisi tartışmalı bir konudur. Yapılan çalışmaların bir kısmı cinsiyet ve tükenmişlik arasında bir ilişki saptayamazken, bazı çalışmalar erkeklerin tükenmişlik düzeylerinin kadınlardan daha fazla olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada da cinsiyet faktörü ile tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu çerçevede çalışma literatürdeki diğer çalışmaların önemli bir bölümünü destekler niteliktedir. Yine yaşam doyumu ile cinsiyet faktörü arasında da bu çalışma bağlamında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Tükenmişlik seviyeleri ile yaşam doyum düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde ise aralarında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Yaşam doyumu arttıkça duygusal tükenme ve duyarsızlaşma boyutlarının seviyelerinde azalma, kişisel başarı hissinde ise artma olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar itibari ile çalışma literatürü destekler niteliktedir.

Çalışanların yaşam doyum düzeyleri ile tükenmişlik seviyeleri arasındaki ilişki insan yaşamına dair birçok konuya ışık tutabilecek niteliktedir. Hayatlarını mutlu bir şekilde geçiren insanların çalışma yaşamlarında tükenmişlik sendromuna yakalanma ihtimallerinin daha düşük, çalışma yaşamında tükenmişlik sendromuna yakalanmayan insanlarınsa hayatlarının diğer alanlarında da daha mutlu olacaklarını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Ağaoğlu, E; Ceylan, M; Kasım, E; Madden, T. (2004), "Araştırma Görevlilerinin Kendi Tükenmişlik Düzeylerine İlişkin Görüşleri". Malatya: XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı.

Avşaroğlu S., Deniz M., Kahraman A. (1999), "Teknik öğretmenlerde yaşam doyumu iş doyumu ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi" Yayınlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Ardıç, Kadir ve Polatçı, Sema (2008), "Tükenmişlik Sendromu Akademisyenler Üzerinden Bir Uygulama (GOÜ Örneği)", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, s. 69-96.

Arı, Güler Sağlam ve Bal, Çına Emine (2008), "Tükenmişlik Kavramı: Bireyler Ve Örgütler Açısından Önemi", Yönetim Ve Ekonomi, Cilt 15, Sayı 1, s. 131-148.

Avşaroğlu, Selahattin, Deniz, M. Engin ve Kahraman, Ali (2005), "Teknik Öğretmenlerde Yaşam Doyumu İş Doyumu ve Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 14, 115-129.

Bakan, Hakan ve Tombak, Nurdoğan (2014), "İdari Personelin Tükenmişlik Düzeylerinin Sosyo-Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Örneği", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 7, Sayı 35, s. 681-695.

Barut, Y. & Kalkan, M. (2002), "Ondokuz Mayıs Üniversitesi Öğretim Elemanlarının Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi". Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14, 65-76.

Ceylan, Harun, Gül, Nimet ve Öksüz, Metin (2016), "Sosyal Çalışmacılarda İş Doyumu ve Tükenmişliğe Etki Eden Faktörlerin Sosyal Hizmet Alanlarına Göre Karşılaştırmalı İncelenmesi", Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 6, Sayı 11, s. 43-69.

Çam, O. (1992), "Tükenmişlik Envanterinin Geçerlilik ve Güvenirliliğinin Araştırılması", 7. Ulusal Psikoloji Kongresi Çalışmaları, 22-25 Eylül.

Çapulcuoğlu, Uğur ve Gündüz, Bülent (2013), "Lise Öğrencilerinde Tükenmişliğin Cinsiyet, Sınıf Düzeyi, Okul Türü ve Algılanan Akademik Başarı Değişkenlerine Göre İncelenmesi", Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, s. 12-24.

Çeçen, A. Rezan (2007), "Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyet ve Yaşam Doyumu Düzeylerine Göre Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi", Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, s. 180-190.

Çelik, Muhsin (2016), "Tükenmişlik Yaşam Doyumu Ve İş Yükü İlişkisi: Denizli'de Faaliyet Gösteren Muhasebe Meslek Mensupları Üzerinde Bir Araştırma", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 21, Sayı 4, s. 1139-1152.

Çivitçi, Asım (2012), "Üniversite Öğrencilerinde Genel Yaşam Doyumu Ve Psikolojik İhtiyaçlar Arasındaki İlişkiler", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 21, Sayı 2, s. 321-336.

Çokluk, Ö. (2000). "Örgütlerde Tükenmişlik: Yönetimde Çağdaş Yaklaşımlar". (Edit: Cevat Elma ve Kamile Demir). Ankara: Anı Yayıncılık.

Dolunay, A.B (2002). "Genel Liseler ve Teknik-Ticaret-Meslek Liselerinde Görevli Öğretmenlerde Tükenmişlik Durumu". Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası. 55 (1).

Ergin, C. (1992), "Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması", Türk Psikologları Derneği Yayınları.

Eroğul, Rezan Çeçen ve Örkün, Ümran (2012), "Tekstil Sektörü Mavi Yaka Çalışanlarının Yaşam Ve Tükenmişlik Düzeylerinin İş Doyumu Tarafından Yordanması", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 21, Sayı 1, s. 323-338.

Gold, Y. (1988), "Recognizing and Coping with Academic Burnout", Contemporary Education, 59(3), 142-145.

Keser, Aşkın (2005), "İş Doyumu Ve Yaşam Doyumu İlişkisi: Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama", Çalışma ve Toplum, Sayı 4, s. 77-96.

Kırılmaz, A.Y; Çelen, Ü; Sarp, N. (2003). "İlköğretimde Çalışan Bir Öğretmen Grubunda "Tükenmişlik Durumu" Araştırması". İlköğretim online 2 (1) 2-9.

Kış, Ali (2015), "Eğitim Paydaşlarının Tükenmişliğinde Cinsiyet Farklılığı: Bir Meta-Analiz Çalışması (Türkiye Örneği)", Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 34, s. 88-106.

Koyuncu, M. (2001), "Üniversite Öğretim Elemanlarında Tükenme Duygusu ve Organizasyondan Ayrılma İsteğine Etkisi", 9.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 349-360.

Kurçer, M. A. (2005), "Harran üniversitesi Tıp Fakültesi Hekimlerinin İş Doyumu ve Tükenmişlik Düzeyleri" Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 2 (3), 11.

Mete, Mehmet, Ünal, Ömer Faruk, Akyüz, Bülent ve Kılıç, Recep (2015), "Psikolojik Şiddetin İşe Bağlı Tükenmişliğe Etkisi: Batman İlinde Öğretmenler Üzerine Bir Araştırma", Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Cilt 6, Sayı 12, s. 37-61.

Murat, M. (2003), "Üniversite Öğretim Elemanlarında Tükenmişlik", Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 2(19), 25-34.

Özer, Melek ve Karabulut, Özsoy Özlem (2003), "Yaşlılarda Yaşam Doyumu", Geriatri, Cilt 6, Sayı 2, s. 72-74.

Recepoglu, Ergün ve Tümlü, Ülker Gamze (2015), "Üniversite Akademik Personelinin Mesleki Ve Yaşam Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt 23, Sayı 4, s. 1851-1868.

Sanlı, S. (2006), "Adana ilinde çalışan polislerin iş doyum ve tükenmişlik düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi" Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Sung-Mook, H. & Giannakopoulos, E. (1994). The Relationship of satisfaction with life to personality characteristics. Journal of Psychology Interdisciplinary & Applied, 128(5), 547-558.

Şimşek, Eylem ve Aktaş, Hakkı (2014), "Örgütsel Sessizlik ile Kişilik ve Yaşam Doyumu Etkileşimi: Kamu Sektöründe Bir Araştırma", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 14, Sayı 2, s. 121-136.

Talbot, L. A. (2000), "Burnout and humor usage among community college nursing faculty members" Community College Journal of Research & Practice, 24(5), 359-374.

Tümkaya, S. (1999), "Akademik Tükenmişlik Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara.

Tümkaya, S. (2006), "İş Ortamı ve Mizah Yoluyla Başa Çıkmanın Öğretim Elemanlarındaki Tükenmişlikle İlişkisi" Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 6(3), 889-921.

Tümkaya, S. (2007), "Burnout and humor relationship among university lecturers" Humor: International Journal of Humor Research, 20(1), 73- 92.

Tümlü, Ülker Gamze ve Recepoglu, Ergün (2013), "Üniversite Akademik Personelinin Psikolojik Dayanıklılık Ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki", Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, Cilt 3, Sayı 3, s. 205-213.

Üngören, Engin, Doğan, Hulusi, Özmen, Mehmet ve Tekin, Akgün Ömer (2010), "Otel Çalışanlarının Tükenmişlik Ve İş Tatmini Düzeyleri İlişkisi", Journal of Yasar University, Cilt 17, Sayı 5, s. 2922-2937.

**THE IMPACT OF LIFE SATISFACTION AND BURNOUT ON GENDER DIFFERENCE: A STUDY ON
RESEARCH ASISSTANTS WORKING AT KIRKRLARELİ UNIVERSITY**

Bora YENİHAN,

Assoc. Prof. Dr., Kırklareli University, Turkey

bora.yenihan@klu.edu.tr

Nisan Nur ÇAKIR,

PhD Student, Kırklareli University, Turkey

nisannurcakir@gmail.com

Büşra ALABAŞOĞLU,

Master Student, Kırklareli University, Turkey

busra.alabasoglu@hotmail.com

Extended Abstract

The concept of burnout has entered the literature since the 1970s and has become one of the psychological hazards of working life in course of time. One of the main reasons for this is that the negative feelings of employees are being expressed by the concept of exhaustion. When the literature is examined it is seen that the burnout is related to many concepts. In this study, the relationship between burnout and life satisfaction is examined.

The survey method was chosen as the data collection method in the study. In the first part, participants were asked about the demographic characteristics such as gender, age, marital status, number of children, educational status and how many years they have been in business life. The second and third sections are aimed to determining the burnout levels and life satisfaction of the research assistant.

On the first scale Maslach's burnout inventory was used. The burnout scale consists of 22 questions and three dimensions. The questions 1, 2, 3, 6, 8, 16, 20 measure the dimension of emotional exhaustion and the questions 5, 10, 11, 15, 21, 22 measure the dimension of depersonalization; and the questions 4, 7, 9, 12, 14, 18, 19 measure the sense of personal accomplishment.

On the second scale, life satisfaction scale established by Diener et al. In 1985 was used. This scale consists of 5 questions.

The purpose of the study is to investigate the effects of age levels of burnout on the life satisfaction of research assistants at Kırklareli University. The target population of research consisted of 114 research assistants at Kırklareli University. However, 90 research assistants agreed to participate.

As a result of the literature review, hypotheses of this study have been determined as follows:

Hypothesis 1: The burnout and life satisfaction experienced by the research staff do not differ significantly by sex.

Hypothesis 2: The emotional exhaustion, depersonalization, and personal accomplishment of the subscales of exhaustion experienced by researchers are related to life satisfaction.

Reliability analysis of the Maslach Burnout Scale used in the study was done by calculating the Cronbach Alpha coefficients. The results show that the measurement of burnout and life satisfaction in Kırklareli University is stable and consistent. The average life satisfaction variable was found to be 3.27.

According to study, 35 women (%38.9) and 55 men (%61.1) participated in the study. When the ages of research assistants were examined it was determined that 41 participants (%45,5) are between 22-30 years old, 43 (%47,8) participants are between 31-35 years old and 6 (%6,7) participants are over 36 years old. 49 of the respondents (%54,4) are single, while 41 (%45,6) are married. 67 participants (%74,7) do not have children while 19 participants (%21,1) have 1 child and 4 participants (%4,4) have 2 or more children. It was determined that 6 of the participants (%6,7) have a bachelor's degree, 64 (%71,1) have a master's degree and 20 (%22,2) have a doctorate degree. 5 (%5,6) of the participants have been working for between 0-1 year, 14 participants (%15,6) for 2-3 years, 26 participants (%28,9) for 6-7 years and 23 participants (%25,6) for 8 years and over

Kolmogorov-Smirnov normal distribution tests were applied to determine whether the scales were suitable for normal distribution. Findings obtained; burnout sub-dimensions and life satisfaction variables do not have normal distribution characteristics. In this case, nonparametric tests (eg Mann-Whitney U) were used for variables that do not have normal distribution characteristics.

According to the results of emotional exhaustion, depersonalization, personal accomplishment and life satisfaction according to sex differences, there is no significant difference was found between burnout levels of women ($2,67 \pm 0,40$) and burnout levels of males ($2,67 \pm 0,38$) ($z: -0,012$; $p: 0,990$).

When emotional exhaustion differed according to gender, it was found that emotional exhaustion of women ($23,25 \pm 6,05$) was not different from emotional exhaustion of men ($22,12 \pm 6,51$) ($z: -0,929$, $p: 0,353$).

As a result of the analysis on whether there is a difference between depersonalization. and gender, it was found that the depersonalization of women ($9,40 \pm 3,36$) was not different from the depersonalization of males ($9,25 \pm 3,12$) ($z: -0,067$, $p: 0,947$).

Analysis of the difference between personal accomplishment and gender showed that the personal success of women ($25,20 \pm 3,00$) did not differ from that of men ($26,01 \pm 3,83$) ($z: -1,111$, $p: 0,267$).

When the satisfaction of life was examined according to gender, it was found that the life satisfaction of women ($3,34 \pm 0,71$) was not different from the life satisfaction of men ($3,23 \pm 0,73$) ($z: -0,936$; $p: 0,350$). In this context the H1 hypothesis has been accepted.

According to the hypothesis H2 which shows whether burnout subscales are related to emotional exhaustion, depersonalization and personal accomplishment and life satisfaction; there is a negative relationship between emotional exhaustion and life satisfaction ($\rho: -0,428$; $p: 0,000$); negative relationship between depersonalization and life satisfaction ($\rho: -0,302$; $p: 0,004$); there is a positive relationship between personal accomplishment and life satisfaction ($\rho: 0,537$; $p: 0,000$). In other words, it has been ascertained that while life satisfaction of Kırklareli University research assistants' increases, their emotional exhaustion and depersonalization decrease, personal accomplishment increases. In this context, the hypothesis of H2 has been accepted.

As a result of this study, there was no significant relationship between gender factor and burnout levels. Also, There was no significant relationship between life satisfaction and gender factor in this study. These two results seem to support a significant part of the other studies in the literature.

When the relationship between burnout levels and life satisfaction levels is examined, it is seen that there is a significant relationship between them. As the life satisfaction increases, the levels of emotional exhaustion and depersonalization diminish, while the personal sense of achievement increases. The results of these study support the literature. As a result of this study, it is possible to say that employees who are happy in working life are harder to get caught up in to burnout syndrome and they are happier in working life.

BİLGİ VE KAYIT YÖNETİMİ: BİR SANAYİ İŞLETMESİNDE BİLGİ VE KAYIT SİSTEMİNİN GELİŞTİRİLMESİNE İLİŞKİN MODEL ÖNERİSİ

Makale Başvuru Tarihi: 28.03.2018

Makale Kabul Tarihi: 18.04.2018

Nuran ÖZTÜRK BAŞPINAR

Dr. Öğretim Üyesi, Anadolu Üniversitesi

nbozturk@anadolu.edu.tr

Özet

Amaç: Çalışmanın amacı, örgüt yapısında ve bilgi ve iletişim teknolojisinde meydana gelen değişimler sonucu iş yükünde meydana gelen artışın özellikle -bilgi ve kayıt hacminde meydana gelen artışın- mevcut bilgi ve kayıt sistemi üzerinde oluşturduğu etkileri ortaya koymak ve bu etkiler sonucu ortaya çıkabilecek eksiklikleri ve/veya aksaklıkları tespit etmek ve uygulanabilir tedbirlerin alınmasına yardımcı olacak (şirketin örgüt yapısını göz ardı etmeden) önerilerde bulunmaktır.

Yöntem: Araştırma sistem analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. İşletmenin bilgi ve kayıt sistemi hakkında bilgi toplarken görüşmeler, örgüt şemaları, akış diyagramları, örnek formlar ve raporlar ve gözlemden yararlanılmıştır.

Bulgular: Örgütün yapısında ve bilgi teknolojisinde meydana gelen değişimlerin iş yükünde, bilgi ve kayıt hacminde artışa neden olduğu belirlenmiştir. Mevcut bilgi sisteminin yapısı merkezi değildir. Sistem Otomasyon bölümünün kurmay olması, danışma bilgisi sağlayan ve karar vermeyi kolaylaştıran bir birim olarak örgütlenmesi bölümlere ayırmada karşılaşılan bir çelişkidir. İşletmede tüm birimleri kapsayan ve tüm birimlerce kullanılan ortak dosyalama sistemi geliştirilip uygulanmamıştır. Arşiv için gerekli büyüklükte ve uygun yer ayrılmamıştır. İşletmede çok fazla rapor ve yazı kullanılması tespit edilen diğer sorundur.

Anahtar Kelimeler: Bilgi ve kayıt yönetimi, Büro, Sanayi işletmesi.

Bilgilendirme: Bu çalışma Bilgi ve Kayıt Yönetimi (Bir Sanayi İşletmesinde Bilgi ve Kayıt Sisteminin Geliştirilmesine İlişkin Model Önerisi) adlı doktora tezinden üretilmiştir.

INFORMATION AND REGISTRATION MANAGEMENT: A MODEL SUGGESTION FOR THE DEVELOPMENT FOR AN INFORMATION AND REGISTRATION SYSTEM IN AN INDUSTRIAL ENTERPRISE

Abstract

Objectives: The purposes of this study are to exhibit the effects of the increase on the work loads in the existing information and registration system caused by the changes because of the changes in the information/registration system and to suggest some solutions that can help the company in taking cautions for the deficiencies and/or faults (without ignoring the structure of the company).

Method: The research was carried out by adopting the traditional system analysis. While collecting data about the existing information and registration system, the interview, organization charts, flow diagrams sample forms & reports and observation methods were benefitted.

Results: It was specified that the changes in the structure of the company and information technology have caused an increase of in the work load, the volume of information and registration transactions. The existing system is not central. It seems to be a paradox in departing the organization as the Department of System Automation is a staff unit providing advisory information and facilitating the processes of decision making. A filing system covering all departments of the company has not been developed and used. A required capacity has not been devoted for archiving. Using of excessive reporting and corresponding transactions is another problem detected.

Keywords: Information and registration management, office, industrial enterprise.

Acknowledgement: This study was derived from a PhD thesis titled A Model Suggestion Related to The Development of Information and Registration System in an Industrial Enterprise.

Giriş

İçinde bulunduğumuz 21. yy bilgi çağı, ekonominin temel girdisinin bilgi olduğu, bilgiye dayalı sektörlerin kurulduğu, teknolojik gelişmelerin bilgi odaklı yaşandığı bir dönem olma özelliğini taşımaktadır. Bu durum, işletme yönetimlerinin, bilgi sisteminin etkinliğini artırmaya yönelik çalışmalara, her konuda hızlı, doğru ve yeterli bilgi alışverişine, verinin hızla elde edilmesi ve işlenmesine, depolanarak yönetim karar mekanizmalarına ışık tutacak düzeye getirilmesine önem vermelerine neden olmuştur. Bilindiği gibi veri, kendisinden bilgi çıkarılan hammaddedir. Veri tek başına bir anlam taşımaz (Hariharan ve Khaneja, 2003: 38). Bilgi ise karar verme sürecini güçlendirecek biçimde verilerin akılcı bir biçimde analiz edilmesi, manipülasyonu ve sunulduğu ile ortaya çıkan sonuçtur. Karar ve değer oluşturmayı sağlayacak bilgi, maliyeti ve bedeli olan bir güç kaynağıdır. Bilgi, kişisel ve kurumsal kararların temelini oluşturur (Anameriç, 2005:27).

Günümüz işletmelerinin yönetimi için karar, karar için de bilgi en önemli ögedir. Ancak tüm veriler yöneticilerin faaliyetlerini yürütebilecekleri belirli ve anlamlı bilgileri oluşturmamaktadır. İşletmelerin başarısı zamanlı ve doğru bilgi üretmeye bağlıdır. Bir başka deyişle diğer tüm kaynaklar gibi bilgi de yönetilmelidir. Farklı disiplinler bilgi yönetimiyle ilgili farklı sorunlara çözüm getirmeye çalışmakta ve bu yaklaşımlar da bilgi yönetimi tanımlarına yansımaktadır. Yapılan tanımlarda farklı meslek gruplarının bilgi yönetiminin değişik yönlerini (nesne olarak bilgi yani belge, hesaplama, işletme yönetimi, teknoloji, vd.) vurguladıkları gözlemlenirse de tanımlarda çoğunlukla kodlanmış ve belgeler üzerine aktarılmış bilgilerin yönetimi üzerinde odaklanıldığı görülmektedir (Tonta, 2004:8).

ABC Firması 1969 yılında İstanbul'da faaliyete geçmiştir. Bugün 6 fabrika ve onların yan kuruluşlarından oluşmaktadır. İçecek sektöründe faaliyet gösteren işletme Türkiye'nin en güçlü dağıtım ağlarından birine sahiptir. Kuracağı yeni ortaklıkla Türkiye'de 10 yıllık bir süre içinde 400 milyon dolar tutarında yatırım yapılması öngörülmektedir. Üretim kapasitesi 220 milyon litre/yıldır. 3600 ton/yıl plastik kasa üretim kapasitesi ve toplam 408 çalışanı vardır. Çalışmanın amacı, örgüt yapısında ve bilgi ve iletişim teknolojisinde meydana gelen değişimler sonucu iş yükünde meydana gelen artışın -özellikle bilgi ve kayıt hacminde meydana gelen artışın-mevcut bilgi ve kayıt sistemi üzerinde oluşturduğu etkileri ortaya koymaktır. Daha sonra bu etkiler sonucu ortaya çıkabilecek eksiklikler ve/veya aksaklıklar tespit edilerek ve uygulanabilir tedbirlerin alınmasına yardımcı olacak (şirketin örgüt yapısını göz ardı etmeden) önerilerde bulunulacaktır.

Geliştirilen önerilere dayalı olarak revize edilecek bilgi ve kayıt yönetim sistemiyle; hizmetlerin, daha güvenilir ve daha az hata ile çalışması ve örgütün yönetim basamaklarında yer alan yöneticilerin ve/veya personelin verecekleri kararlarda ihtiyaç duydukları doğru ve güvenilir bilgilere gerektiği zaman ve yerde ulaşabilmeleri ve kullanılabilmesi sağlanacaktır. Örgüte en uygun dosyalama sisteminin belirlenmesine çalışılarak ve kullanılan sistemden geliştirilen sisteme geçiş için öneriler getirilecektir.

1. Literatür Özeti

İşletmelere her gün belki de binlerce veri ulaşır. İşletmelerin iç ve dış kaynaklarında oluşan olayların gözlemlenmesi ve kaydedilmesi sonucu ya da yine iç ve dış kaynaklardan alınan notlar, raporlar, telefonlar, faksler, sözlü ya da yazılı istekler, mesajlar, formlar ya da diğer belgeler, bilgisayar çıktıları işlenip kullanıma sunulmadığı sürece bilgi niteliği kazanamaz. Toplanan verilerin düzenlenerek mevcut koşullarda ve gelecekte kullanılabilir hale getirilmesi gerekir. Bunun için bilgilerin sınıflanması, sıralanması, depolanması, yeniden erişilmesi ve raporlar, yazışmalar, faturalar gibi şekillerde çıktıya dönüştürülmesi gerekir. Bu işlemlerin yerine getirildiği mekânlar ise genellikle büro olarak adlandırılır.

İyi tasarlanan bir büro sistemi en iyi bilgiyi, doğru bir şekilde, doğru zamanda, doğru kişilere ve en düşük maliyetle ulaştırarak verilecek kararların kalitesini yükseltir, faaliyetlerin etkinlik ve verimliliğini artırır (Bhatia, 2007: 62). Büro ortamlarında yaratılan belgelerin (veriler, büro ya da arşiv belgeleri) yönetimi de bilgi yönetiminin bir parçasıdır (Tonta, 2004: 5). Bilgi üretme ve dağıtma yeri olarak her büro, bilgi sisteminin bir alt sistemi olarak faaliyet gösterir (Alter, 1999: 9). Bilgi sisteminin temel işlevi çeşitli kaynaklardan toplanan bilgileri biriktirmek, belirli amaçlara göre işlemek ve gereksinim duyulduğunda, doğru zamanda ve doğru biçimde sunabilmektir. İşletmelerde her yıl çok sayıda kayıt ve bilgi depolanmaktadır. Kayıt ve bilgilerin sayıca artması, daha çok bilgiye gereksinim doğması ise bilgi depolamanın önemini de artırmaktadır. Bürolarda üretilen veya bürolara dışarıdan ulaşan verilerle işlenmiş verilerin oluşturduğu her türlü belgeye kolay erişilecek ve emniyetle saklanması sağlayacak şekilde depolanması çok önemlidir (Pillai ve Bagavathi, 2014:96).

Bilgi sistemi bir örgüt ile ilgili hem veri hem de bilgiyi insanlara sağlayan herhangi bir sistemdir. Bu sistem örgütün yaşaması ve gelişmesi için örgüt yönetiminin gerek duyduğu bilgiyi sağlar. Essays (2013) sistemi "bir

veya daha fazla amacı başarmak için birbirleriyle etkileşim içinde bulunan ve birbirlerini tamamlayan herhangi bir bileşen grubu” olarak tanımlanmaktadır. Laudon ve Laudon (2001:7) ise “iş örgütlerinde karar almak ve yönetsel fonksiyonları desteklemek için bilgiyi toplayan, işleyen, depolayan, dağıtan ve parçaların oluşturduğu bütüne bilgi sistemi denir” demektedir.

İşletmelerde doğru bilgiyi sağlayacak olan bilgi yönetiminde sistem yaklaşımı; problemleri ele alıp, analiz etmede bir yaklaşım türüdür. Burada bilgi yönetimi açısından sistem tanımlanmaya çalışılırsa “sistem, belli bir faaliyeti başaracak biçimde bir araya getirilmiş birbiriyle ilişkili işlemler ağını” ifade eder. Başka bir deyişle, sistem bir etkinliği yerine getirmek için belirlenmiş bütünleşik işlemler ağıdır.

Bilgi sistemleri yöneticilere ve çalışanlara problemleri analiz etmelerinde, karmaşık sorunları çözmelerinde ve yeni ürünler oluşturmalarında yardımcı olmaktadır. Her örgütün farklı fonksiyon ve hedeflere sahip ve değişik alt sistemlerden oluşan bir bilgi sistemi vardır. Bu alt sistemler örgütün yönetimine bilgi desteği sağlar. Böylece yönetim tipik olarak başlıca sistemlerinin her birini bir bilgi sistemi ve sistemlerin toplamını da yönetim sistemi olarak kabul eder (Kallaus veKeeling, 1996: 101; Parker, 1993:6).

Bilgi yönetimi; Amerikan Üretim ve Kalite Merkezi tarafından bilginin ortaya çıkması ve değer yaratması için doğru zamanda ve doğru insana yayılmasını sağlamak için sistematik yaklaşımlar olarak tanımlanmıştır (Buckman, 2004: 17). Bilgi yönetimi insanların bilgiye erişim ve bilgi yönetimiyle ilgili karşılaştıkları sorunlarını çözmek için uğraşmaktadır. Bilgi yönetimi aslında yönetim fonksiyonlarının bilgi ile ilgili çalışmalara uygulanmasıdır. Bilgi yöneticisi yönetim sürecinde yönetim fonksiyonlarını gerektiği biçimde yerine getirerek bilgiyi yönetir.

Bilgi yönetiminin önemli bir alanı kayıt yönetimi olarak adlandırılır. Bu alan daha çok bilginin saklanması ve erişimiyle ilgilidir (Terry, 1970:311) İşletmelerde kayıt yönetimi fonksiyonu beş temel amaca hizmet etmektedir. Bu amaçlar; güncel karar verme ihtiyaçlarına cevap verilmesi, örgütsel kaynakların nasıl sağlandığının ve kullanıldığının belgelenmesi, örgütün, örgüt çalışanlarının ve hizmet sunulan kitlelerin haklarının korunması, örgütün tabi olduğu mevzuata uygun davranıldığının belgelenmesi ve tarihsel süreç içerisinde örgütsel devamlılığın izlenebilmesi şeklinde sıralanabilir (Kandur, 2011:3). Bilgi yönetiminin başarısı, etkin kayıt yönetimini gerektirmektedir (Özdemirci, 2001:6).

Herhangi bir yöneticinin başarısı ise yönetim fonksiyonlarını ne ölçüde yerine getirdiğine bağlıdır. Bu da büyük ölçüde bilgi gereksinimlerinin karşılanma derecesine bağlıdır (Doswell, 2013:16). Zira her yönetim fonksiyonu karar almayı içerir ve karar süreci de doğru, zamanlı, eksiksiz ve yerinde bilgi ile desteklenmelidir. Bu bağlamdaki bilgi kavramı geniş ve kapsamlıdır; yönetimin örgütün her bölümündeki bilgi üzerindeki çabalarını kapsar ve karar vermenin bilgi yönetiminde gerekliliğini ortaya koyar.

Sistem analizi bilindiği gibi herhangi bir şeyin kendisini oluşturan parçalara ayrılması ve yönetimin çeşitli nedenlerden dolayı duyduğu ihtiyaçları karşılayacak daha iyi uygulamaların olup olmadığının bu parçalar üzerinde yapılacak araştırmalarla tespit edilmesidir. Daha etkin bir sistem geliştirmek ve yönetimde karşılaşılan sorunları çözmek için yapılması gerekli olan problem çözme ve araştırma çalışmalarının tümü sistem analizi olarak adlandırılmaktadır. Başka bir anlatımla, sistem analizi bir örgüt ya da sistem içindeki etkileşim ağının incelenmesi ve sistemin amaçlarını daha etkin olarak gerçekleştirmesi için yeni ve daha iyi yöntemlerin araştırılması ve geliştirilmesi sürecidir (Sarıoğlu, 1984:54) Sistem analizinde kullanılan geleneksel yöntemin temel düşüncesi, sistemi bir bütün olarak ele almasıdır. Bütünsel yaklaşım, sistemi oluşturan parçaların, parçalar arası ilişkilerin ve çıkacak sorunların birbirinden ayıramayacağını kabul eder. Bu modelde yaşam döngüsü temel adımları baştan sona en az bir kez izleyerek gerçekleştirilir.

Sistem analizinde ilk adım problemin belirlenmesi ve amaçların tanımlanmasıdır. Daha sonra sistem ihtiyaçlarının analizi yapılarak, önerilen sistem tasarlanmaktadır. Buna göre işletmede bilgi ve kayıt hizmetlerini yürüten birimlerin yararlandığı bilgi ve kayıt sisteminin analizini oluşturan adımlar aşağıda ele alınmıştır.

Sistem analizini gerektiren nedenlerin başında; artan iş yükü karşısında bilgi ve kayıt sistemine dayalı işlerde karşılaşılan herhangi bir sorunun olup olmadığı, işlerin en az hatayla ve aksamadan yapılıp yapılmadığının kontrol edilmesi gereği vardır. Mevcut bilgi sisteminin analizini yapmadan hata ve/veya aksayan yönleri doğru olarak tespit etmek mümkün değildir.

2. Yöntem

Araştırma geleneksel sistem analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Görüşme, gözlem, işlem ve doküman analizi, birleştirici uygulama tasarımı ve model oluşturma teknikleri kullanılmıştır. Sistem geliştirmede sistem

hayat devri yaklaşımı örnek alınmıştır. Bu nedenle sistem analizi çalışmasında öncelikle mevcut sistem analiz edilmiştir. Daha sonra ortaya çıkan bulgulara göre daha etkin bir sistem geliştirmek ve yönetimde karşılaşılan sorunları çözmek için yeni ve daha iyi yöntemler araştırılmış ve geliştirilmiştir. Araştırma kapsamında söz konusu örgütün bilgi ve kayıt hizmetlerini veren ve bu hizmetlerden yararlanan birimler ve ilişkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Sistem analizinin yapılabilmesi için mevcut sistem hakkında toplanan bilgiler doğrultusunda hem geliştirilmesi düşünülen bilgi ve kayıt sisteminden nelerin beklendiği ortaya çıkarılmış hem de mevcut problemlerin belirlenmiştir. İşletmenin bilgi ve kayıt sistemi hakkında bilgi toplarken görüşmeler, örgüt şemaları, akış diyagramları, örnek formlar ve raporlar ve gözlemden yararlanılmıştır. Söz konusu bu kaynakların seçilmesinde içinde bulunulan koşullar, zaman, maliyet ve çalışma koşulları gibi faktörler etkili olmuştur.

Araştırmada; işletmenin örgüt yapısında kullanılmakta olan, bilgi/iletişim teknolojisinde ve iş yükünde meydana gelen değişikliklerin mevcut bilgi ve kayıt sistemi oluşumunun etkin çalışması için yeni düzenlemelere ihtiyaç doğurduğu varsayılmıştır. Mevcut bilgi ve kayıt yönetim sistemindeki eksiklikleri, aksaklıkları giderirken mevcut örgüt yapısının da incelenmesi gerektiği, mevcut sistem analizi sırasında yetkililerle yapılan görüşmeler sonucu elde edilen bilgilerin gerçek uygulamaları yansıttığı varsayılmıştır.

Araştırmanın amacını gerçekleştirmek için ilk önce mevcut durum tespitine yönelik olarak aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Örgütün bilgi ve kayıt yönetiminde amaç nedir? Manuel sistemden dijital kayıt sistemine geçiş çalışmaları ve yeni yapılanma bilgi ve kayıt sisteminin tasarım amacındaki beklentileri farklılaştırmış mıdır?
- Mevcut bilgi ve kayıt sisteminin etkileşim içinde bulunduğu örgüt içi ve örgüt dışı birimler nelerdir?
- Mevcut bilgi ve kayıt sisteminin hizmetlerin gerçekleştirilmesinde yeri ve önemi nedir, sistem yöneticilerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde midir, teknik açıdan yeterli donanım ve yazılıma sahip midir?
- İnsan kaynakları açısından karşılaşılan herhangi bir sorun var mıdır, birimlerde arşiv görevlisi var mıdır, örgütteki bilgi ve kayıt sistemi görevlileri hizmet içi ve dışında belge, dosyalama ve arşivcilik eğitimlerine hangi tarihlerde ve ne kadar süreyle katılmışlardır?
- Dosyalama sistemi var mıdır?
- Bilgiye erişim hızı ile kullanılan teknolojinin ilişkisi hangi yöndedir?
- Örgüte gelen ve giden yıllık belge sayısı nedir, oluşan belgeler nerede korunmaktadır?
- Arşiv malzemesi hangi tür materyalden meydana gelmiştir, arşive devralınan belgeler düzen içinde korunmakta mıdır?
- Örgütte arşiv için yeterli büyüklükte yer ayrılmış mıdır, ayrılan yer ısı, rutubet, havalandırma, aydınlatma ve benzeri açılardan uygun mudur, yangına, su baskınına, hırsızlığa, kimyevi ve biyolojik tahrip unsurlarına karşı tedbirler alınmış mıdır?

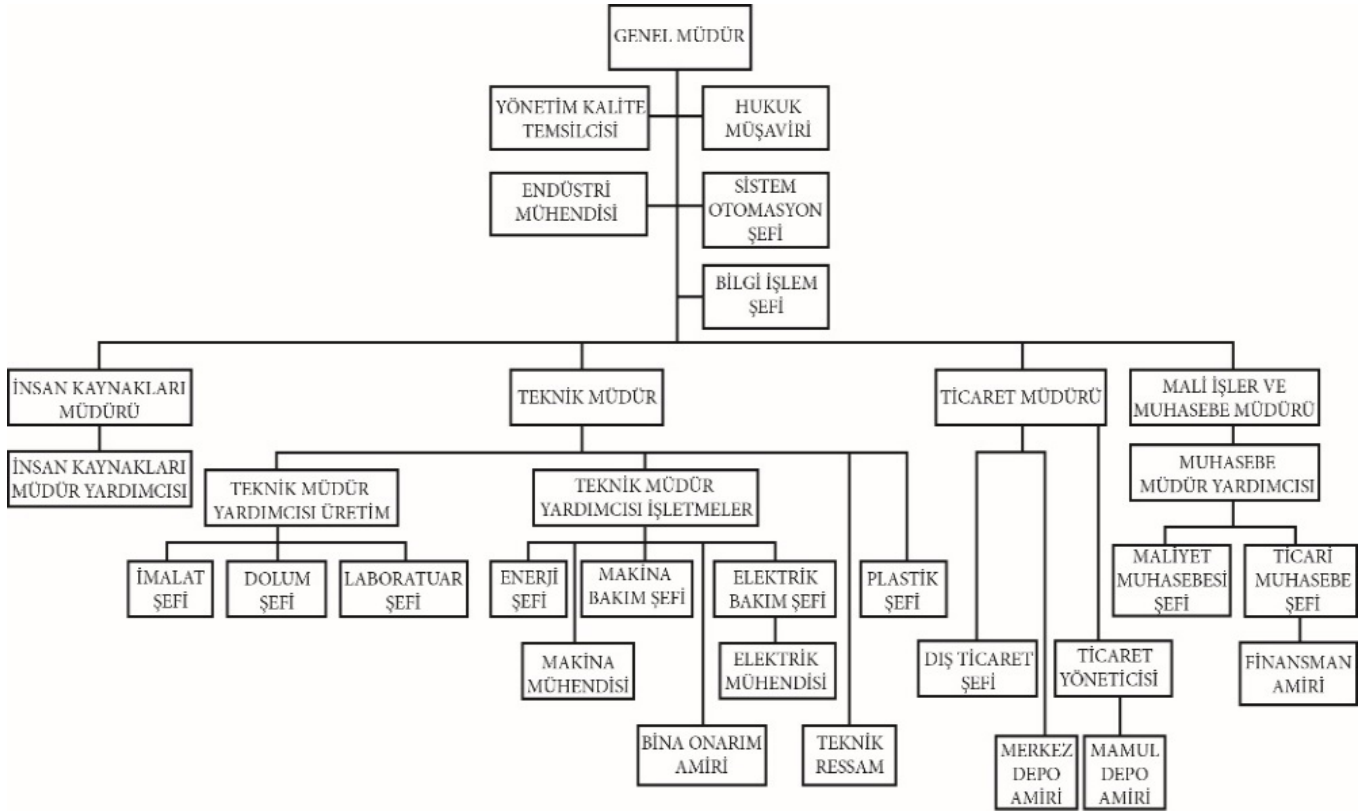
İkinci etapta ise kullanılan bilgi ve kayıt sisteminin geliştirilmesinde neler önerilebilir sorularına yanıt aranmıştır:

- Bilgi ve kayıt sisteminin geliştirilmesinde uygulanan örgüt yapısında etkinliği arttıracak ne gibi değişiklikler yapılabilir?
- Şirketin örgüt basamaklarında yer alan yöneticilerin/personelin çalışmalarına verimliliği artırmak için bilgi ve kayıt yönetim sisteminin faaliyetlerinde karşılaşılabilecek aksaklıkları giderecek ne gibi önlemler geliştirilebilir?
- Kullanılan bilgi ve kayıt yönetim sistemini oluşturan süreçlerde, hizmetin verilmesini geciktiren ve/veya iş gücü kaybına neden olan aksaklıkların giderilmesi için ne gibi pratik önlemler alınabilir?
- Bilgi ve kayıt yönetim sisteminde teknik açıdan karşılaşılan eksiklikleri giderici ne gibi uygun önlemler alınabilir?

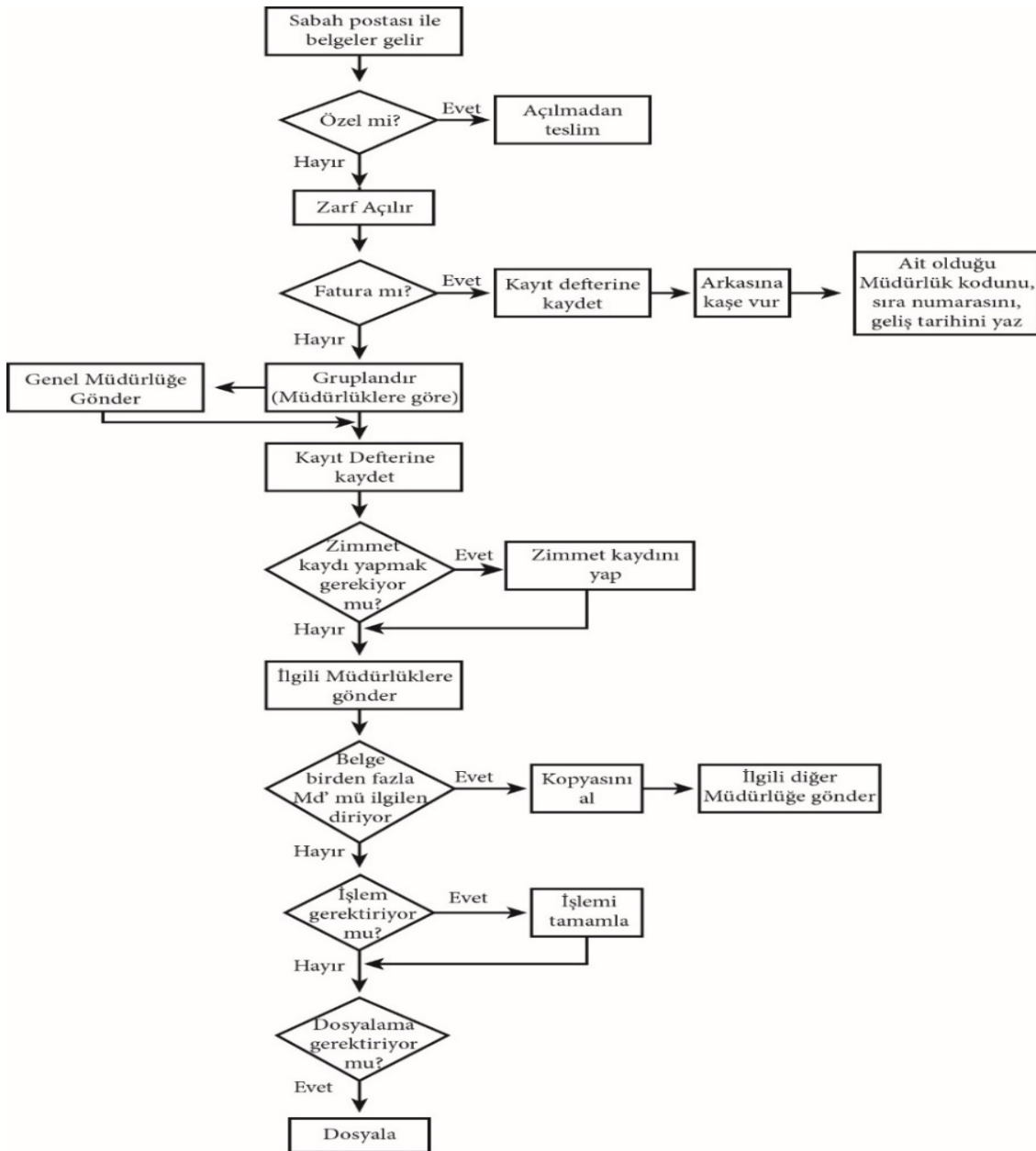
Mevcut bilgi ve kayıt sistemi hakkında bilgi toplarken en çok kullanılan ve en önemli bilgi kaynağı karşılıklı görüşmeler olmuştur. Bunun nedeni ise örgütün bilgi ve kayıt sistemi hakkında güncel ve yazılı kaynakların kısıtlı olmasıdır. Bu bakımdan örgütün farklı birimlerinde çalışan personelin bilgilerinden faydalanmaya ve bunun da en iyi görüşmeler yoluyla yapılacağına karar verilmiştir. Görüşmelere bilgi ve kayıt sistemiyle doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olan yöneticilerle başlanmıştır. Çünkü üst yönetimin bilgi sistemlerinin ve bilgi

teknolojilerinin stratejik bir silah olarak kullanılabilmesine tam anlamıyla inanması gerekmektedir (Demirhan, 2002:123) Mevcut bilgi ve kayıt sisteminin analizi için yararlanılan bir diğer bilgi kaynağı da örgüt şeması olmuştur. Mevcut örgüt şeması Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1: Mevcut Örgüt Şeması

Süreç iyileştirmenin temelinde eski yöntemleri bırakarak yeni faaliyetler oluşturmak yer alır. Bunun için literatürde süreç iyileştirme stratejileri geliştirilmiştir. Bu stratejilerden biri akış diyagramları hazırlamaktır. Kendall ve Kendall (2014) veri akış şeması, bir sistemin grafiksel temsidir ve belirli sayıda simge ile tasvir edilen işlemler verilerin akışını gösterir demektir. Veri akış şeması iyileştirilerek gereksiz faaliyetleri ortadan kaldırmak mümkün olur (İnce vd., 2013:245, 246). Mevcut manuel gelen belge akışı aşağıda Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2: Manuel Gelen Belge Akışı

Bilgi toplamada son derece önemli bir kaynak olan örnek formlar/dökümler ve raporlarda incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucu hangi formların hangi birimler tarafından hangi sıklıkla (günlük, haftalık, aylık vb.) hazırlandığı, hazırlanan birimden bir başka birime iletiliyorsa bunun hangi birimler arasında olduğu formların üzerinde yer alan tüm bilgilerin kullanılıp kullanılmadığı ve formların içermesi gereken başka bilgilerin olup olmadığı gibi sorulara cevap aranmıştır. Etkin bir kayıt yönetimi için de gerekli olan form ve rapor yönetimi, aslında, ISO 9001 Kalite Belgesi alımında da zorunlu bir uygulamadır (Kömekçi, 2005:4).

Yukarıda sırasıyla belirtilen bilgi toplama kaynaklarından elde edilen bilgilerin yanı sıra gözlem yöntemiyle de bazı bilgileri elde etme olanağı olmuştur. Gözlem yönteminin kullanılma nedeni verilen bilgilerle gözlem sonucu elde edilenler arasında fark ya da farklılıkların olup olmadığını test etme fırsatı yaratacağı düşüncesindedir.

3. Bulgular

Araştırma bulgularına göre mevcut bilgi ve kayıt sisteminin amacı çok genel olarak ifade edilirse “örgütün çalışmasını ve sürekliliğini sağlamaktır” denilebilir. Genel olarak belirtilen bu amaç biraz daha açılırsa şu şe-

kilde ifade edilebilir: Doğru ve güvenilir bilgiye dayalı olarak, örgüte bağlı tüm birimlerde personelin görevlerini etkin ve verimli bir şekilde yerine getirmelerini sağlamak ve ayrıca yöneticilerin doğru ve zamanında karar almalarına yardımcı olmak.

Örgüte hizmet vermekte olan bilgi sisteminin yapısı merkezi değildir. Merkezi işlem birimi ve merkezi bir veri tabanı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bilgi sistemindeki veri ve/veya bilgiler birimlerdeki dosya ve/veya dijital ortamlarda kalmakta tümü bir merkeze aktarılamamaktadır. Bu nedenle, erişimde istenilen zamanda ve hızda olamamaktadır. Çift yönlü veri ve/veya bilgi iletişimi tam olarak sağlanamamıştır. Söz konusu örgütte işlerin yürütülebilmesi için bir yandan ihtiyaç duyulan bilginin üretilip, ihtiyaç duyulan yer ve zamanda kullanılmasını sağlayacak personele, diğer yandan üretilen bilginin son kullanıcısı olan ve gerektiği zaman bilgi üreticilerine hammadde niteliği taşıyan verilerin toplanmasında görev yapacak personele ihtiyaç vardır. Sistem otomasyonda görev yapan personelin büyük bir kısmı uzman statüsünde görev yapmaktadır. Mevcut bilgi ve kayıt sisteminin son kullanıcıları ise örgütün farklı birimlerinde görev yapan personeldir. Bu kişiler aynı zamanda dosyalama ve arşivleme görevlerini yerine getirmektedirler. Ancak bilgi ve kayıt sisteminde görevli bu personel belge, dosyalama ve arşivcilik eğitimi gibi konularda hizmet içi ve/veya dışı herhangi bir eğitim almamışlardır. Birimlerde ayrıca dosya ve arşiv görevlileri de yoktur. Yalnızca Sistem Otomasyon personeli hizmet içi eğitimlerle bilgi edinme ve geliştirme fırsatını yakalamışlardır.

Mevcut bilgi sistemi analizi sonucu tespit edilen sorunlar ise beş temel başlık altında toplanabilir: Şirketin örgüt yapısından kaynaklanan, bilgi ve kayıt sisteminin etkin olmamasından kaynaklanan, donanım ve yazılıma ilişkin, form, yazı ve raporlara ilişkin ve personele ilişkin sorunlar.

İşletmenin örgüt yapısında zaman zaman değişiklikler yapılmış ve şirket politikaları sonucu bir takım yeni düzenlemelere gidilmiştir. Buna rağmen şirketin örgüt yapısında sorunlar vardır. Bir örgütte emir-komuta organı olarak görev yapacak birimler ile kurmay organı olarak görev yapacak birimlere ve aralarındaki ilişkilere açıklık getirilmesi gerekir. Sistem Otomasyon bölümünün işletmeye kurmay olarak bağlı olması, danışma bilgisi sağlayan, karar vermeyi kolaylaştıran bir birim olarak örgütlenmesi bölümlere ayırmada karşılaşılan bir çelişkidir. Bu bölümün sadece kurmay organ olarak kalması ise mevcut olanaklardan tam olarak yararlanılamaması sorununu gündeme getirmektedir.

İşletmenin biçimsel örgüt yapısı içinde daha çok yatay olmak üzere dikey ve dışa dönük iletişim kanallarının kullanıldığı görülmüştür. Ancak bilgisayar ve büro teknolojisi bütünleşik hale getirilmediği için iletişimde bazı aksamalar olduğu, farklı işlerin aynı anda yapılamamasına ve işlerde zaman zaman bir takım gecikmeler yaşanmasına neden olduğu görülmektedir.

Yapılan analiz sonucunda tespit edilen bir diğer sorun, mevcut bilgi ve kayıt sisteminin yapılandırılmasında tercih edilen modelin etkin bir şekilde kullanılamaması ve bu durumun personelin verimliliği üzerindeki olumsuz etkisidir. Mevcut bilgi sisteminin ürettiği bilgileri kullanan personele ilişkin sorunlar ise konu ile ilgili eğitim eksikliği ve bilgi ve kayıt sistemine dayalı işleri yürütmekle görevli personelin karşılaştığı aşırı iş yükü olarak özetlenebilir.

İşletmede tüm birimleri kapsayan ve tüm birimlerce kullanılan ortak bir dosyalama sistemi geliştirilip uygulanmamıştır. Birimler kendi bilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda çeşitli dosyalama sistemleri geliştirmiş ve çeşitli adlarla dosyalar açmışlardır. Bir başka ifadeyle, dosyaları isimlendirmeye ilişkin standartlar geliştirilmemiş, dosya ve klasör adlarının seçimi son kullanıcılara bırakılmıştır. Örgütte belli bir dosyalama sistemi olmayışı sonucu, dosya ve klasörlere verilen adlar yalnızca o an için anlamlı olmaktadır. Aradan birkaç hafta geçtikten sonra ismi verenin kendisi dahi o ismin ne anlama geldiğini hatırlamayabilmektedir. Böyle bir durumda, örgüt içinde çalışan diğer kişiler için bu isimlerin herhangi bir zamanda herhangi bir anlam ifade etmesi de doğal olarak beklenemez. Buna bir de kimi kayıt ve belgelerin dijital ortamda, kimi kayıt ve belgelerin kâğıt üzerinde manuel olarak dosyalanarak saklandığı gerçeği eklenince durum daha da zorlaşmıştır. Belgeler genellikle yanlış dosya ve klasörlere konmakta ve belge gerekli olduğunda da bulunamamaktadır. Dosyalama ile ilgili kişiler gerek belgelerin dosyalara konulması (girilmesi), gerekse dosyalara konulan (girilen) belgelere erişebilme açısından tereddütte düşmekte, zaman kaybetmektedirler.

Belge, dosya ve klasörler arşive gönderildiğinde durum daha da içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Belgeler birimlerden çoğunlukla düzensiz olarak ulaşmaktadır. Tüm bunlarla birlikte arşiv için yeter büyüklükte ve uygun bir yer ayrılmayışı sonucu yaşanan sorunlarda vardır. İstanbul'da son yıllarda sıkça yaşanan sel felaketleri sonucu örgüt arşivini su basmış önemli miktarda belge de bu şekilde zarar görerek kullanılamaz olmuştur.

İşletmede ağırlıklı olarak optik olmayan formlar kullanılmaktadır. Bu nedenle optik olmayan formlardan ana sistemin veri tabanındaki dosyalara aktarılmak için yapılan veri girişleri el ile yapılmakta ve gözden kaçırma ya da hatalı veri girişi yapma ihtimali çoğalmaktadır. Ayrıca, veri girişi yapanların rutin ve uzun zaman alan bu işi yapmaları için verimliliği üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır.

İşletmede çok fazla rapor ve yazı kullanılması tespit edilen bir diğer sorundur. Kimi zaman yazılı bir cevap gerekmediği, telefon ile ya da yüz yüze görüşme ile sorun çözülebildiği halde cevap yazılmakta, bazı belgeleri hazırlama alışkanlığı ihtiyaç sona erdikten sonra sürdürülmektedir. Bir başka noktada raporların dağıtımıdır. Dağıtım listesi sadece bu bilgiye ihtiyaç duyan kişilerin adlarını içermelidir. Oysa pek çok raporun üretimine başlandığı günden itibaren aynı kişi ve birimlere gittiği ve oluşan değişiklikler sonucu bu kişi ve birimlerin kimi raporları görmelerine ve saklamalarına gerek olmadığı için raporları hiç okumadan bir köşeye koydukları gözlenmiştir.

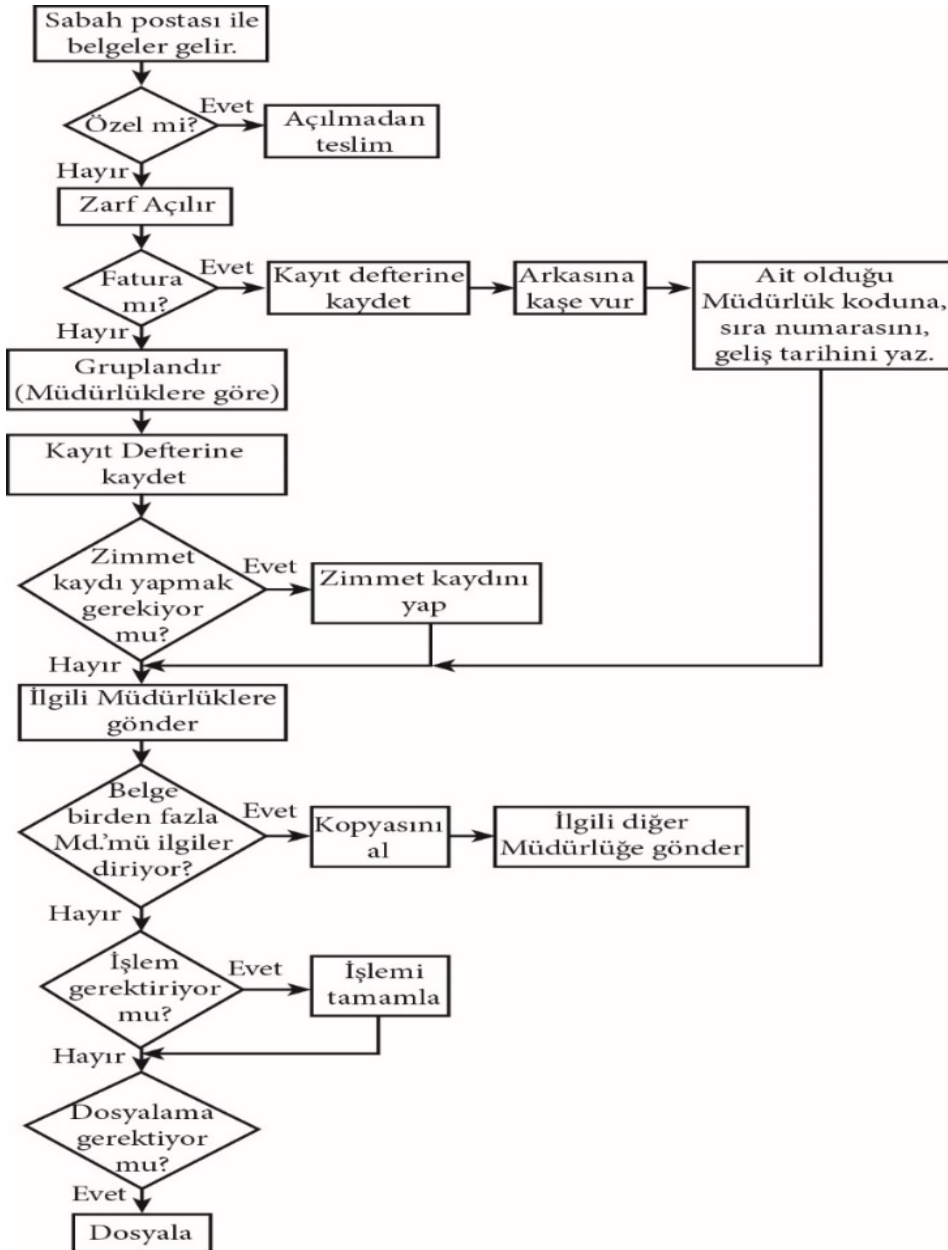
Örgütte kuruluşundan bu yana gerek kapasite yetersizliği, gerekse ekonomik ve teknik ömürlerini doldurmuş olmaları nedeniyle merkezdeki donanım aşamalı olarak değiştirilmiştir. Söz konusu bu değişiklikler yapılırken yıllara göre artan donanım ihtiyacı ile birlikte bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerde dikkate alınmıştır.

Sonuç

Sonuçta; örgütün yapısında ve bilgi teknolojisinde meydana gelen değişimlerin iş yükünde, bilgi ve kayıt hacminde artışa neden olduğu belirlenmiştir. Bu artış sonucu ortaya çıkan eksikliklerin giderilmesi için bir model önerisinde bulunulmuştur. Önerilen modelde yeni bilgi ve kayıt sisteminin belirlenen sorunları gidereceği düşünülmüştür. İşletmenin mevcut bilgi ve kayıt sistemini ilgilendiren sorunları gidermenin yolları sadece bilgi ve kayıt sisteminin kurulmasında seçilen yapıya, donanıma veya yazılıma bağlı değildir. Bunların yanı sıra örgütün yapısı da problemlerin çözümünde dikkate alınması gereken önemli bir faktördür. Bu nedenle yeni bir örgüt yapısı ve bu örgüt yapısına bağlı olarak geliştirilen bilgi ve kayıt sistemi önerilmiştir. Yeni bilgi ve kayıt sistemi yapısına göre ise belge akışı ve dosyalama sistemi ile ilgili öneriler getirilmiştir. Sıralanan öneriler ve ayrıca tespit edilen diğer sorunlara yönelik öneriler de aşağıda ele alınmaktadır.

Sistem Otomasyon birimi işletme içinde oluşturduğu hizmet birimiyle pek çok önemli işi aksatmadan yerine getirmeye çalışmaktadır. Ancak söz konusu işlerin planlanması, üretilmesi ve son kullanıcılara iletilmesinde bazı sorunların yaşandığı görülmektedir. İşletmeye yeni bir örgüt yapısı önerilerek, yeni yapı ile mevcut sistemde tespit edilen sorunların giderilmesi amaçlanmıştır. Önerilen bu yapıda Sistem Otomasyonun işletmeye bağlı ve Genel Müdürlüğe karşı sorumlu bir emir-komuta organı haline getirilmesi böylece bilgi ve kayıt sisteminin merkezi olması amaçlanmıştır. Önerilen yapıda Sistem Otomasyonunun görevi kendisine bir ağ ile bağlı birimlerin zamanında ve en az hata ile kendi fonksiyonlarını eksiksiz bir şekilde yerine getirmelerini sağlayacak koşulları oluşturmak ve birimler arası koordinasyon için bilgi alışverişinde bulunmaktır. Sistem Otomasyona bağlı birimlerin günlük ya da dönemsel işlemlerinin merkezi olarak denetlenmesi, birimlerin daha iyi yönetilmesini sağlayacaktır. Böylece hizmet kalitesinin sürekli daha iyi hale getirilmesi mümkün olacaktır.

Geliştirilen Bilgi ve Kayıt Sistemi yapısına göre gelen belgelerin tümünün genel müdürlüğe gitmesine de gerek yoktur. Bu zaman ve emek kaybına neden olmaktadır. Genel Müdürlüğe sadece doğrudan o birime gitmesi gereken belgeler gitmelidir. Bu durum aşağıda Şekil 3 de gösterilmiştir.

Şekil 3: Önerilen Gelen Belge Akışı

Ayrıca, işletmeye Bilgi ve Kayıt sistemi yapısına göre işletmenin tüm birimlerinde kullanılacak ve hatta bu işletmeye bağlı, uğraşı alanları ve ihtiyaçları aynı olan ve bu konuda işletme ile benzer sıkıntıları paylaştığı tahmin edilen ve/veya öğrenilen diğer şirketlerde de aynen uygulanabilecek bir dosyalama sistemi önerilmiştir. Bu sistem; iletişim ve belge erişimi kolaylığı sağlayacak olan, ileride genişlemeye elverişli bir yapıda ve önerilen örgüt yapısını göz önünde bulunduran bir dosyalama sistemidir.

Önerilen dosyalama sistemi numaralı dosyalama sistemidir. Altı sayıdan oluşan klasör ve dosya adlarında ilk üç sayı klasörü son üç sayı dosyayı tanımlamaktadır. Bu klasör ve dosya numaralarının içerdiği ve/veya içerebileceği konular dosya planında belirtilmiştir. Bununla beraber yönetim, hukuk, insan kaynakları gibi temel fonksiyon ve/veya faaliyet konuları hemen ayırt edilebilecek şekilde 100 ile başlayan tüm sayılar yönetim, 200 ile başlayanlar hukuk, 300 ile başlayanlar insan kaynakları gibi sınıflandırılmıştır.

Önerilen sisteme göre 101.000 YÖNETİM klasörünü göstermekte bu klasöre dâhil olabilecek dosyalar 101.101 Danışma Raporları ... 101.108 Koordinasyon toplantısı şeklinde açılmıştır. Burada 101 sayısı YÖNETİM klasörünü ... 108 ise Koordinasyon Toplantısı dosyasını tanımlamaktadır. Bu sistemde 101.101'den 101.999'a kadar ihtiyaç durumuna göre dosya açılabilir.

Herhangi bir kullanıcı ihtiyaç duyduğu zaman ve ihtiyaç duyduğu klasör ve dosyayı açabilir. Ancak bu dosyaların sisteminde yer almayan ve yeni bir klasör ya da dosya açmayı gerektirdiğini düşündüğü bir konu olursa bu durumu Sistem Otomasyon Müdürlüğüne bildirmeli, kendi inisiyatifi ile klasör veya dosya açmamalıdır. İlgili birim altında klasör veya dosya ve klasör kodu veya dosya kodu açma yetkisi Sistem Otomasyon müdürlüğüne ait olmalıdır. Bir birim tarafından klasör ya da dosya adının düzeltilmesi isteniyorsa bu istek Sistem Otomasyon müdürlüğüne bildirilmelidir.

Bilgi ve kayıt sisteminin son kullanıcıları olan her kademedeki personelle belirli dönemlerde görüşmeler yapılması da diğer bir öneridir. Bu görüşmeler özellikle sistemi kullanan ancak beklentilerine cevap bulamayan kişilerin karşılaştıkları sorunlara çözüm getirmek amacıyla yapılmalıdır. Ayrıca, personelin sistemi tanması ve/veya sistemde yapılması düşünülen değişiklikleri öğrenmesi için eğitim programları düzenlenmeli ve yılın belirli dönemlerinde bu programlar personelin anlayabileceği düzeyde verilmelidir. Ayrıca, Sistem Otomasyon yöneticisinin genel olarak işletme politikalarının, stratejilerinin, hedeflerinin belirlendiği toplantılara mutlaka iştiraki sağlanmalıdır ki bilgi sistemleri işletmenin stratejisini destekleyebilsin (Demirhan, 2002:123)

Arşivlik belgelerin korunması içinde en temel ihtiyaç iyi tasarlanmış ve donanmış depolardır. İşletmede en kısa zamanda yeterli büyüklükte, ısı, rutubet, havalandırma, aydınlatma ve benzeri açılardan uygun, dosyaların belli bir düzen içinde korunduğu, yangına, su baskınına, hırsızlığa, kimyevi ve biyolojik tahrip unsurlarına karşı gerekli tedbirlerin alınacağı merkezi bir arşiv oluşturma çalışmasına başlanmalıdır. Arşive konusunda uzman elemanlar alınması ve arşivleme hizmetlerinde de alışılmışın dışına çıkılması da dijitalleşen dünyada bir zorunluluk haline almıştır (Rukancı ve Koç, 2010:20). Ayrıca, işletmedeki bilgi işleme, iletişim ve büro teknolojisinin makineleşmeden öte bütünleştirilmesi gerekir. Bunların dışında bilgi sistemlerine yapılan yatırımların oldukça maliyetli olduğu ve yapılan yatırımdan geri dönüşün pek mümkün olmadığı unutulmamalıdır (Demirhan, 2002:124).

Son söz olarak burada önerilen modelin, mutlak bir model olmadığı, söz konusu öneriler dışında, daha farklı çözüm önerileri ile de güncellenebilir olduğu söylenebilir. Zaten bu modelin esnek yapıda olması, gelişen dinamik ihtiyaçların karşılanması için gerekli görülmüştür.

Kaynakça

- Alabay, E., Ünüsan, N. (2008). “Okulöncesinde Bilgisayar Destekli Geometrik Şekil Kavramlarının Öğretimi” II. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu, 16-18 Nisan 2008, İzmir.
- Alter, S. (1999). A General, Yet Useful Theory of Information Systems. *Communication of the Association for Information Systems*, 1, 1-70.
- Anameriç, H. (2005). Yönetim Bilgi Sistemlerinin Yönetim Fonksiyonları Üzerine Etkisi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 45 (2), 25-43.
- Bhatia, R.C. (2007). Principles of Office Management. New Delhi: Lotus Press.
- Buckman, R. (2004). Building a Knowledge-Driven Organization. New York: McGraw-Hill.
- Demirhan, D. (2002). İşletmelerde Stratejik Bilgi Sistemleri Yönetimi ve Rekabet Üstünlüğü Elde Edilmesindeki Rolü. *Ege Akademik Bakış, Ekonomi, İşletme, Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimleri Dergisi*, 2(2), 117-124.
- Doswell, A.(2013). Foundations of Business Information Systems. New York and London: Plenum Press.
- Essays, UK. (2013). Management Information Systems London Olympics. (<https://www.ukessays.com/services/example-essays/information-systems/management-information-systems-london-olympics.php?cref=1>) Erişim Tarihi: 06/02/2018.
- Harıharan, M. R., Khaneja, M. (2003). E-Knowledge Management Framework for Government Organization. *Information Systems Management*, Bahar, 38-48.
- İnce, A.R, Erol, Y., Karagöz, N. (2013). Bir Süreç İyileştirme Örneği Olarak Görüntü Arşivleme ve İletişim Sisteminin (Pacs) Değerlendirilmesi: Sivas Numune Hastanesi Uygulaması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5 (3), 243-257.
- Kandur, H. (2011). Türkiye’de Kamu Kurumlarında Elektronik Belge Yönetimi: Mevcut Durum Analizi ve Farkındalığın Artırılması Çalışmaları. *Bilgi Dünyası*, 12 (1), 2-12.
- Keeling, L. L., Kallaus, N. F. (1996). Administrative Office Management. Ohio: Thompson/South Western.

Kendall, K. E., Kendall, J. E. (2014). *Systems Analysis and Design*, Upper Saddle River. NJ: Pearson.

Kömekçi, H. (2005). *Yerel Yönetimlerde Form ve Rapor Yönetimi: Tuzla Belediyesi Örneği*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Laudon, C. K., Laudon, P. J. (2001). *Essentials of Management Information Systems*. New Jersey: Prentice-Hall Inc.

Özdemirci, F. (2001). “Belge Üretimi ve Kurumsal Bilgi Yönetimi”. 21. Yüzyıla Girerken Enformasyon Olgusu Sempozyumu Bildiri Kitabı (179-186), Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.

Parker, C. S. (1993). *Management Information Systems-Strategy*. New York: McGraw-Hill.

Pillai, R.S.N., Bagavathi, V. (2014). *Office Management*. New Delhi: S.Chand Company Ltd.

Sarıaslan, H. (1984). Sistem Analizinin Temelleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 39 (1), 51-63.

Rukancı, F., Koç, H. (2010). Arşivcilikte Genel Tasnif Sistemi ve Bileşenleri. *Bilgi Dünyası*, 11 (1), 1-21.

Tonta, Y. (2004). “Bilgi Yönetiminin Kavramsal Tanımı ve Uygulama Alanları”. Kütüphaneciliğin Destanı Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı (55-68). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi 50. Yıl Yayınları.

Terry, G. R. (1970). *Office Management and Control The Administrative Managing of Information*. Illinois: Richard D.Irwin.

Türk Standartları Enstitüsü (2009). “TS EN ISO 9001 Kalite Yönetim Sistemi” (<https://www.tse.org.tr/Icerik-Detay?ID=87&ParentID=62>) Erişim Tarihi: 07/02/2018.

INFORMATION AND REGISTRATION MANAGEMENT: A MODEL SUGGESTION FOR THE DEVELOPMENT OF THE INFORMATION AND REGISTRATION SYSTEM IN AN INDUSTRIAL ENTERPRISE

Nuran ÖZTÜRK BAŞPINAR

Dr., Anadolu University, Turkey

nbozturk@anadolu.edu.tr

Extended Abstract

Introduction: In this study, a beverage enterprise, settled in 1969 in İstanbul, was examined. The organization structure of the company, having 6 factories and several firms connected to it today, has changed through time. The purposes of this study are to exhibit the effects of the increase on the work loads in the existing information and registration system caused by the changes because of the changes in the information/registration system and to suggest some solutions that can help the company in taking cautions for the deficiencies and/or faults (without ignoring the structure of the company). By the information and registration management system that will be revised based on the suggestions, it will be provided; to have more reliable services and run on lesser mistakes; to reach the information in time and place when required for the manager and/or workers. By trying to find out the best filing system, it will be put forward some suggestions for switching the existing system to the developed one.

Methodology: The research was carried out by adopting the traditional system analysis. The techniques of interview, observation, the transaction (operation) & document analysis, the connective application design and forming model were conducted. The system life cycle was imitated in the development of the system. For this reason, firstly the existing system was analyzed in the system analysis. Then, according to the findings, it was searched and developed new and better methods for developing more active and adaptable system for solving problems. While collecting data about the information and registration system, the interview, organization charts, flow diagrams sample forms & reports and observation methods were conducted. While collecting data about the existing system, the most conducted method was the interview technique.

Results: Depending on the findings, it can be claimed that the purpose of the existing information and registration system is to ensure the running and sustainability of the organization. The existing system is not central. It has been afforded to build up a central transaction database. The information and/data are remaining in the files and/or digital databases and are not transferred to a central database system. Therefore, it is not possible to reach the required information in necessary time and pace. The staffs who are the last users of the information and registration are also responsible for filing and archiving. However, it was ascertained that these staffs have not had any education and/or training in documentation, filing and archiving. The Department of System Automation is a staff department. It has been constructed as a unit facilitating the line controls in deciding. It is a conflict in departing the organization. As the technology of the computer and office has not been integrated, there can be some delays in work flow. A filing system covering all the company has not been developed and used. A required capacity has not been devoted for archiving. As any optical form is not used, data processing is routine and tiring procedure. This affects the productivity negatively. Overproduce of reporting and corresponding is another problem detected.

Conclusion and Discussion: As a result, it was specified that the changes in the structure of the company and information technology have caused an increase of in the work load, information and registration volume. In order to overcome the deficiencies caused by this increase, a new model was proposed. For this reason, a new model was offered. For this reason, a new model was offered. It was advised that the Department of the System Automation should be central. Another proposal is the center of the information and registration system. In this way, it was aimed to provide by offering the document flow for the getting rid of time and labor. Moreover, a new numerical filing system that can be used by all the departments was offered. The training programs for the to learn the changes that will be conducted in the system was among the suggestions. In the new model it was offered that the occupation of archiving experts and the integration of the data processing, communication and office tools.

OECD EKONOMİLERİNDE SAĞLIK HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ

Makale Başvuru Tarihi: 04.03.2018

Makale Kabul Tarihi: 19.04.2018

Fatih KARASAÇ

Araştırma Görevlisi, Kırklareli Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü
fatihkarasac@klu.edu.tr

Abdüselam SAĞIN

Araştırma Görevlisi, Kırklareli Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü
abdusselam.sagin@klu.edu.tr

Özet

Amaç: İçsel büyüme modellerinin geliştirilmesi ile birlikte beşeri sermaye kavramı ekonomiler için önemli bir faktör haline almıştır. Beşeri sermaye unsuru ise bireyler için yapılan eğitim ve sağlık harcamaları ile doğrudan ilişkilidir. Literatürde beşeri sermayenin ekonomilerde büyüme üzerindeki etkilerinin araştırıldığı bir çok çalışma söz konusudur. Bu çalışmada ise Türkiye'nin de dahil olduğu 34 OECD ülkesinde beşeri sermayenin oluşumunda önemli bir faktör olan sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın temel amacı ise OECD ülkelerinde yapılan toplam sağlık harcamalarının bu ekonomilerde büyüme üzerindeki etkilerinin analiz edilmesidir.

Yöntem: Çalışmanın amacına uygun olarak öncelikle Panel Birim Kök testleri ve Panel Eşbütünleşme yapılmış daha sonra ise Panel Tam Uyarlanmış En Küçük Kareler Tahmini ve Vektör Hata Düzeltme Modeli kullanılmıştır.

Bulgular: Çalışmanın analiz kısmında elde edilen bulgulara göre OECD ülkeleri için sağlık harcamaları ile Gayrisafi Yurtiçi Hasıla arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur. Bu ekonomilerde sağlık harcamalarında meydana gelen artışlar milli geliri de arttırmaktadır. Ayrıca Vektör Hata Düzeltme Modeli sonuçlarına göre ele alınan değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi de söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Harcamaları, Ekonomik Büyüme, OECD Ekonomileri, Panel Eşbütünleşme, FMOLS, VECM

THE EFFECT OF HEALTH EXPENDITURES ON ECONOMIC GROWTH IN OECD ECONOMIES

Abstract

Objective: The concept of human capital has become an important factor for economies with the development of intrinsic growth models. Also, the factor of human capital is directly related to the education and health expenditures made for humans. There are many studies in the literature on the effects of human capital on the growth in economies. In this study, the effects of health expenditures, which is an important factor in the formation of the human capital, on the economic growth in 34 OECD countries, including Turkey, are analyzed. The main objective of the study is to analyse the effects of the overall health expenditures in the OECD countries on the growth in these countries' economies.

Methodology: In accordance with the purpose of this study, firstly Panel Unit Root Tests and Panel Cointegration and then Fully Modified OLS and Vector Error Correction Model were used.

Findings: According to the findings from the analysis of the study, there is a linear relationship between health expenditures and GDP in the OECD countries. Increases in the health expenditures causes increase in GDP. Moreover, according to Vector Error Correction Model's results, there is also a bi-directional causality relationship between the variables.

Key Words: Health Expenditures, Economic Growth, OECD Economies, Panel Cointegration, FMOLS, VECM

Giriş

Ekonomilerde beşeri sermayenin oluşumundaki başlıca iki faktörü eğitim ve sağlık için yapılan harcamalar oluşturmaktadır. Eğitim harcamaları bireylerin bilgi, beceri ve yeteneklerinin gelişmesini sağlarken, sağlık harcamaları ise bireylerin daha verimli ve etkin bir şekilde üretime katılmalarını kolaylaştırıp, motivasyonlarını arttırmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerine göre 1950 yılında gelişmekte olan ekonomilerde ortalama yaşam süresi 40 yıl iken (Taban, 2006) bu sayı 2000 yılına gelindiğinde 67 yıl olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında ise dünya üzerindeki ortalama yaşam süresi 71 yıl, ABD'de ise 76 yıl olarak gerçekleşmiştir. 65 yıllık zaman içerisinde bir insanın ortalama yaşam süresinin yaklaşık 2 kat artmış olması, sağlık harcamalarının ne denli önemli olduğunun da bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Bhargava vd., 2001). Türkiye'de ise 1960 yılında ortalama yaşam süresi 45 yıl iken 2015 yılına gelindiğinde bu rakam 75 yılı geçmiştir. TÜİK'in 27 Eylül 2017 tarihli Hayat Tabloları Analizine göre ise Türkiye için doğumda beklenen yaşam süresi erkeklerde 75,3 yıl, kadınlarda ise 80,7 yıldır. Türkiye geneli için ise doğumda beklenen yaşam süresi 78 yıl olarak tahmin edilmektedir.

Beşeri sermayenin ekonomik büyüme için önemli bir faktör olduğu düşünüldüğünde (Kibritçioğlu, 1998) bireylerin ortalama yaşam sürelerinde meydana gelen iyileşmelerin ekonomiler için büyük önem arz ettiği ifade edilebilir. Diğer bir ifade ile bireylerin yaşam süreleri ve sağlık durumlarında meydana gelen iyileşmeler bireylerin daha iyi ve daha verimli bir eğitim almalarını kolaylaştırmakta, bu sayede ülkenin beşeri sermaye miktarını ve kalitesini arttırmaktadır (Karagül, 2003; Antonia ve Zamora, 2000). Ayrıca sağlıklı bireyler üretim sürecinde daha verimli bir şekilde çalışmakta ve dolayısı ile ekonomilerde daha fazla çıktı elde edilmesini sağlamaktadır. Sonuç olarak bireylerin sağlık düzeyinde meydana gelen her türlü iyileşmeler ekonomik gelişmeleri olumlu etkilemekte ve ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır (Mazgit, 2002).

Ülkeler arasındaki refah farklılıkları ve ekonomilerin gelişmişlik düzeylerinin ölçülmesi amacı ile kullanılan insani gelişmişlik endeksi de içerisinde yine ekonomilere ait sağlık verilerini barındırmaktadır. Bu endeks hesaplanırken kullanılan üç göstergeden bir tanesi de ülkeler için doğumda beklenen yaşam süreleridir (UNHDR, 1996). Doğumda beklenen yaşam süresinin de ülkelerin sağlık için yapmış oldukları harcamalara ve sağlık alanında yaptıkları düzenlemelere bağlı olduğu düşünüldüğünde sağlık harcamalarının bir ekonominin gelişmişlik düzeyi için ne derece önemli olduğu bir kez daha görülmektedir.

Romer (1986) ve Lucas (1988) tarafından temelleri atılan ve daha sonra farklı iktisatçılar tarafından geliştirilen içsel büyüme modelleri de yine beşeri sermayenin önemi üzerinde durmaktadır. İçsel büyüme modellerinden nüfus artışı ve beşeri sermaye birikimini karar değişkeni olarak alan Becker, Murphy ve Tamara 1990 yılında yaptıkları çalışmalarında beşeri sermayenin büyüme üzerindeki önemini vurgulamaktadırlar. Bu teoriye göre beşeri sermaye açısından zengin ekonomilerde nüfusun fazla olmasından ziyade bireye yapılan yatırımların (eğitim ve sağlık harcaması gibi) getirisi daha fazla olmaktadır (Ercan, 2000).

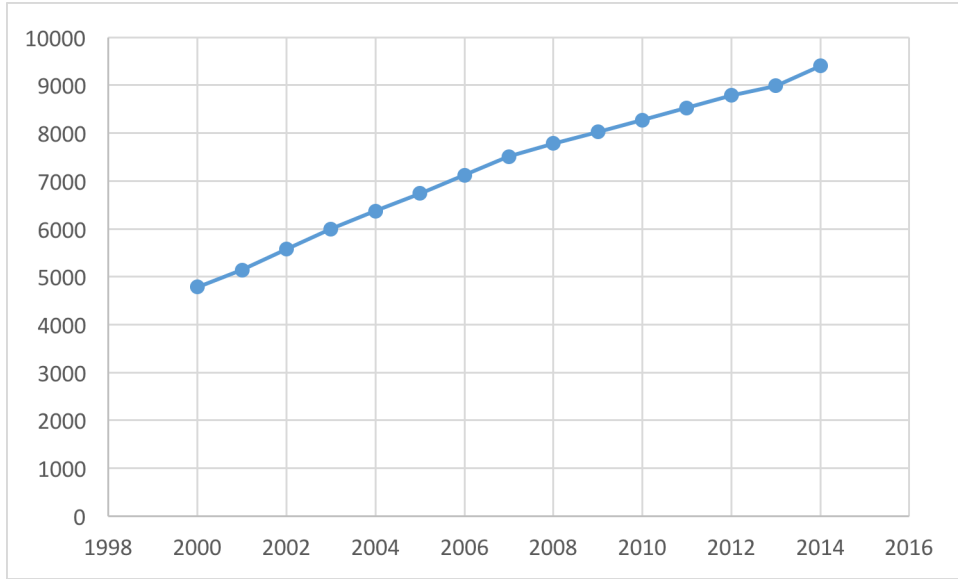
1.OECD Ülkelerinde ve Türkiye'de Sağlık Harcamaları Verileri

OECD ülkelerine ait sağlık harcamaları verileri incelendiğinde ABD'nin bu alanda en fazla harcama yapan ülke olduğu görülmektedir. 2016 verilerine göre ABD'de kişi başına yapılan sağlık harcaması miktarının 9.892 USD olmuştur. ABD'yi sırası ile İsviçre, Lüksemburg ve Norveç takip etmektedir. Aynı yıl Türkiye'de kişi başına yapılan sağlık harcaması ise 1.088 USD düzeyinde kalmıştır. Bu harcama miktarı ile Türkiye OECD ülkeleri içerisinde ancak Meksika'dan daha iyi verilere sahip olabilmektedir. 2016 yılında OECD ülkelerinde sağlık harcamaları ortalamasının 4000 USD olduğu düşünüldüğünde Türkiye ekonomisinde sağlık için yapılan harcamaların çok düşük olduğu görülmektedir.

Aynı yıla ait insani gelişmişlik endeksi ile sağlık harcamaları karşılaştırıldığında özellikle yüksek gelişmişlik endeksine sahip ekonomilerde sağlık için yapılan harcama düzeylerinin de yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Norveç, Avusturalya, İsviçre ve Almanya gibi yüksek İGE'ye sahip ekonomilerde 2016 yılında yapılan sağlık harcamaları ortalamasının yaklaşık 5600 USD olduğu görülmektedir.

OECD ülkelerine ait kişi başına düzen milli gelir düzeyleri incelendiğinde ise yine sağlık harcamalarının yüksek olduğu ekonomilerde kişi başına düşen milli gelir düzeyinin de yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin Lüksemburg, İsviçre, Norveç ve Amerika gibi yüksek kişi başına milli gelir düzeyine sahip ekonomilerde ortalama kişi başına düşen sağlık harcamalarının da 7000 USD düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir.

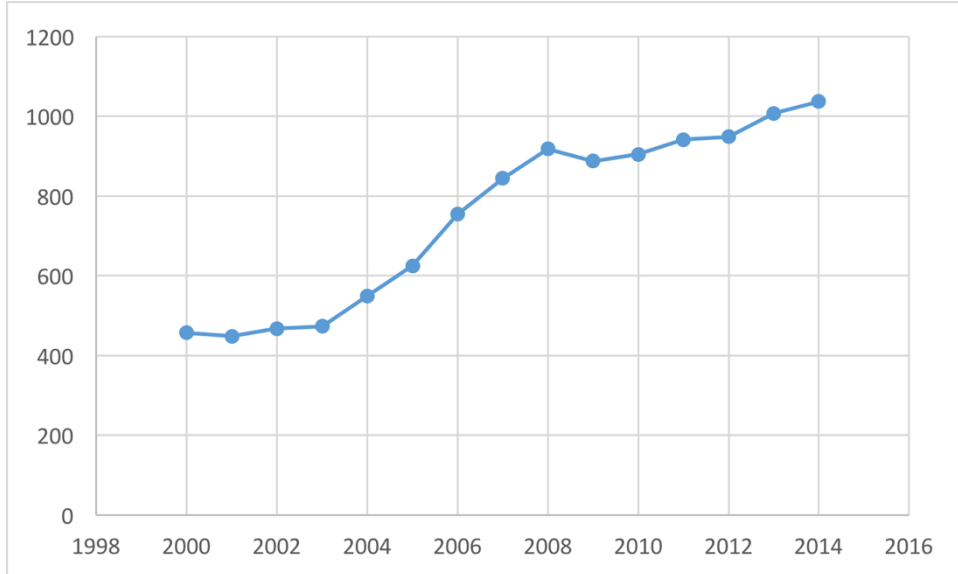
Grafik 1: Amerika’da 2000-2014 Arası Kişi Başına Düşen Sağlık Harcaması Miktarı (USD)

Kaynak: OECD verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye ekonomisinde ise sağlık harcamalarına yapılan harcamaların 2000 yılından sonra sürekli bir şekilde arttığı görülmektedir. 2000 yılında 457 USD olan kişi başına sağlık harcaması miktarının 2014 yılında 1036 USD düzeyine yükseldiği görülmektedir. Fakat bu miktarın OECD ülkeleri baz alındığında çok düşük olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

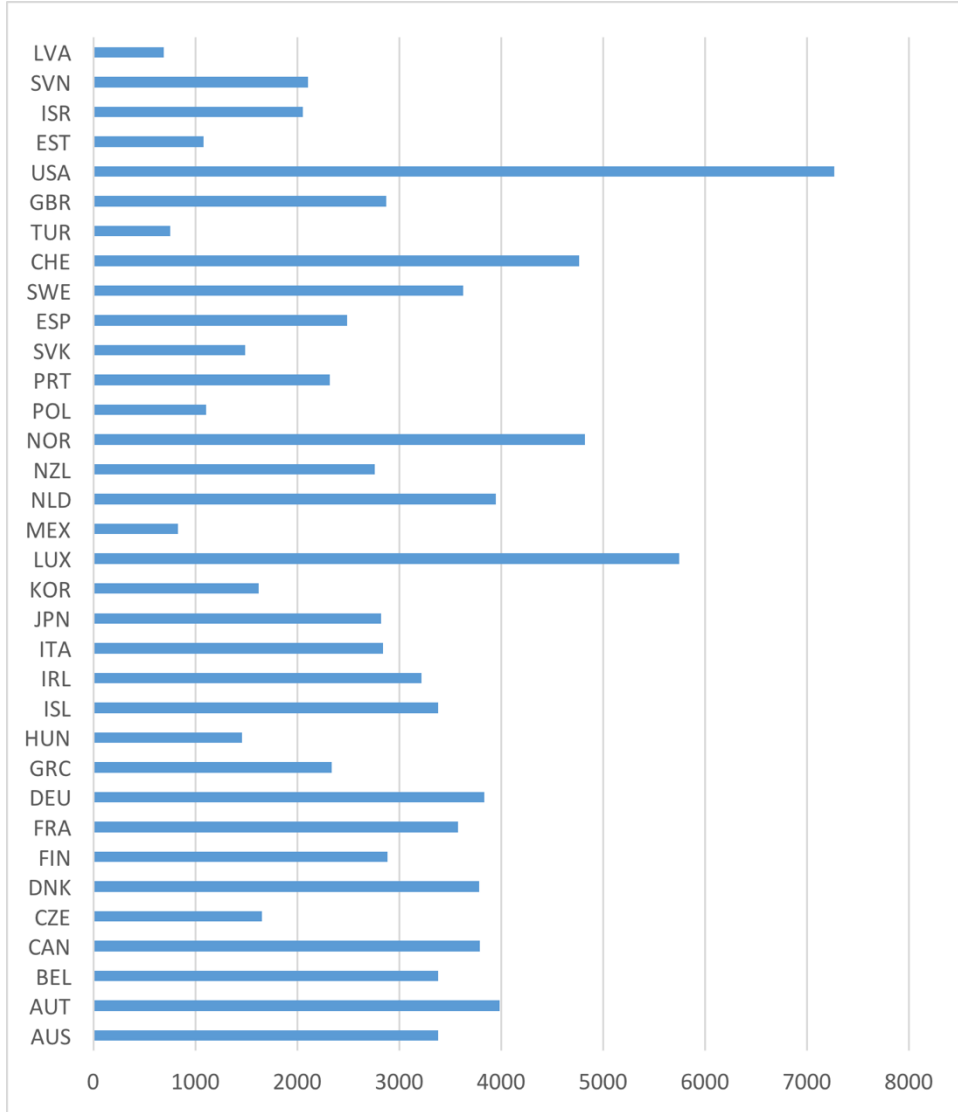
Grafik 2: Türkiye’de 2000-2014 Arası Kişi Başına Düşen Sağlık Harcaması Miktarı (USD)

Kaynak: OECD verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

OECD ülkelerinde 2000 yılı sonrasında sağlık harcamaları verilerinin ortalamalarına bakıldığında ise yine Amerika’nın bu alanda en fazla harcama yapan ekonomi olduğu görülmektedir. Lüksemburg, Norveç ve İsviçre ise ABD’nin ardından bu alanda en çok harcama yapan ekonomiler olarak dikkat çekmektedir. Türkiye’nin ise bu alanda, OECD ülkelerinden ancak Litvanya’yı geride bırakabildiği, Estonya, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Meksika gibi ülkelerin ise gerisinde kaldığı görülmektedir.

Grafik 3: OECD Ülkelerinde 2000-2014 Arası Kişi Başına Düşen Sağlık Harcaması Ortalamaları (USD)

Kaynak: OECD verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.Literatür Taraması

Sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye dair farklı bulguların elde edildiği bir çok çalışma söz konusudur. Örneğin, Hashmati (2001) 1970-1992 yılları arasında OECD ülkelerine ait verileri kullanarak sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Solow büyüme modeli temelinde araştırmış ve çalışma sonucunda sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında olumlu bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Elmi ve Sadeghi (2012) ise bu iki değişken arasındaki ilişkiyi 1990 ile 2009 yılları arasında gelişmekte olan ülkeler örneğinde ele almışlardır. Çalışmalarında sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişki olup olmadığını tespit etmek için panel eş-bütünleşme ve vektör hata düzeltme modeli (VECM) ile nedensellik analizi yapmışlardır. Söz konusu çalışmanın sonuçlarına göre kısa vadede GSYH'den sağlık harcamasına tek yönlü, uzun vadede ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Baldacci vd. (2008) çalışmalarında 1971-2000 yılları için 118 ülkenin panel verilerini kullanarak sosyal harcamalar, beşeri sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi sınımlamışlardır. Eğitim ve sağlık harcamaları için iki ayrı modelleme yapan araştırmacılar, belirtilen yıllar için sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu ve önemli bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Solow modelini kullanan Kwak (2009), sağlık harcamalarının kamu ve özel sağlık harcamalarına bölünmesiyle sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 1990-2000 yılları için OECD ve gelişmekte olan ülkelerin dâhil olduğu 84 ülkeyi değerlendirmiştir. Çalışmasında özel sağlık harcamalarının, ekonomik büyümeyi kamunun sağlık harcamalarından daha fazla etkilediği sonucunu ortaya koymuştur.

Guissan ve Arranz (2008) ise sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 1970-1996 yılları arasında 24 OECD ülkesi için en küçük kareler regresyonu ve beyaz (white) heteroskedastik testi kullanarak incelemişlerdir. Çalışma sonucuna göre sağlık harcamalarının bireysel tüketim ve genel verimlilik açısından daha büyük bir paya sahip olması nedeniyle bireylerin genel refahının artırılmasında daha önemli olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Tıraşoğlu ve Yıldırım (2012), Türkiye ekonomisi için 2006:01-2012:03 arası dönemde sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini inceledikleri çalışmalarında tek yapısal kırımla durumda sağlık harcamaları ile iktisadi büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

David vd. (2004) yılındaki çalışmalarında, doğrusal olmayan iki basamaklı en küçük kareler tahminleri (2SLS) uygulayarak bireylerin sağlık durumları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için 1960-1990 döneminde 104 ülke örneklemini kullanmışlardır. Çalışma sonucunda genel sağlık durumunun ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Benzer şekilde Dreger ve Reimers (2005) çalışmalarında 1975-2001 yıllarında 21 OECD ülkesi için geliştirilmiş panel eş bütünleşme testi kullanmış ve sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Buna göre, sağlık harcamaları ve tıbbi ilerleme gibi sağlık değişkenleri ile kişi başına düşen GSYH arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Eryiğit vd. (2012) çalışmalarında 1950-2005 yıllarının verilerini kullanarak Türkiye ekonomisi için uzun dönemde eğitim, sağlık ve savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi eş bütünleşme metodu ile analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonuçları, sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli pozitif ve anlamlı ilişki olduğunu doğrulamışlardır.

Kar ve Taban (2003) Türkiye'de sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi doğrulamak için eş bütünleşme analizi yapmışlardır. Buna göre sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Arısoy vd. (2010), 1960-2005 yılları için Türkiye üzerine yapmış oldukları çalışmada eş bütünleşme analizini kullanmışlardır. Çalışmanın sonuçları, sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir.

3. Metodoloji

3.1 Veri Seti Ve Model

Ele alınan bu çalışmada kişi başına düşen sağlık harcamalarının GSYH üzerindeki etkisi, 2000-2014 yıllarına ait veriler ile Türkiye'nin de içinde bulunduğu 34¹ OECD üye ülkesi için ampirik olarak test edilmektedir. Çalışmada, bağımlı değişken olarak ülkelerin 2010 yılı Amerikan dolarına endeksli toplam GSYH değerleri kullanılırken açıklayıcı değişken olarak ise ele alınan ülkelerde 2011 yılı Amerikan dolarına endeksli kişi başına düşen sağlık harcamaları kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin veriler Dünya Bankası (WB) veri tabanından elde edilmiştir. Kullanılan değişkenler arasındaki ilişkiler eş bütünleşme ve nedensellik testleri ile incelenmiş ve Pedroni'nin (2000 ve 2001) geliştirdiği ve panel veriler analizlerinin kullanımına uygun olan tam uyarlanmış en küçük kareler tahmini (FMOLS) ile panel veri analizi yapılmıştır. Çalışmada tahmin edilen model, 1 nolu denklemde gösterilmektedir.

$$GDP_{it} = \alpha_{it} + \beta HEXP_{it} + u_{it} \quad (1)$$

¹ Türkiye, Meksika, Portekiz, Güney Kore, İrlanda, Avusturya, ABD, Estonya, Çek cumhuriyeti, Avustralya, Kanada, Norveç, Japonya, Danimarka, Polonya, Birleşik Krallık, Macaristan, Lüksemburg, Yeni Zelanda, Finlandiya, İspanya, İtalya, Almanya, İsveç, İzlanda, İsviçre, İsrail, Belçika, Slovenya ve Litvanya, Fransa, Slovakya, Hollanda ve Yunanistan.

(1) numaralı denklemde, GDP bağımlı değişkeni HEXP ise açıklayıcı değişkenini göstermektedir. i ($i= 1, 2, \dots, N$), yatay kesit birimi olarak kullanılan ülkeyi; t ($t= 1, 2, \dots, T$) ise zamanı gösterirken α sabit terimi, β ise $Kx1$ boyutunda eğim parametresini temsil etmektedir. Hata terimi bileşeni ise 2 nolu denklemde gösterilmektedir.

$$u_{it} = \mu_i + v_{it} \quad (2)$$

μ_i , zamana bağlı olmayan, gözlemlenemeyen kesitlerin belli bileşenlerini ifade ederken v_{it} hem zamana hem de kesite bağlı olarak değişim gösterebildiği varsayılan stokastik hata terimini ifade etmektedir (Baltagi, 2011, s.306).

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler (2000-2014)

	GDP	HEXP
Gözlem Sayısı	510	510
Ortalama	10.295.109.616\$	2902,223
Medyan	4.10E+11	2746,043
St. Sapma	2.59E+12	1589,684
Min.	10.295.109.616\$ (İZL)	335,7755(LTV)
Maks.	16.208.861.247.400\$(ABD)	9.402,537(ABD)

Çalışmada dengeli panel veri seti ile ele alınan değişkenlere özgü tanımlayıcı istatistiki değerler Tablo 1’de sunulmuştur. Buna göre OECD ülkelerinin ortalama GSYH miktarı 1.263.584.077.129\$ iken 2000 yılı için en düşük GSYH değerine sahip ülke 10.295.109.616\$ ile İzlanda; 2014 yılı için en yüksek GSYH değerine sahip ülke ise 10.295.109.616\$’lık değer ile ABD olmuştur. Diğer taraftan ülkelerin kişi başına düşen sağlık harcamalarının ortalaması yaklaşık 2902\$ iken en düşük sağlık harcamasına sahip olan ülke 2002 yılı için yaklaşık 336\$ sağlık harcaması ile Litvanya olurken en yüksek sağlık harcaması yapan ülke ise 2014 yılı için yaklaşık 9402\$ ile ABD olmuştur.

3.2 Ampirik Metot

Ele alınan çalışma içindeki değişkenler arasındaki ilişki panel veri analizi ile test edilmiştir. Bu çerçevede yapılan bütün analizler dört aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk olarak serilerin durağan olup olmadığını test etmek amacıyla panel birim kök testleri yapılmıştır. İkinci aşamada çalışmada kullanılan değişkenler arasında eş bütünleşmenin varlığı sınanmıştır. Üçüncü aşamada ise uzun ve kısa dönemde eş bütünleşme katsayılarının tahminleri yapılmıştır. Son aşamada ise değişkenler arasında uzun ve kısa dönemde nedensellik ilişkisinin varlığı test edilmiştir.

Panel verisi analizinde ilgili değişkenlerin durağanlıklarının sınanması için ilk olarak panel birim kök testi yapılmalıdır. Panel birim kök testleri için bir takım yöntemler mevcuttur. Bu çalışmada bu yöntemlerden, sonuçların sağlamlığını arttırmak amacıyla Levin, Lin ve Chu (2002) tarafından geliştirilen LLC testi, Im, Shin ve Pesaran (2003) tarafından geliştirilen IPS testi, Maddala ve Wu (1999) tarafından önerilen Augmented Dickey Fuller (ADF) testi ve son olarak da Choi’nin (2001) önerdiği Philips-Perron (PP) testleri kullanılmıştır.

Levin, Lin ve Chu’nun (2002) geliştirdiği LLC birim kök modeli 3 nolu denklemde gösterilmektedir.

$$\Delta Y_{it} = \mu_i + \rho Y_{it-1} + \sum_{j=1}^m \alpha_j \Delta Y_{it-j} + \delta_{it} + \theta_t + u_{it} \quad (3)$$

Burada, Δ fark işlemini, μ_i oluşan birim etkilerini, m gecikme uzunluğunu ve θ_t ise zaman etkisini temsil etmektedir. LLC modelinde bütün yatay kesit serilerin toplu bir şekilde birim kök testi yapılmaktadır.

Im, Shin ve Pesaran (2003) modelinin test istatistikleri 4 nolu denklemde gösterilmektedir.

$$\bar{t} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N t_{\rho} \quad (4)$$

Burada, tek bir ρ istatistiği değil de kesitten kesite değişebilen ρ_i ’lerin analizi yapılmaktadır. Dolayısıyla bu modelin LLC modelinden farkı burada verileri toplulaştırıp test etmek yerine i kesitinin zaman serilerinin her birine tek tek birim kök testi uygulanmasıdır.

Diğer modelde ise, Maddala ve Wu (1999) ve Choi (2000), LLC ve IPS birim kök testlerinden farklı olarak 5 nolu denklemi önermişlerdir.

$$\lambda = -2\sum_{i=1}^N Ln(\rho_i) \quad (5)$$

Bu denklemde, her bir i kesitin birim kök testlerinin sonuçlarının ρ değerlerinin birleştirilmesi mantığına dayanan ADF ve PP testleri gösterilmektedir. ADF ve PP birim kök testleri parametrik olmayan, $2N$ (N panel veri setindeki yatay kesit sayısını tanımlamaktadır.) serbestlik derecesine ve χ^2 dağılımına sahip oldukları varsayımına dayanmaktadır. Diğer taraftan bütün birim kök modelleri için $H(0)$ hipotezi serilerin birim kök içerdiği şeklinde kurulurken $H(1)$ alternatif hipotezi ise serilerin birim kök içermediği şeklinde kurulmuştur.

İkinci aşamada birim kök testleri sonucunda birim kök içeren serilerin arasında uzun dönemli ilişkilerinin sınanması amacı ile eş bütünleşme testi yapılmaktadır. Literatürde genellikle Pedroni (1999), Kao(1999) ve Johansen (1988) eş bütünleşme testleri kullanılmaktadır. Ele alınan bu çalışmada Pedroni (1999) eş bütünleşme testi uygulanmıştır.

Pedroni (1999, 2004), Engle ve Granger'in (1987) eş bütünleştirme regresyonunun kalıntılarına dayanan ve heterojen bir yapıya sahip olan bir panel veri modelinde yedi farklı test istatistiği önermektedirler. Bu istatistiklerin üç tanesi homojeniteyi dikkate alırken diğer dördü kesit içi diye tabir edilen kesitler arası istatistikleri ön plana çıkarmaktadır. Kesitler arası istatistikleri ele alan testlerden Panel- v , Panel- ρ ve Panel-PP istatistikleri parametrik olmayan testler iken, Panel-ADF parametrik bir testtir. Panel eş bütünleşme istatistikleri adı verilen bu dört istatistik, hem pay hem de payda terimlerini N boyutu üzerinde ayrı ayrı toplamak suretiyle oluşturulan istatistiklerdir. Grup ortalamalı panel eş-bütünleşme istatistikleri olarak adlandırılan diğer üç istatistik ise, N boyutunun toplamından önce paydayla payı bölmek suretiyle oluşturulmuştur. Pedroni, performans açısından, grup-ADF (Augmented Dickey-Fuller) istatistiğinin genellikle en iyi sonucu verdiğini, panel-ADF istatistiğini takiben panel varyansın ve diğer grup istatistiklerinin ise kötü sonuçlar verdiğini belirtmiştir (Law vd., (2014)). Bu teste ilişkin hipotez testi, hesaplanan test istatistiğinin kritik değerden büyük olması halinde eş bütünleşme yoktur biçimindeki boş hipotez reddedilir ve tahmini gerçekleştirilecek olan değişkenlerin birbirleriyle uzun dönemli eş bütünleşme ilişkisinin olduğu şeklinde ele alınmaktadır.

Diğer bir eş bütünleşme testi olan Kao (1999) testinde ise, Dickey Fuller (DF) ve Augmented Dickey Fuller (ADF) testlerinden faydalanılarak panel veri analizine uyumlaştırılmış ADF eş bütünleştirme testi önerilmiştir. Bu testin hipotez testleri ise boş hipotezde eş bütünleşme yoktur şeklinde yapılmaktadır.

Eş bütünleşme testlerinin sonucusu olan Johansen eş bütünleşme testinde ise, seriler arasında eş bütünleşme olup olmadığı, hesaplanan iz (trace) ve maksimum öz-değer istatistiklerinin kritik değerleri ile karşılaştırılması ile belirlenmektedir. Bu testin hipotez testi, ADF ve PP testlerinin boş hipotezleri eş bütünleşme yoktur şeklinde yapılmaktadır.

Üçüncü aşamada ise, eğer seriler arasında eş bütünleşme ilişkileri bulunmuşsa, eş bütünleşme katsayıları tahmin edilmektedir. Bu çalışmada seriler arasındaki uzun dönem ilişkisinin belirlendiği eş bütünleşme katsayıları, (FMOLS) ile tahmin edilmiştir. Pedroni (2000) tarafından geliştirilen FMOLS yöntemi, durağan modellerde oluşan içsellik değişen varyans ve otokorelasyon gibi standart hataları düzeltmek koşulu ile daha etkin bir tahmin gerçekleştirilmesini sağlamaktadır (Ay vd., 2016). Kesitler arasında heterojenliğin oluşmasını mümkün kılan FMOLS modeli, sabit ve hata terimleri ile bağımsız değişkenlerin farkları arasında oluşabilecek korelasyonun varlığını hesaba dahil etmektedir (Yardımcıoğlu ve Gülmez, 2013, s. 154). FOMLS yöntemi 6 ve 7 nolu denklemde yer alan regresyon modeli ile gösterilmektedir.

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta X_{it} + \mu_{it} \quad (6)$$

$$X_{it} = X_{it-1} + u_{it} \quad (7)$$

Buna göre, Y_{it} bağımlı değişkeni, X_{it} açıklayıcı değişkeni ve α_i sabit değişkeni tanımlamakta ve yatay kesitler arasında herhangi bir korelasyonun olmadığını varsaymaktadır.

Analiz kısmının son aşamasında ise aralarında uzun dönem ilişkisi bulunan değişkenlerin yönünü tespit etmek amacıyla nedensellik analizi yapılmaktadır. Bu çalışmada, değişkenler arasında oluşan nedensellik ilişkisi VECM ile sınanmaktadır. VECM'de uzun dönemde hata düzeltme katsayısının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı değerler alması, değişkenler arasında oluşabilecek şokların uzun dönemde dengeye geleceğini ifade

etmektedir (Ergün ve Polat 2015, s. 133). VECM için kısa dönemli ilişkiler, Wald testi yardımıyla test edilmektedir. VECM’de hipotez testleri, boş hipotezde nedensellik ilişkisi yoktur iken alternatif hipotezde değişkenler arasında nedensellik ilişkisi vardır şeklindedir. Diğer bir deyişle, boş hipotezin reddedilmesi açıklayıcı değişkenlerden bağımlı değişkene doğru bir nedensellik ilişkisinin var olduğu şeklinde değerlendirilmektedir.

3.3 Ampirik Sonuçlar

Ekonomik büyümenin kişi başına düşen sağlık harcamaları üzerindeki etkisinin test edildiği bu çalışmada, değişkenlerin durağanlıkları LLC, IPS, ADF ve PP panel birim kök modelleriyle sınanmıştır. Yapılan testlerin sonuç değerleri Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2: Panel Birim Kök Testi Sonuç Değerleri

Değişkenler	LLC	IPS	ADF	PP
GDP	-0,52639	3,14101	37,4118	40,6353
HEXP	-5,45014***	1,51641	59,7145	82,917
▲ GDP	-11,7984***	-7,76831***	175,277***	205,818***
▲ HEXP	-11,0664***	-7,63987***	181,099***	183,499***

Not: Modeller: Sabitli modellerdir. *** %1 seviyesinde; LLC, IPS için t testi; ADF ve PP için ki-kare istatistiklerinin anlamlılıklarını ifade etmektedir. Değişkenlerin gecikme uzunlukları Schwarz bilgi kriteri ile otomatik olarak belirlenmiştir. LLC için Barlett-Kernel Yöntemi kullanılmış ve Newey-West metodu ile belirlenmiştir

Panel birim kök testi sonuçlarına göre, GDP serileri için boş hipotez tüm testler için kabul edilmektedir. HEXP serisinde ise sadece LLC birim kök testinde seri birim köklüdür şeklinde boş hipotez reddedilmekte ve serinin durağan olduğunu iddia eden alternatif hipotez kabul edilmektedir. Bununla birlikte, HEXP serileri için diğer bütün testlerde boş hipotez kabul edilmiştir. Sonuç olarak, tüm değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olmadıklarına karar verilmiş ve serilerin birinci farkları alındığında durağan olup olmadıkları gözlenmiştir. Hem GDP için hem de HEXP serileri için bütün modellerde birinci farklar alındığında birim kök testlerinde %1 anlamlılık seviyesinde boş hipotezin reddedildiği ve bütün serilerin durağan hale geldiği görülmüştür.

GSYH ve kişi başına düşen sağlık harcamaları ▲ fark değerlerinde durağan olduklarından eş bütünleşme testleri yapılmıştır. Tablo 3’ten görüldüğü üzere, eş bütünleşme analizinin yapıldığı Pedroni, Kao ve Johansen yöntemlerinin hepsinden de her iki model için değişkenler arasında uzun dönemde eş bütünleşme ilişkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

GSYH ve kişi başına düşen sağlık harcamaları arasındaki uzun dönemli ilişkiyi analiz ettiğimiz yani bağımlı değişken olarak GSYH’yı aldığımız ilk modelde Pedroni Eş bütünleşme Analiz sonuçlarına bakıldığında Panel-v ve Grup-rho testi dışındaki bütün testlerin istatistikleri %1 düzeyinde anlamlıdır. Buna göre Pedroni Eş Bütünleşme testini oluşturan testlerden beşinin %1 düzeyinde anlamlı sonuçlar vermesi, değişkenler arasında eş bütünleşme olduğunu göstermektedir. Kao Eş Bütünleşme testinin istatistik değerleri ise %5 düzeyinde anlamlı sonuç vermiştir. Bu analiz sonucu da değişkenler arasında eş bütünleşme olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Johansen Eş Bütünleşme testinde de hem reel kök yok hem de en az bir reel kök var testleri %1 düzeyinde anlamlı sonuçlar vermiştir. Sonuç olarak, her üç modelde de boş hipotez (değişkenler arasında eş bütünleşme yoktur) reddedilmiştir. Alternatif hipotez ise (seriler arasında eş bütünleşme vardır) kabul edilmiştir.

Kişi başına düşen sağlık harcamaları ve GSYH arasındaki uzun dönemli ilişkiyi analiz ettiğimiz yani kişi başına düşen sağlık harcamalarının bağımlı değişken olarak alındığı ikinci modelde Pedroni Eş Bütünleşme analiz sonuçlarına bakıldığında Panel-v testi dışındaki diğer altı testin istatistikleri %1 ve %5 düzeylerinde anlamlı sonuçlar vermiştir. Kao Eş Bütünleşme testinin istatistik değerleri ise %5 düzeyinde anlamlı sonuç vermiştir. Bu analiz sonucu da değişkenler arasında eş bütünleşme olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Johansen Eş Bütünleşme testinde de hem reel kök yok hem de en az bir reel kök var testleri %1 düzeyinde anlamlı sonuçlar vermiştir. Sonuç olarak, her üç modelde de boş hipotez (değişkenler arasında eş bütünleşme yoktur) testi reddedilmiştir. Alternatif hipotez (seriler arasında eş bütünleşme vardır) kabul edilmiştir.

Tablo 3: Panel Eş Bütünleşme Analizi Sonuçları

GDP'nin Bağımlı Değişken Olduğu Model			
Eş Bütünleşme Testleri	Tür	İstatistik	Prob.
Pedroni	Panel-v	0,040474	0,4839
	Panel-rho	-5,510871	0,0000***
	Panel-PP	-9,147024	0,0000***
	Panel-ADF	-9,181945	0,0000***
	Grup-rho	-0,666101	0,2527
	Grup-PP	-10,94568	0,0000***
	Grup-ADF	-9,797601	0,0000***
Kao	ADF	-2,134575	0,0164**
Johansen	Reel kök yok	265,2	0,0000***
	En az bir reel kök var	174,2	0,0000***
HEXP'nin Bağımlı Değişken Olduğu Model			
Eşbütünleşme Testleri	Tür	İstatistik	Prob.
Pedroni	Panel-v	-7,077687	0,5310
	Panel-rho	-10,34386	0,0000***
	Panel-PP	-15,6637	0,0000***
	Panel-ADF	-9,585955	0,0000***
	Grup-rho	-3,133196	0,0009***
	Grup-PP	-9,778812	0,0000***
	Grup-ADF	-9,169019	0,0000***
Kao	ADF	2,908678	0,0018**
Johansen	Reel kök yok	265,5	0,0000***
	En az bir reel kök var	174,2	0,0000***

Not: Modeller: Sabitli modellerdir. ** ve *** sırasıyla %5 ve %1 düzeyinde anlamlılık değerlerini göstermektedir. Gecikme uzunlukları Schwarz bilgi kriteri ile otomatik olarak belirlenmiştir. Pedroni eş bütünleşme testinde t istatistikleri, Fisher'de ise iz(trace) istatistikleri ağırlıklandırılmış istatistikleridir.

GSYH ile kişi başına düşen sağlık harcamaları ve kişi başına düşen sağlık harcamaları ile GSYH arasında uzun dönemde bir ilişkinin varlığı tespit edildikten sonra değişkenler arasındaki uzun dönemli nihai sapmasız katsayıların tahminini sağlayan panel FMOLS sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Panel FMOLS Tahmini Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistiği	Prob.
HEXP	1,337675	504195	26.53083	0.0000***
R -kare Değeri	0.895277			
Düzeltilmiş R-kare Değeri	0.887207			

Not: Model Sabitli modeldir. *** %1 seviyesinde istatistiksel anlamlılığı tanımlamaktadır. Gecikme uzunlukları Schwarz bilgi kriterine göre elde edilmiştir.

Ele alınan bu bütünleşme modelinde, GSYH ile kişi başına düşen sağlık harcamaları arasındaki uzun dönem ilişkiler test edilmiştir. Sonuçlar panel açısından incelendiğinde %1 anlamlılık GSYH ile kişi başına sağlık harcamaları arasında doğrusal bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Buna göre uzun dönemde kişi başına düşen sağlık harcamalarının artışı GSYH'yi arttırmaktadır. Ele alınan örnekte OECD ülkeleri için uzun dönemde kişi başına düşen sağlık harcamaları %1 oranında arttığında GSYH %1,47 oranında artmaktadır.

Son olarak, GSYH ve kişi başına düşen sağlık harcamaları arasında kısa ve uzun dönem nedensellik ilişkisinin yönünü belirlemek için Panel VECM analizi yapılmıştır. Yapılan bu analizin sonuçları Tablo 5'te gösterilmektedir. Uzun dönem sonuçlarına hem GSYH'den kişi başına düşen sağlık harcamalarına hem de kişi başına düşen sağlık harcamalarından GSYH'ye doğru %1 anlamlılık düzeyinde çift yönlü nedensellik olduğu bulunmuştur. Her iki değişken arasında kısa dönemde nedensellik olup olmadığını tespit etmek için yapılan Wald testi sonucuna göre, kısa dönemde GSYH ile kişi başına düşen sağlık harcamalarına doğru %1, kişi başına düşen sağlık harcamalarından GSYH'ye ise %5 anlamlılık düzeyinde çift yönlü bir nedensellik olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5: VECM ile Kısa ve Uzun Dönem Nedensellik Tahminleri

Uzun Dönem Panel Nedensellik Tahmin Sonucu		
	▲ HEXP	
▲ GDP	ECT-1	-0,234912
	t-İstatistiği	-4,664952***
▲ HEXP	▲ GDP	
	ECT-1	-0,430192
	t-İstatistiği	-6,619920***
Kısa Dönem Panel Nedensellik Tahmin Sonucu		
	▲ GDP	▲ HEXP
▲ GDP	Chi-sq	10,4587
	Prob.	0,0054
▲ HEXP	Chi-sq	7,233975
	Prob.	0,0269

Not: *** %1 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı tanımlamaktadır. Tüm değişkenler için 2 gecikme uzunluğu ele alınmıştır. ▲ gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, belirtmek gerekir ki, hata düzeltme modellerinde değişkenler arasındaki ilişkiyi gösteren hata teriminin katsayıları negatif ve anlamlılık düzeylerinin %1 ve %5 oranlarında sonuçlar vermesi, değişkenler arasında ortaya çıkan şokların zamanla dengeye geleceğini göstermektedir.

Sonuç

Beşeri sermaye birikiminin en temel unsurları eğitim ve sağlıktır. Sağlık aynı zamanda kaliteli ve verimli bir eğitim sürecinin de temel bileşenlerindedir. Beşeri sermayenin yüksek standartlarda olduğu ekonomiler genellikle daha yüksek milli gelir ve kalkınmışlık düzeyine sahiptirler. Özellikle içsel büyüme modellerinin geliştirilmesi ile birlikte daha da önemli bir hale gelen beşeri sermaye unsuru, ekonomilerde bireylerin sağlık standartlarının yükseltilmesi için yapılan harcamalar ile de doğrudan ilişkilidir. Gelişmiş ekonomilerde kişi başına düşen sağlık harcamalarının yüksek olması da bu ilişkinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Sağlık için yapılan harcamalar bireylerin yaşam sürelerini uzatmakta, verimli çalışmalarını ise kolaylaştırmaktadır. Ayrıca sağlıklı bireylerin daha kaliteli eğitim aldığı düşünüldüğünde sağlık için yapılan harcamaların aynı zamanda nitelikli işgücünü de arttıracığı kesindir.

Ele alınan bu çalışmada 34 OECD ülkesinin verileri kullanılarak 2000-2014 yılları için sağlık harcamalarının (kişi başına düşen sağlık harcamaları) ekonomik büyüme üzerine etkisi ve bu değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu çerçevede ilk aşamada panel birim kök testleri yapılmış ve LLC, IPS, ADF ve PP modellerinin hepsinde verilerin düzey seviyesinde I durağan olmadığı, ancak birinci fark seviyesinde ▲durağan oldukları gözlenmiştir.

Daha sonra değişkenler arasında eş bütünleşme olup olmadığı Pedroni, Kao ve Johansen eş bütünleşme modelleri ile test edilmiştir. Yapılan eş bütünleşme analizleri sonucunda her üç test için de her iki değişken arasında uzun dönemde eş bütünleşme ilişkisi olduğu bulunmuştur. Buna göre incelenen ekonomilerde belirlenen zaman aralığı için ekonomik büyüme ve sağlık harcamaları uzun dönemde anlamlı ve pozitif bir ilişkiye sahiptir.

Üçüncü aşamada ise FMOLS modeli kullanılarak panel regresyon denklemi ile değişkenler arasındaki ilişkinin tahmini yapılmıştır. Tahmin sonuçlarına göre değişkenler arasında doğrusal bir ilişki bulunmuştur. Katsayılar istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar ortaya çıkarmış ve uzun dönemde kişi başına düşen sağlık harcamalarında meydana gelen %1 oranında bir artışın GSYH değerini %1,47 oranında arttıracığı sonucuna ulaşılmıştır.

Son aşamada ise ekonomik büyüme ile sağlık harcamaları arasında tespit edilen nedensellik ilişkisinin yönünü ortaya çıkarmak amacıyla Panel VECM nedensellik analizi gerçekleştirilmiştir. Panel VECM sonuçlarına göre, kısa ve uzun dönemlerin her ikisinde de değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Sonuç olarak, yapılan bu analizler ekonomik büyüme ile sağlık harcamaları arasında anlamlı bir ilişkinin varlığını ortaya koyduğundan, gerek özel kesimin gerekse kamu kesiminin sağlık hizmetlerine olan yatırımlarını arttırmasının ekonomilerde beşeri sermayenin niteliğini arttıracığı tahmin edilmektedir. Bu neden ile özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerin sağlık harcamalarını daha da arttırmaları gerekmektedir. Analizi yapılan 34 ekonomi içerisinde son sıralarda yer alan Türkiye'nin sağlık harcamalarını en kısa sürede öncelikle OECD ülkeleri ortalamasına taşıması önemli görülmektedir. Bu sayede artan beşeri sermayenin üretim kalitesini ve verimliliği arttırarak ekonomik büyüme ve kalkınmayı da hızlandıracağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aurangzeb, A. Z. (2003). Relationship between Health Expenditure and GDP in an Augmented Solow Growth Model for Pakistan: An Application of Co-integration and Error-Correction Modeling. *Lahore Journal of Economics*, 8(2), 1-16.
- Ay, A., Kızılkaya, O., & Akar, T. (2016). Gelişmekte olan ülkelerde yolsuzluk ve demokrasi'nin DYY üzerindeki etkisi: ampirik bir inceleme. *Business and Economics Research Journal*, 7(3), 73-88.
- Bakare, A. A., & Olubokun, S. (2011). Health care expenditure and economic growth in Nigeria: An empirical study. *Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences (JETEMS)*, 2(2), 83-87.
- Baldacci, E., Clements, B., Gupta, S., & Cui, Q. (2008). Social spending, human capital, and growth in developing countries. *World development*, 36(8), 1317-1341.
- Becker, G. S., Murphy, K. M., & Tamura, R. (1990). Human capital, fertility, and economic growth. *Journal of political economy*, 98(5, Part 2), S12-S37.
- Baltagi, Badi H. (2011) *Econometrics*, Fifth Edition, Springer, New York.
- Bhargava, A., Jamison, D. T., Lau, L. J., & Murray, C. J. (2001). Modeling the effects of health on economic growth. *Journal of health economics*, 20(3), 423-440.
- Choi, I. (2001). Unit root tests for panel data. *Journal of International Money and Finance*, 20(2), 249-272.
- Elmi, Z. M., & Sadeghi, S. (2012). Health care expenditures and economic growth in developing countries: panel co-integration and causality. *Middle-East Journal of Scientific Research*, 12(1), 88-91.
- Ercan, N. Y. (2000). İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış. *Planlama Dergisi Özel Sayı-DPT'nin Kuruluşunun 42. Yılı*.
- Ergün, S., & Polat, M. A. (2015). OECD ülkelerinde co2 emisyonu, elektrik tüketimi ve büyüme ilişkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (45), 115-141.
- Guisan, M. C., & Arranz, M. (2008). Econometric Models of Private and Public Health Expenditure in OECD

Countries, 1970-96.

- Heshmati, A. (2001). *On the causality between GDP and health care Expenditure in augmented Solow growth model* (No. 423). SSE/EFI Working Paper Series in Economics and Finance.
- Im, K. S., Pesaran, M. H., & Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 115(1), 53-74.
- Kao, C. (1999). Spurious regression and residual-based tests for cointegration in panel data. *Journal of Econometrics*, 90(1), 1-44.
- Kar, M., & Taban, S. (2003). The impacts of the disaggregated public expenditure on economic growth. *Ankara University Faculty of Political Science*, 53(3), 145-169. Kwak, R. (2009). The Relative Role of Public and Private Health Expenditure for Economic Growth: A Solow Growth Model Expansion. *Senior Honors Theses*.
- Karagül, M. (2003). Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi Ve Etkin Kullanımı. *Akdeniz İİ BF Dergisi*, 5(2003), 79-90.
- Kibritçiöğlü, A. (1998). İktisadi Büyümenin Belirleyicileri Ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Veri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 53(01).
- Law, S. H., Azman-Saini, W. N. W., & Tan, H. B. (2014). Economic Globalization And Financial Development İn East Asia: A Panel Cointegration And Causality Analysis. *Emerging Markets Finance And Trade*, 50(1), 210-225.
- Levin, A., Lin, C. F., & Chu, C. S. J. (2002). Unit Root Tests İn Panel Data: Asymptotic And Finite-Sample Properties. *Journal Of Econometrics*, 108(1), 1-24.
- Lucas Jr, R. E. (1988). On The Mechanics Of Economic Development. *Journal Of Monetary Economics*, 22(1), 342.
- Maddala, G. S., & Wu, S. (1999). A Comparative Study Of Unit Root Tests With Panel Data And A New Simple Test. *Oxford Bulletin Of Economics And Statistics*, 61(S1), 631-652.
- Mandiefe, S. P., & Chupezi, J. T. (2015). Contribution Of Public Health Investments To The Economic Growth Of Cameroon. *Business And Economics Journal*, 6(4), 1.
- Mazgit, İ. (2002). Bilgi Toplumunu Ve Sağlıkın Artan Önemi. *I. Ulusal Bilgi, Ekonomi Ve Yönetim Kongresi, (Hereke Kocaeli)*, 405-415.
- Pedroni, P. (1999). Critical Values For Cointegration Tests İn Heterogeneous Panels With Multiple Regressors. *Oxford Bulletin Of Economics And Statistics*, 61(S1), 653-670.
- Pedroni, P. (2000). Fully Modified OLS For Heterogeneous Cointegrated Panels, *Nonstationary Panels, Panel Cointegration And Dynamic Panels*, 15, 93-130. Pearce, D. (1991). The Role Of Carbon Taxes İn Adjusting To Global Warming, *Economic Journal*, 101 (407), 938-48.
- Romer, P. M. (1986). Increasing Returns And Long-Run Growth. *Journal Of Political Economy*, 94(5), 1002-1037.
- Taban, S. (2006). Türkiye'de Sağlık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Sosyoekonomi*, 4(4).
- Tıraşoğlu, M., & Yıldırım, B. (2012). Yapısal Kırılma Durumunda Sağlık Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 2(2).
- Yardımcıoğlu, F., & Gülmez, A. (2013). Türk Cumhuriyetlerinde İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünlük ve Panel Nedensellik Analizi. *Bilgi Ekonomisi Ve Yönetimi Dergisi*, 8(1), 145-161.
- Zamora, J. (2000, July). Investment in Health And Economic Growth: A Perspective From Latin America and The Caribbean. In *35th Meeting Of The Advisory Committee Of Health Research, July, Pan American Health Organization, Division Of Health and Human Development, Washington (Http://Www.Paho.Org/English/HDP/HDR/ACHR-00-08. Pdf)*.

THE EFFECT OF HEALTH EXPENDITURES ON ECONOMIC GROWTH IN OECD ECONOMIES

Fatih KARASAÇ

Research Assistant, Kırklareli University, Turkey
fatihkarasac@klu.edu.tr

Abdüselam SAĞIN

Research Assistant, Kırklareli University, Turkey
abduslam.sagin@klu.edu.tr

Extended Abstract

Introduction

The two main factors in the formation of the human capital in economies are education and health expenditures. While educational expenditures provide the development of the individuals' knowledge, skills and abilities; health expenditures not only make it easier for individuals to participate in production more efficiently and effectively but also increase their motivation.

Intrinsic growth models, based on Romer (1986) and Lucas (1988) and later developed by other economists, emphasize the importance of human capital, as well. Becker, Murphy and Tamara, who took the population growth and human capital accumulation from the intrinsic growth models as a decision variable, emphasize the importance of human capital on the economic growth in their work in 1990.

Methodology

In this study, the impact of health expenditures per capita on GDP is tested empirically with the data between 2010-2014 from 34 OECD countries including Turkey. In the study, while, as a dependent variable, countries' total GDP values indexed to the US dollar in 2010 were used; as a descriptive variable, the health expenditures per capita indexed to the US dollar in 2011 were used in the countries mentioned. Relations between variables were examined by cointegration and causality tests and furthermore, Fully Modified OLS(FMOLS), which was developed by Pedroni (2000 and 2001) and is suitable for panel data analysis, was used.

The relationship between the variables in the study was tested by panel data analysis. All the analyzes made in this framework took place in four stages. First, panel unit root tests were implemented with the aim of testing whether the series are stationary. In the second phase, the existence of cointegration among the variables used in the study was tested. In the third phase, estimates of cointegration coefficients in the long and short term were made. In the last stage, the existence of causality relation among variables in the long and short term was tested.

Results

According to the results of panel unit root tests; the null hypothesis for GDP series is accepted for all the tests. In the HEXP series, the null hypothesis is rejected only as a serial unit root in the LLC unit root test and the alternative hypothesis which claims that the series is stationary is accepted. However, the null hypothesis was accepted for all other tests for the HEXP series. As a result, it was decided that all variables were not stable in the level values and it was observed that they were not stationary when the first differences of the series were taken. For both GDP and HEXP series, when the first differences were taken in all models, the null hypothesis was rejected at the 1% significance level in the unit root tests and all the series became stationary.

When we analyze the long-term relationship between GDP and per capita health expenditures, which is the first model that we take GDP as a dependent variable, the statistics of all tests except panel-v and group-rho test are significant at 1% level when we look at the results of Pedroni cointegration analysis. According to this, five of the tests that constitute the Pedroni Cointegration test show significant results at 1% level, indicating cointegration between variables. The statistical values of the Kao Cointegration test were significant at the 5% level. The result of this analysis shows the cointegration between variables. In the Johansen Cointegration test, both no real root and at least one real root test gave significant results at 1% level. As a result, null hypothesis (no cointegration between variables) was rejected in these three models. On the other hand, the alternative hypothesis (cointegration between the series) is accepted.

In the second model in which we analyzed the long-term relationship between health expenditures per capita and GDP, and which health expenditures per capita was taken as a dependent variable, the statistics of the other six tests except Panel-v test gave significant results at 1% and 5% levels when the results of the Pedroni Cointegration analysis are examined. The statistical values of the Kao Cointegration test were significant at the 5% level. The result of this analysis is an indication of the cointegration between variables. In the Johansen Cointegration test, both no real root and at least one real root test gave significant results at 1% level. As a result, null hypothesis (no cointegration between variables) was rejected in these three models. On the other hand, the alternative hypothesis (cointegration between the series) is accepted.

After a long-term relationship between GDP and per capita health expenditures and per capita health expenditures and GDP has been established, there is a linear relationship between GDP and per capita health expenditures with the significance of 1% when the panel FMOLS results, which provide estimates of the long-term coefficients without deviation among variables, are examined. Accordingly, the increase in per capita health expenditures in the long term increases GDP. In the sample examined, when the long-term HEXP per capita for OECD countries increases by 1%, GDP increases by 1.47%.

Finally, a Panel VECM analysis was conducted to determine the direction of the short and long-term causality relationship between GDP and per capita health expenditures. According to the results of this analysis, it was observed that there are bilateral relations between the variables in both long and short term.

Conclusion and Discussion

As a result, since these analyzes reveal the existence of a meaningful relationship between economic growth and health expenditures, it is estimated that an increase of the investments of the private sector and the public sector in health services will increase the quality of the human capital. For this reason, it is necessary to increase the health expenditures more, especially for the developing economies, such as Turkey. It is also important for the Turkish economy to increase the health expenditures to the average of OECD countries because Turkey has one of the lowest economic rates among OECD countries. In this regard, it is thought that the increasing human capital will accelerate the economic growth and development by increasing the production quality and productivity.

VERGİ HUKUKUNDA VERİLEN BİLGİLERİN GİZLİ KALMA ZORUNLULUĞU

Makale Başvuru Tarihi: 05.02.2018

Makale Kabul Tarihi: 19.04.2018

Ali EROL

Arş. Gör., Kırklareli Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, Mali Hukuk Anabilim Dalı

ali.erol@klu.edu.tr

Özet

Amaç: İdarenin potansiyel vergi gelirinin tamamını veya olabildiğince yüksek oranda elde edebilmesi için, vergiyi doğuran olay ile başlayan ve verginin tahsili ile sonuçlanan vergileme süreciyle ilgili bilgi sahibi olması gerekmektedir. Bu bilgi edinme bir ödev olarak mükellefe yüklenen bilgi verme ödevi ile gerçekleşir. Mükellefin vermiş olduğu bilgilerin bir kısmı özel hayatı ile ilgili olmaktadır. Bu özel bilgilerin varlığı mükellefin doğru beyanda bulunmasını olumsuz şekilde etkileyebilmektedir. Mükellefin özel hayatına ilişkin çekincesini ortadan kaldıran müessese ise vergi mahremiyeti ilkesidir. Bu çalışmanın amacı, idare için büyük önem arz eden bilgi verme ödevi ile mükellef için bir hak olan özel hayatın gizliliği arasındaki dengeyi ele almaktır.

Yöntem: Her iki kurum ile ilgili yasal düzenlemelerin ve bilgi verme ödevinin vergi mahremiyeti ilkesinden kaynaklanan sınırlarının gösterilmesi.

Bulgular: Vergi mahremiyeti ilkesi ilk düzenlendiği haliyle bütün olarak mükellefin lehine bir uygulama olmuştur. Fakat bu durumun bilgi edinmeyi ve vergi denetimini olumsuz yönde etkilemesi sebebiyle, vergi mahremiyetine sonradan getirilen istisnalar ile idare lehine bir hal almıştır.

Anahtar Kelimeler: Vergi Hukuku, Bilgi Verme Ödevi, Vergi Mahremiyeti İlkesi

Bilgilendirme: Bu makale yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

THE OBLIGATION OF THE PRIVACY OF THE INFORMATION IN TAX LAW

Abstract

Purpose: In order to get the full potential tax revenue or at the highest possible level, it is necessary to have knowledge of the taxation process that it begins with the taxable event and results in collection. This giving information duty is taken on a duty to taxpayers. Some information has given is related to taxpayer's private life. This private information can negatively affect to taxpayer's proper declaration. Tax privacy is an institution which is to remove the hesitation about the private life of taxpayer. The aim of this study is to discuss the balance between providing information duty which is great importance to administration and the principle of tax privacy, which is a right for the taxpayer.

Method: Showing the legal regulations for both institutions and the limits of the duty of giving information due to tax privacy.

Findings: At first tax privacy is a whole in favor of the taxpayer. However, as this situation negatively affects the getting information and tax auditing, the administration has become a favor position after brought to the tax privacy.

Keywords: Tax Law, Providing Information Duty, Tax Privacy Principle.

Acknowledgement: This article is produced from the author's master's thesis.

Giriş

Mükellefin ödevlerinden bir tanesi olan bilgi verme ödevi ve bir mükellef koruması olan vergi mahremiyeti ilkesi Türk vergi hukukunun iki önemli kurumudur.

Vergi kanunlarının çatısı olan 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu beş kitaptan oluşmaktadır. Bu kitaplardan ikincisi tamamen mükellef ödevlerini düzenlemektedir. Mükellefin vergiyi ödemek gibi maddi ödevinin yanında bilgi vermek, beyanname vermek, defter tutmak, muhafaza etmek ve ibraz etmek gibi birçok şekli ödevi bulunmaktadır. Türk vergi sisteminde hakim olan tarh usulü, beyana dayanan tarhiyattır. Mükellefin vergiye ilişkin bilgileri idareye bildirmesiyle vergileme işlemleri başlamaktadır. Mükellef sürekli olarak veya idare tarafından talep edilmesi halinde gerekli bilgileri vermek zorundadır. İdare de bu bilgilerin doğruluğu denetleyerek vergi kaybının olup olmadığını kontrol etmektedir. Vergi Usul Kanunu'na göre bilgi vermek zorunda olanlar; kamu idare ve müesseseleri, mükellef veya vergi sorumluları ve mükellef veya vergi sorumluları ile muamelede bulunan gerçek ve tüzel kişilerdir. Bilgi istemeye yetkili olanlar ise; Maliye Bakanlığı görevlileri ve vergi incelemesi yapmaya yetkili olanlardır.

Vergi mahremiyeti ilkesi, mükellef ile ilgili edinilen bilgilerin gizli kalmasını, bu bilgilerin açıklanması sonucunda da adli ve idari cezaların verilmesini öngören bir müessesedir.

1. Bilgi Verme Ödevi

Vergi ödevi, mükellefin vergi borcunun ödemesi ve vergi borcu ile ilgili tüm şekli yükümlülükleri yerine getirmesidir toplamıdır (Karakoç, 2014:203). Maddi ödev verginin ödenmesidir. Bu ödevin yerine getirilebilmesi için kanunlarla düzenlenmiş olan ve şekli ödevler olarak adlandırılan birtakım yükümlülüklerin yerine getirilmesi gerekmektedir. Vergi Usul Kanunu başta olmak üzere diğer tüm vergi kanunlarında yer alan bu ödevlerin asıl amacı vergilendirmenin doğru bir şekilde yapılmasını sağlayarak potansiyel vergi gelirinden olabildiğince faydalanmaktır (Uluatam ve Methibay, 2001:183).

Bilgi vermek ile kastedilen vergi ile alakalı olan her türlü bilgi ile defter ve belgelerin ibraz edilmesidir. Beyan esasının hakim olduğu vergilendirme sistemlerinde vergi dairesi, vergiyi doğuran olay ve mükellefiyet gibi konular hakkında bilgi toplamak ve topladığı bu bilgilerin doğruluğunu denetlemek durumundadır (Uysal ve Eroğlu, 2009:204).

Vergi Usul Kanunu'nun 148'inci maddesi hükmüne göre, bilgi vermekle yükümlü olan kişi ve kurumlar: Kamu idare ve müesseseleri, mükellef veya vergi sorumluları ve mükellef veya vergi sorumluları ile muamelede bulunan gerçek ve tüzel kişiler şeklinde sayılarak kapsamı çok geniş bir şekilde tutulmuştur.

Kamu idareleri devlet teşkilatı altındaki tüm bakanlık, genel müdürlük, genel ve özel bütçeli idareler ile belediye ve köyler gibi kamu hizmeti gören tüzel kişiliğe sahip idarelerdir. Kamu müesseseleri ise, kamu idarelerine bağlı olup kendilerine verilmiş olan görevi yerine getirmekle sorumlu olan ziraat odası, ticaret ve sanayi odaları, maden tetkik ve araştırma enstitüsü gibi müesseselerdir (Uysal ve Eroğlu, 2009: 204).

Kendisinden bilgi istenebilecekler arasında olan mükellefin tanımı Vergi Usul Kanununda, vergi kanunlarına göre kendisine vergi borcu düşen gerçek ve tüzel kişilerdir şeklinde yapılmıştır. Aynı kanunda vergi sorumlusu ise, verginin ödenmesi bakımından alacaklı vergi dairesine karşı muhatap olan kişi olarak tanımlanmıştır. Vergi sorumlusunun mükellef gibi vergiyi doğuran olayla doğrudan bir ilişkisi yoktur. Sadece maddi ve/veya şekli ödevlerin yerine getirilmesi bakımından sorumlu olan ve bazı durumlarda vergi alacağını kendi mal varlığından ödeyen kişilerdir (Öncel ve diğerleri 2014:75).

Mükellef veya vergi sorumlusu ile muamelede bulunmak tabiriyle geniş bir ifade yapılmıştır. Mükellef ve vergi sorumluları ile mal alıp satmak, yazışmada bulunmak, teklifte bulunmak, borç alıp vermek ve her ne ad ve şekilde olursa olsun faiz, komisyon, gider, ücret almak veya vermek, ilişkili kişi olmaya neden olur (Karakoç, 2014:216).

Vergi Usul Kanunu'nun 148'inci maddesinin devamında bilgi talebinde bulunabilecekler ve bilgi istemede usulün nasıl olacağı anlatılmıştır. Bu kişiler Maliye Bakanlığı yetkilileri veya vergi incelemesi yapmaya yetkili olanlardır. Vergi incelemesi; vergi müfettişleri, vergi müfettiş yardımcıları, ilin en büyük mal memuru ve vergi dairesi müdürleri tarafından yapılabilmektedir. Bilgi istemede usul yazılı veya sözlü şekilde yapılır. Sözle istenildiği halde bilgi vermeyenlere cevap vermeleri için yazı gönderilir ve münasip bir mühlet tayin edilir. Bilgi istenmek üzere ilgililer vergi dairesine zorla getirilemez.

İki çeşit bilgi edinme yolu bulunmaktadır. Olağan bilgi verme türü, devamlı bilgi vermedir. Bilgi verme zorunluluğunda bulununlar vergilendirme ile ilgili olayları Maliye ile Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'na bildirmek zorundadırlar. Kamu hizmeti sunan kurum ve kuruluşlar da dahil olmak üzere tüm kamu idare ve müesseseleri ile gerçek ve tüzel kişiler gerekli bilgileri belli aralıklarla ve devamlı olarak vermek zorundadır. Diğer kısım ise, olağan bilgi isteme usulünün dışında olan idarenin talep etmesi sonucu gerçekleşen durumdur.

1.1. Bilgi Verme Ödevinin İhlali ve Sonuçları

Mükellefin ödevlerini yerine getirmemesinin sonuçlarını, mükellefin ödevlerinde olduğu gibi maddi ve şekli yönden ayırmak mümkündür. Maddi ödev yerine getirilmediğinde bir vergi ziyayı ortaya çıkmaktadır. Bu durumda mükellefe bu kabahatin yanında kayba uğratılan vergi nedeniyle gecikme faizi ve/veya gecikme zammı cezası verilmektedir. Şekli ödevlerin ihlali durumunda ise genel veya özel usulsüzlük cezaları verilmektedir (Karakoç, 2014:435). Vergi usul kanununa göre usulsüzlük, vergi kanunlarının şekle ve usule ilişkin hükümlerine uyulmamasıdır.

Kanun koyucu usulsüzlük durumlarını genel usulsüzlük ve özel usulsüzlük şeklinde ayırarak düzenlemiştir. Bunun sebebi genel usulsüzlüklerin tüm vergi ve konulara ilişkin olması ve cezasının daha az olmasıdır. Özel usulsüzlükler ise, daha az sayıda, belirli vergi ve konulara ilişkin daha ağır para cezaları öngörülen usulsüzlüklerdir (Uysal ve Eroğlu, 2009:813).

Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre, özel usulsüzlükleri üç grupta toplamak mümkündür. Birincisi, fatura ve benzeri evrakların alınmaması, verilmemesi ve bunlara ilişkin usullere uymamak; ikincisi, damga vergisine ilişkin usulsüzlükler ve sonuncusu ise bilgi vermekten çekinmektir (Oktar, 2013:352)

Vergi Usul Kanunu'nun 151'inci maddesi hükmüne göre, kendisinden bilgi istenen gerçek ve tüzel kişiler, özel kanunlarda yazılı mahremiyet hükümlerini ileri sürerek bilgi vermekten çekinemezler.

Bilgi vermektan kaçınanlara uygulanacak müeyyide Vergi Usul Kanunu'nun mükerrer 355'inci maddesinde düzenlenmiştir. İlgili hükmüne göre; *"Bu Kanunun 86, 148, 149, 150, 256 ve 245'nci maddelerinde yer alan zorunluluklar ile mükerrer 257'nci maddesi ve Gelir Vergisi Kanunu'nun 98/A maddesi uyarınca getirilen zorunluluklara uymayan (Kamu idare ve müesseselerinde bilgi verme görevini yerine getirmeyen yöneticiler dahil),*

1. Birinci sınıf tüccarlar ile serbest meslek erbabı hakkında 1.600 Türk Lirası,

2. İkinci sınıf tüccarlar, defter tutan çiftçiler ile kazancı basit usulde tespit edilenler hakkında 800 Türk Lirası,

3. Yukarıdaki bentlerde yazılı bulunanlar dışında kalanlar hakkında 400 Türk Lirası,

Özel usulsüzlük cezası kesilir".

Aynı mükerrer maddenin üçüncü fıkrasına göre de, ikinci defa bilgi istenmesi durumunda yine bilgi vermektan çekinilirse; yukarıda yazılan usulsüzlük cezalarının bir kat fazlası uygulanır.

Usulsüzlük kabahati yapıldığında hemen bir vergi kaybı meydana gelmez. Ancak; mükellefin vergi kanunlarına aykırı fiillerde bulunması dolayısıyla vergi kaybına neden olacak elverişli bir ortam hazırlamaktadır (Öncel vd., 2014:212). Bir usulsüzlük olan bilgi vermektan çekinenlere böyle bir ceza verilmesinin gerekçesi, işlenen kabahatin bir daha tekrarlanmamasını sağlayarak olası vergi kaybı durumunun önüne geçmektir (Uysal ve Eroğlu, 2009: 835).

1.2. Bilgi Verme Ödevinin İstisnaları

Vergi Usul Kanunu'nun "Bilgi vermektan imtina edememek" başlıklı 151'inci maddesinde bilgi istemedeki istisnalar sayılmıştır. Kendisinden bilgi istenen gerçek ve tüzel kişilerden, yalnız aşağıda yazılı kimselerden bu bilgiler istenemez.

1. Posta, Telgraf ve Telefon İdaresinin muhaberele hakkında tutmaya mecbur olduğu mahremiyet saklıdır;
2. Hekimlerden, dış hekimlerinden, dişçilerden, ebelerden ve sağlık memurlarından hastaların hastalıklarının ve nev'ine müteallik bilgiler istenemez.

3. Avukatlardan ve dava vekillerinden kendilerine tevdi olunan işler veya görevleri dolayısıyla muttali oldukları ahval ve hususların bildirilmesi istenemez; şu kadar ki, bu yasak müvekkil adlarıyla vekalet ücretlerine ve giderlerine, ayrıca avukatlık veya dava vekilliği sıfatı dışındaki sıfatları dolayısıyla muttali oldukları ahval ve hususlara şamil değildir.
4. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 88'inci maddesi gereğince gösterilmesi veya teslimi caiz olmayan evrakın muhteviyatı hakkında bilgi istenemez. Şu kadar ki, doğrudan doğruya vergi ile ilgili olmak üzere, bu gibi evraka müsteniden doğan borçların miktarlarına ve alacaklıların adlarına ait bilgiler istenebilir.

1.3. Bilgi Verme Ödevi ile Susma Hakkı İlişkisi

Susma, kişinin kendini savunma araçlarından bir tanesi olup, yetkili makamlarca suçlanan bir kişinin kendini suçlayıcı bir şekilde ifade vermemesini ve kendi aleyhine delil olabilecek bilgi ve belgeleri vermemeyi de kapsayan bir haktır (Yaltı, 2005:24). Kendisine yüklenen iddialara yanıt vermeyen, susma hakkını kullanan, bir kişi suçlu sayılamaz ve bu durum susan kişinin aleyhinde delil olarak kullanılamaz (Parlar ve Hatipoğlu, 2008:675).

Vergi kanunlarında mükellefe verilmiş bir susma hakkı bulunmamaktadır. Vergi Usul Kanunu'na göre mükellefin vermiş olduğu bilgilerin doğruluğunun ortaya çıkarılmasında idare yoklama, inceleme, arama ve bilgi toplama olmak üzere dört yasal araca sahiptir. Bu dört yoldan herhangi biriyle elde ettiği delillere dayanarak ceza kesebilmektedir. Buna ilaveten idarenin talep etmesi halinde istenen bilgi ve belgelerin ibraz edilme mecburiyeti vardır. Bu bakımdan mükellefin susmuş olması, istenen bilgi ve belgelerin ibraz edilmemesi hali, ceza verilmesini engellemez (Yaltı, 2005:26-27).

Anayasamızda kişinin suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar suçlu sayılamaması hali "masumiyet karinesi", hiç kimsenin kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunamayacağı ve bunun delil olarak gösterilemeyeceği "susma hakkı", kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulguların delil olarak kullanılamaması "hukuka aykırı delil yasağı", hiç kimsenin yalnızca sözleşmeden doğan bir yükümlülüğü yerine getirmemesinden dolayı özgürlüğünün alınamayacağı "kişi özgürlüğü" gibi temel hükümler bulunmaktadır. Tüm bu anayasal hükümler mükellefleri de koruma altına almaktadır. Bu sebeple idare yapmış olduğu eylemlerde bu hükümlere uymak zorundadır (Saban, 2004:727). Susma hakkına sahip olan mükellefin defter ve belgelerin verilmeye zorlanması ve bunun sonucunda da mükellefe idari veya adli ceza verilmesi susma hakkının ihlali anlamına gelir (Şenyüz 2013:33).

2. Mahremiyet ve Mahremiyete İlişkin Hukuksal Düzenlemeler

Mahremiyet anlam olarak gizli olma, genellikle herkes tarafından bilinmeyen açıklanması sahibinin kişisel hak ve çıkarlarına zarar verme tehlikesi gösteren durumlar olarak tanımlanır (TDK, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a97b9abf2ef62). Özel hukuk açısından temel bir kişilik hakkı olan mahremiyet, o durumun mahrem kalması sonucunda kişinin fayda ve menfaat elde ettiği alandır (Şenyüz, 2012: 503).

Kişinin hayatına en az müdahale ile sürdürme isteği olan mahremiyet, özel, aile ve sosyal hayatı, kişinin fiziksel ruhsal bütünlüğünü, onur ve şerefini, kişiyi olduğundan farklı göstermekten kaçınmayı, gereksiz ve utandırıcı şeylerden kaçınmayı, özel fotoğraflarının izin alınmadan yayınlanmasını, özel iletişimin kötüye kullanılmasının önlenmesini, kişi tarafından gizli olarak iletilmiş bilgilerin ifşa edilmemesini kapsar.

Mahremiyet hakkı başta anayasalar olmak üzere uluslararası sözleşmelerde ve genel ve özel kanunlarda hükümlerin bulunduğu önemli bir müessesedir.

1982 Anayasası'nın 2'nci maddesinde Cumhuriyetin nitelikleri sayılırken Türkiye Cumhuriyeti'nin insan haklarına saygılı bir devlet olduğu belirtilmiştir. Yine Anayasa'nın 5'inci maddesinde devletin temel amaç ve görevlerinden bir tanesinin kişinin temel hak ve ödevlerini sınırlayan engelleri kaldırmak olduğu; 17'nci maddesinde kişi dokunulmazlığı ve maddi ve manevi bütünlüğünü sağladığı; 19'uncu maddesinde kişi hürriyeti ve güvenliğini temin ettiği; 20'nci maddesinde özel hayatın gizliliğini temin ettiği hükmedilmiştir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 12'nci maddesine göre; hiç kimse özel hayatı, ailesi, meskeni veya yazışma hususlarında keyfi karışmalara, şeref ve şöhretine karşı tecavüze maruz kalmaz. Herkesin bu karışma ve tecavüzlere karşı kanun ile korunmaya hakkı vardır. Benzer bir hüküm Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8'inci maddesinde bulunmaktadır. Her şahıs özel ve aile yaşamına, konutuna ve

haberleşmesine saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Bu hakların kullanılmasına, ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, suçun veya düzensizliğin önlenmesi, genel sağlık ve ahlakın korunması amacıyla, hukuka uygun olarak yapılan ve demokratik bir toplumda gerekli bulunan müdahalelerin dışında, kamu makamları tarafından hiçbir müdahale yapılamaz.

Vergi Usul Kanunu'nun 5'inci maddesi hükmüne göre, vergi mahremiyeti, vergi işlem ve incelemeleri ile uğraşan memurların, vergi mahkemeleri, bölge idare mahkemeleri ve Danıştay'da görevli olanların, vergi kanunlarına göre kurulan komisyonlara katılanların ve vergi işlerinde görevlendirilen bilirkişilerin, mükellef ve mükellefle ilgili kimselerin şahıslarına, muamele ve hesap durumlarına, işlerine, işletmelerine, servetlerine veya mesleklerine ilişkin olmak üzere öğrendikleri sırları ya da gizli kalması gereken diğer hususları açıklamaları ve kendilerinin veya üçüncü kişilerin yararına olacak şekilde kullanmaları yasaktır.

6183 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkındaki Kanunun 107'nci maddesinde, benzer ifadelerle vergi mahremiyeti ve cezası anlatılmıştır. Bu kanunun takibinde görevli olanlar vazifeleri nedeniyle amme borçlusunun ve onunla ilgili kimselerin şahıslarına, mesleklerine, işlerine muamele ve hesap durumlarına ait öğrendikleri sırları ve gizli kalması gereken diğer hususları ifşa etmeleri halinde 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 239'uncu maddesi hükümlerine göre cezalandırılır. Her iki kanunda da cezanın TCK'na atf edilmesi ile uygulamada birlik sağlanmıştır.

4208 Sayılı Karaparanın Aklanmasının Önlenmesine Dair Kanun'un 6, 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 58, 1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanununun 104, 3017 Sayılı Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti Teşkilat ve Memurin Kanununun 69, 1136 Sayılı Avukatlık Kanununun 36 ve 1587 Sayılı Nüfus Kanununun 14'üncü maddelerinde mahremiyete de ilişkin hükümler bulunmaktadır (Taş, 2008:27).

2.1. Vergi Mahremiyeti

Türk vergi hukukuna 1949 tarihli 5432 sayılı Vergi Usul Kanunu ile giren vergi mahremiyeti ilkesi, sonraki 213 sayılı Vergi Usul Kanununda da yerini korumuş ve günümüze kadar gelmiştir. Vergi, kamusal hizmetlerin finansmanının sağlanması için gerekli olan kaynakları sağlamak ve bazı ekonomik ve sosyal amaçları gerçekleştirmek üzere egemen kamu gücü tarafından kişilerden alınan paydır (Oktar, 2013:4). Mahremiyet ise kelime olarak gizlilik anlamına gelmektedir.

Vergi mahremiyeti ilkesi, beyan esasına dayalı olan Türk vergi sisteminde büyük öneme sahiptir. Çünkü mükellefler, vergilendirme sürecinde verecekleri bilgilerin sadece vergi ile işlemlerde kullanılacağına, başka herhangi bir amaçla kullanılmayacağından emin olmak isterler. Aksi bir durumda, mükellefler vergilendirme için lazım olan bilgileri vermekten çekinecek ve böylece vergi kaybına neden olacaktır (Karademir, 2011:171). Verginin taraflarından olan devletin kamu gücüne sahip olmasının karşısında, diğer tarafta bulunan mükellefin de birtakım güçlere ve haklara sahip olması gerekmektedir (Ünal, 2004:100). Bunun sonucu olarak vergi mahremiyeti ilkesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir hukuk devleti olmasının bir örneği olarak, güçlü konumdaki devletin karşısında zayıf durumundaki mükellefe bir güç vermesi bakımından büyük önem arz etmektedir (Sonsuzoğlu, 2000:116).

2.2. Vergi Mahremiyetinin İhlali Suçu ve Cezası

Mükellefler toplanan vergilerin devlete ait olmadığı, ödedikleri vergiler karşısından devletten aynı derecede hizmet göremediği, vergi adaletinin olmadığı vb. düşüncelerle vergi ödememe eğilimindedirler (Aksoy, 2010:71).

Suç kavramı Türk Ceza Kanunu'nda tanımlanmadığı gibi vergi suçu kavramı da ne bir ceza kanununda ne de bir vergi kanununda tanımlanmamış; birçok kişi tarafından literatüre eklenmiştir. Vergi suçu, devletin veya amme idaresinin gelir kaynaklarına zarar veren fiillerdir (Erman, 1998:2); devlet hazinesine karşı işlenen ekonomik suçlardır (Öncel vd., 2014:209); vergi mükellef ve sorumlularıyla bunlarla hukuki ilişkilerde bulunan üçüncü kişilerin kanunda tipi gösterilen davranışları sergileyerek vergi kanun hükümlerini ihlal etmektir (Candan, 2010:57); vergi kanunlarınca koyulan görev ve zorunlulukların cezası gerektirecek şekilde yerine getirilmemesidir (Yücel, 1995:34); vergi kanunlarına uymak zorunda olan kimselerin işlediği devleti vergi kaybına uğratan veya kamu düzenini bozan, kanundaki yazılı tarife uygun ceza gerektiren hukuka aykırı fiillerdir (Bayraklı, 2005:180).

Vergi suçlarının, Vergi Usul Kanunu veya Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkındaki kanunda düzenlenmiş olup Türk Ceza Kanunu'nda bulunmaması, ilgili durumun suç olup olmadığını değiştirmez.

Türk Ceza Kanunu'nun 5'inci maddesindeki, bu kanunun genel hükümleri, özel ceza kanunları ve ceza içeren kanunlardaki suçlar hakkında da uygulanır hükmüyle ceza uygulamasında birliktelik sağlanmıştır. Cezaya esas olan vergi suçları şu şekilde sıralanabilir: Kaçakçılık suçu, vergi mahremiyetinin ihlali, mükelleflerin özel işlerini yapma, haysiyet ve şerefe tecavüz, ekim sayım beyanlarını denetleme, vergi kimlik numarasını bildirmemek ve kullanmamak (Şenyüz, 2012: 382).

Vergi mahremiyetinin ihlali suçu, Vergi Usul Kanunu'nun Ceza Hükümleri isimli dördüncü kitabının 362'nci maddesinde; bu kanunda yazılı vergi mahremiyetine uymaya mecbur olan kimselerden bu mahremiyeti ihlal edenler, Türk Ceza Kanununun 239'uncu maddesine göre cezalandırılır şeklinde yer almıştır. Türk Ceza Kanunu'nda bu suç "Ticari Sır, Bankacılık Sırrı veya Müşteri Sırrı Niteliğindeki Bilgi veya Belgelerin Açıklanması" olup; sıfat veya görevi, meslek veya sanatı gereği vakıf olduğu ticari sır, bankacılık sırrı veya müşteri sırrı niteliğindeki bilgi veya belgeleri yetkisiz kişilere veren veya ifşa eden kişi, şikayet üzerine, bir yıldan üç yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.

2.3. Vergi Mahremiyetinin İstisnaları

Vergi mahremiyeti ilkesi ilk konulduğu doğrudan doğruya kişileri ve mahremiyetini korumaya yönelik getirilmiştir. Daha sonra kanun koyucu çeşitli istisnalar getirerek tamamen kişisel yararı gözetilen vergi mahremiyeti ilkesini kamu yararı gözeterek dengelemeye başlamıştır (Oktar, 2003:25). Çünkü vergi mahremiyeti ilk haliyle mükellef lehine tek taraflı bir uygulama olarak kullanılmaktaydı ve devletin mali menfaatleri göz ardı edilmekteydi (Taş, 2008:106).

Türk vergi hukukuna 5432 Sayılı Kanunla giren vergi mahremiyeti ilkesi, Vergi Usul Kanunu'nun 5'inci maddesine 26.06.1964 tarihli 485 Sayılı Kanunla getirilen ve vergilemede açıklığın sağlanması ve vergi kayıplarının giderilmesi amaçlarıyla ilk istisna olan vergilerin açıklanması hususu eklenmiştir. Bu istisnayı, beyan edilen matrahın ilanı, maliye bakanlığınca vergi ve ceza miktarlarının açıklanması, sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge düzenleyenlerin meslek odalarına bildirilmesi, kamu görevlilerince yapılan adli ve idari soruşturmalarda talep edilen bilgilerin verilmesi, bankalara yapacakları vergi tahsiline yönelik bilgilerin verilmesi ve vergi levhalarının bulundurulması adlarında birtakım istisnalar getirilmiştir (Sonsuzoğlu, 2000:128).

2.4. Vergi Mahremiyetinin Bilgi Edinme Hakkı Karşısındaki Durumu

Bilgi edinme hakkı, hem bir hak hem de bir kavram olarak dünyada yeni yeni gelişen bir kurumdur. Türkiye'de Bakanlar Kurulu kararı ile 2002 yılında çıkarılan "Türkiye'de Saydamlığın Artırılması ve Kamuda Etkin Yönetimin Geliştirilmesi Eylem Planı"nın ardından 2003 yılında çıkarılan 4982 Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ile bu hak ile ilgili önemli bir adım atılmıştır (Ağar, 2012:367).

Bilgi edinme hakkı, gerçek ve tüzel kişiler tarafından herhangi bir konuya ilişkin tüm kamu kurum ve kuruluşlarından talep edilmesi halinde her türlü bilgi veya belgenin aslını veya kopyasının elde edilmesidir (Azer, 2010:62).

Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun 4'üncü maddesine göre herkes bilgi edinme hakkına sahiptir. Bu hükümde geçen herkes ifadesi ise, Türkiye Cumhuriyeti uyuğunda bulunan tüm gerçek kişileri ve kanunlara göre kurulmuş tüm tüzel kişileri kapsamaktadır (Erol, 2005:19). Bilgi edinme hakkı ile bireylere faydalar sağlanmaktadır. Ancak hakkında bilgi edinilmesi halinde yarar görmeyen yanında zarar görülmesi olasıdır. Bu sebeple karşı karşıya gelen yarar-zarar çatışmasında kanun koyucu bilgi edinme hakkına bazı istisnalar getirerek dengeyi sağlamaya çalışmıştır (Kılıçoğlu, 1993:109). Bilgi Edinme Kanunu'nun dördüncü bölümünde bilgi edinme hakkının istisnaları şu şekilde sıralanmıştır: Devlet sırrı, ülkenin ekonomik çıkarları, istihbarat, adli ve idari soruşturmaya ilişkin bilgi ve belgeler, özel hayatın gizliliği, haberleşmenin gizliliği, ticari sır ve kurum içi düzenlemelerdir.

Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun 21'inci madde hükmüne göre, kişinin izin verdiği haller saklı olmak üzere kişinin sağlık bilgileri ile özel ve aile hayatına, şeref ve haysiyetine, mesleki ve ekonomik değerlerine haksız müdahale oluşturacak bilgi ve belgeler, bilgi edinme hakkı kapsamı dışındadır. Bu hüküm ve istisnalar göz önüne alındığında, bilgi edinme ile vergi mahremiyeti hakkı arasında bir çatışma bulunmamaktadır. Aksine bilgi edinme hakkına ilişkin hükümler vergi mahremiyetini pekiştirici bir düzenlemedir (Maden, 2004:127).

Sonuç

Vergilendirmenin gerçeğe uygun ve etkin bir şekilde yapılabilmesi için doğrudan veya dolaylı olarak mükelleften bilgi edinilmesi gerekir. Bu gereksinim nedeniyle, vergi ile ilgili bilgi, belge, defter ve kayıtları isteyen yetkili kişilere bunların verilmesi mükellefe bir ödev olarak yüklenmiştir.

Bilgi verme ödevinin yerine getirilmemesi, eksik veya geç getirilmesi hallerinde vergi kaybına zemin oluşturacak ortam yaratarak verginin tahsil edilmesini tehlikeye sokacaktır. Böyle bir durumun gerçekleşmesini engellemek için yaptırımlar uygulanmaktadır.

Diğer taraftan kamu gücü ile elde edilen bu bilgilerin mükellefler açısından gizli kalması gerekmektedir. Bu gizli bilgilerin ifşa edilmesi, mükellefler açısından istenilmeyen sonuçlar doğurabilmektedir. Dolayısıyla mükellefin özel yaşamının ve sır kalması gereken diğer hususların açıklanmasının ve kullanılmasının engellenmesi gereği doğmuştur. Bu güvence ise vergi mahremiyeti ilkesi ile sağlanmıştır.

Vergi mahremiyeti sayesinde vergi muamele ve incelemeleri ile uğraşan memurlar, vergi yargısında ve vergi komisyonlarında görevli olanlar ve vergi işlerinde kullanılan bilirkişiler mükellef ve mükellefle ilgili kimselere ait kişilerin şahsına, hesabına, işine, işletmesine, servetine ve mesleğine ilişkin bilgileri paylaşamaz ve kimsenin yararına olacak şekilde kullanamazlar. Böyle bir hukuksal koruma, mükelleflerin idareye olan güvenini sağlayacak ve mükellef tarafından verilen bilgilerin doğru olmasına katkı sağlayacaktır. Bu vergi mahremiyetine uyulmaması halinde, Türk Ceza Kanunu hükümleri çerçevesinde hapsi cezası uygulanmaktadır.

Kaynakça

Ağar, S. (2012). Vergi Mahremiyeti vs. Bilgi Edinme Hakkı. *Ankara Barosu Dergisi*. 2012/2, 363-392.

Aksoy, Ş. (2010). Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Azer, C. (2010). Bilgi Edinme Hakkı. Ankara: Legal Kitabevi.

Bayraklı, H. Hüseyin. (2005). Genel Vergi Hukuku. Afyon: Derya Kitabevi.

Candan, T. (2010). Vergi Suçları ve Cezaları. Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.

Erol, A. (2005). Dilekçe Hakkı ve Bilgi Edinme Hukuku. Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.

Erman, S. (1998). Vergi Suçları. Ticari Ceza Hukuku. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Prof. Dr. Nazım Terzioğlu Basım Atölyesi.

Karademir, M. (2011). Türk Vergi Hukukunda Vergi Mahremiyeti. *Vergi Sorunları Dergisi*. 273, 171 – 180.

Karakoç, Y. (2014). Genel Vergi Hukuku. Ankara: Yetkin Yayınları.

Kılıçoğlu, A. (1993). Şeref ve Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldıranlardan Hukuksal Sorumluluk, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını.

Maden, M. (2004). Vergi Mahremiyeti ve Bilgi Edinme Hakkı Kanunu. *Maliye ve Sigorta Yorumları Dergisi*. 420. 124-127.

Oktar, S. A. (2003). Vergi Mahremiyeti Kuralının Bir İstisnasının Bazı Anayasal İlkeler Karşısındaki Durumu. *Mükellefin Dergisi*, 123, 20-30.

Oktar, S. A. (2013). Vergi Hukuku. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Öncel, M., Kumrulu, A., Çağan, N. (2014). Vergi Hukuku. Ankara: Turhan Kitabevi.

Parlar, A., Hatipoğlu, M. (2008). 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Yorumu. Ankara: Yayın Matbaacılık.

Saban, N. (2004). Bir Yaşam/İki Yasa Olayı: Vergi Denetiminde Hak İhlalleri, 19. *Maliye Sempozyumu Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları ve Önlenmesi Yolları*. Bursa: Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, s. 726-734.

Sonsuzoğlu, E. (2000). Çeşitli Yasalar Açısından Vergi Mahremiyetine İlişkin Düzenlemelerin Değerlendirilmesi, *Vergi Sorunları Dergisi*. 141, 116 – 134.

Şenyüz, D. (2012). Vergi Ceza Hukuku. Bursa: Ekin Yayınevi.

Şenyüz, D. (2013). Susma Hakkı Karşısında Vergi Usul Kanunundaki Defter ve Belgeleri Gizleme Suçu, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. Cilt:15, Sayı:1, 29-40.

Taş, F. (2008). Vergi Hukukunda Vergi Mahremiyetinin İhlali Suçu. Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.

Türk Dil Kurumu, (2018). "Mahremiyet"

[http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a97b9abf2ef62.11433928]. Erişim Tarihi: 1/3/2018.

Uluatam, Özhan., Methibay, Yaşar. (2001). Vergi Hukuku. Ankara: İmaj Yayıncılık.

Uysal, A., Eroğlu, N. (2009). Açıklamalı ve İçtihatlı Vergi Usul Kanunu. Ankara: Sözkese Matbaacılık.

Ünal, N. A. (2004). Türk Vergi Hukukunda Vergi Mahremiyeti Esası. *Yaklaşım Dergisi*. 133, 100-107.

Yaltı, B. (2005). Vergi Hukukunda Susma Hakkı, *Vergi Dünyası Dergisi*. 285, 24-33.

Yücel, N. Necmi. (1995). Tatbikatta Vergi Cezaları. İstanbul: Türkiye Ticaret Matbaası.

1982 Anayasası

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

213 Sayılı Vergi Usul Kanunu

6183 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu

4982 Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu

THE OBLIGATION OF THE PRIVACY OF THE INFORMATION IN TAX LAW

Ali EROL

Research Assistant, Kırklareli University, Turkey

ali.erol@klu.edu.tr

Extended Abstract

Introduction: It is imperative for the state to obtain tax so that the government can fulfill its financial objectives. The tax process that started with the event that revealed the tax ends with collecting. In order for the taxation process to be carried out correctly, both the taxpayer and the administration have undertaken various tasks and assignments. As it is in the Turkish tax system, taxpayers' declaration has a place in tax systems that the basis of the declaration is dominant. In other words, this taxation process that starts with taxpayer's declaration is closely related to the information that the process of starting, continuing and finishing correctly. For this reason, a book of the Tax Procedures Law, which consists of five books, has been entirely reserved for taxpayers.

Taxpayers are obliged to inform at certain intervals and when requested by the administration. If they do not comply with this obligation, a special irregularity punishment is given. These punishments change between 400 and 1,600 Turkish liras.

Apart from taxpayers' duties, there are also various rights that taxpayers have. One of these is tax confidentiality. In 1949, with the law numbered 5432, this taxpayer's right to tax legislation and continuing its existence as day-to-day has great significance. Because the tax confidentiality principle prohibits the confidentiality and use of information that taxpayers and experts know about their accounts, their business, their wealth or their profession, to individuals of taxpayers. Taxpayers who give information to the administration with this principle know that this information can only be used for tax-related transactions and are located in trust.

As a result of violation of tax privacy, taxpayers are punished according to article 239 of the Turkish Penal Code. According to this article entitled "Trade Secret, Banking Slavery or Disclosure of Information or Documents on Customer Relevance," those who violate the principle of tax confidentiality will be given a sentence of up to three years imprisonment and up to five days' punishment.

Methodology: The provisions related to these two issues in the Turkish tax legislation are revealed by comparing. The aim of putting the duty of giving information and the principle of tax confidentiality, the exceptions brought in time, and finally the situation they have taken are examined chronologically.

The first part of the work consists of taxpayers' assignments and giving information task. What information is meant without giving information, what information is covered, when it is given, who wants it, what information will be given if desired information is explained in the framework of tax laws. Then the right to remain silent and to give information has been examined.

In the second part of the article, the tax confidentiality, which is a right for the taxpayer, is examined. In the second part of the article, the tax confidentiality, which is a right for the taxpayer, is examined. The information given by the taxpayer includes a lot of information about their privates.

Keeping this information secret is an obligation. There are many provisions both in our Constitution and in the provision of privacy in international texts. A similar provision is found in Article 5 of the Tax Procedure Law. In this article, this tax confidentiality principle, exceptions, amount of punishment will be given as the result of violation. Finally, within the framework of the right to information, it has been examined whether information within the scope of tax confidentiality can be obtained.

Results: The tax privacy principle was a good arrangement for the full taxpayer with its first regulation. Subsequent exceptions have been good for the administration. The main reason for bringing these exceptions is to reduce tax losses by providing transparency. Exceptions brought to this end are; disclosure of tax and punishment amounts by the ministry of finance, notification of misleading documents to fictitious chambers by fraudulent or fraudulent documents, giving information requested in judicial and administrative inquiries made by public officials, giving information about collection of taxes to be borne by the banks and keeping tax levels.

Apart from that, what kind of consequences will be explained if a taxpayer who uses the right to silence avoids giving information. There is no silent right to taxpayer tax laws. Therefore, the use of the right to remain silent will not prevent the punishment if information is requested.

Another important point is that the right to information can not be claimed or claimed information about the business of a taxpayer, his business, his occupation, his private life. According to law No. 4982 on Information Acquisition everyone has the right to have information. However, there are various exceptions. One of these exceptions is that the person can not be unfairly interfered with his/her health information, private and family life, honor and dignity, professional and economic values, except where the person permits. As it is clear from this provision, the Law on Information Acquisition has provisions to reinforce tax confidentiality.

Conclusion and Discussion: The informing duty and the privacy of privacy principle constitute one of the two scales of the scale. Tax laws have many assignments and many rights. All this is to get the tax revenue at the highest level by ensuring that the taxing process is done correctly. The declaration is based on the management information systems of levies the tax system is dominant, such as Turkey is a very important case. The law-making taxpayer compulsory many duties and on the other hand balance the various rights. One of the taxpayer rights is tax confidentiality. The reason for introducing tax confidentiality is to ensure that the taxpayer gives the information in confidence. Tax confidentiality, as it was put in the first place, provided full confidentiality. But with various exceptions, this privacy has been removed. In my opinion these exceptions should not be added. The taxation process had to be secured by using other means such as auditing instead of these exceptions to ensure the tax revenue.

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ: ÇALIŞARAK YAŞAMAK YA DA SAVAŞARAK ÖLMEK (PAUL MASON)

Kitap Değerlemesi Başvuru Tarihi: 22.01.2018

Kitap Değerlemesi Kabul Tarihi: 29.03.2018

Gülşen ÇETİN AYDIN

Dr. Öğretim Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,

gulsencetin1986@gmail.com

Giriş

BBC Newsnight ekonomi muhabiri olan Paul Mason bu çalışmayı kitabın giriş bölümünde anlattığı hikayeden yola çıkarak yazmıştır. Mason, eserde hikayenin yaşandığı döneme ait önemli olayları değerlendirmekte ve Avrupa, Amerika ve Uzakdoğu'da yaşayan beyaz erkek işçilerin hikayelerini incelemektedir. Eserde 9 ana başlıkta birbirinden farklı hikayelerden oluşan bölümler birbirini izlemektedir. Mason'un eseri hikayeler doğrultusunda ele almasının nedeni ise, daha önce yaşanmış olaylar üzerinden hareket ederek ilerlemenin daha kolay sağlanabilmesi içindir.

1.Bölüm: Uyannın Aslanlar Gibi

Bu bölümde 1819'da Manchester'da yapılan Peterloo Katliamı kapsamında bir değerlendirme yapılmıştır. "Uyanın uykudan uyuyan aslanlar gibi" sözü, Britanya işçi hareketi kültürünün bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Bu bölümde istihdam edilmek işçilerin en büyük beklentisi olarak vurgulanmıştır. Çünkü işçilerin birçoğu uzuv kaybı yaşamış olmasına rağmen çalışmaktan başka çareleri yoktur. Uzuv kaybı yaşamaları bir talihsizlikten öte onlar için bile bile ladedistir. Çünkü işçilere yönelik ne şimdi bilinen haliyle iş güvenliği önlemleri alınmıştır ne de kendileri için telafi niteliği taşıyacak kaza sigortaları yapılmıştır. Hatta bütün bunların yanı sıra haklarını aramak istediklerinde de kurumlar tarafından geri çevrilmişlerdir. Kısacası bütün kapılar yüzlerine kapanmıştır. Çünkü gerek siyasal gerek temel hak ve özgürlüklerinin varlığı bir şey elde etmelerine imkân vermemektedir.

Çalışma koşullarının ağırlığına alışmış olmalarının nedeni, yalnızca haklarını kullanamamalarının bir sonucu değil aynı zamanda kırsal bölgelerde karşı karşıya kaldıkları yoksulluktur. Dolayısıyla hepsi işçi statüsünde çalışıyor olmanın bazı özgürlükler elde edebilmek için zorluklara katlanmak olduğunun bilincinde hareket etmişlerdir. Ancak bazı zorluklara katlanmaları aynı zamanda şiddet görmeyi kabul ettikleri anlamına gelmemektedir. Bu nedenle yöneticilerin şiddet barındıran tutum ve davranışları karşısında hak ve adalet beklentileri onları zaman zaman greve sürüklüyordu. Her ne kadar temel amaçları yalnızca yaşamlarını devam ettirebilmek gibi görünse de şiddet unsurunun, özgürlüklerine müdahale etmesine izin vermeyi kabul etmemişlerdir. Bu sorununun üstesinden ancak birlik olduklarında gelebileceklerinin farkındadırlar. Bu nedenle grevlerinin asıl amacı, barış içinde bir çalışma ortamı elde edebilmektir. Birlikte hareket ederek kendilerine yapılan kötü muamelelerin önüne geçebileceklerine inanmaktadırlar.

2.Bölüm: Her şey Güzellikle İlgili

Bu bölümde 1831'de Lyon'da gerçekleşen İpek Dokumacılarının Başkaldırısı kapsamında bir değerlendirme yapılmıştır. Bu bölümde emek sorununun çocuklar cephesinden çözülmesi için uğraş veren Lenin, son zamanlarda çocuk emeği bir yanda emekten bahsetmenin giderek güçleştiğini vurgulamaktadır. Bunun nedeni görünürde yitirmeye bırakılmış dokuma tezgahı işçiliği gibi düşünülse de gerçekte, Çin mallarının ucuzluğunun ve Çin'deki ucuz üretimin önüne geçilemiyor olmasıdır. Dokuma işçiliğinin giderek azalması bireyleri açlığa sürüklemektedir. Oysa buldukları bölgede tarım ürünlerinin bolluğu içinde açlıkla karşı karşıya kalmaları bir türlü anlamlandırılmayan bir durum olarak değerlendirilmektedir. Açlığa maruz kalan bireylerin bu durumu gizlemeleri ve yardım istemekten kaçınmalarının nedeni ise kast sisteminin bir uzantısıdır.

Öte yandan dokumacılık ile uğraşan bireylerin ürkek olduğu belirtilmektedir. Çünkü ipeklerin korunması adına hep kapalı perdeler ardında yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu sebeptir ki fazlaca dirençli olmayan

bir yapıları ve hastalıklara davetiye çıkaran bir çalışma ortamları vardır. Bu yüzden olumsuz koşulları bertaraf edebilmek için örgütlenmenin kendilerine fayda sağlayacağı kanaatindedirler. Örgütlenmelerindeki temel amaç, haklarını savunmak adına bir birlik oluşturmaktır. Bunun için birbirlerini cesaretlendirmeleri ve bu yolda azimli bir şekilde ilerlemeleri gerekmektedir. Elde etmek istedikleri, yalnızca kendi menfaatleriyle sınırlı olmayıp ülkenin menfaatlerini de göz önünde bulundurmaktır. Bu nedenle mücadeleleri için pankartlarına “Çalışarak yaşamak ya da savaşarak ölmek” sloganını yazmışlardır.

3.Bölüm: Şafak Vaktidir

Bu bölümde 1871’de gerçekleşen Paris Komünü kapsamında bir değerlendirme yapılmıştır. Bu bölümde emeklerini ortaya koyan işçilerin özgürlüklerini elde edebilmek için örgütlenmeleri ve birlik olmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Bu dönemde işçiler, kazandıkları parayı yalnızca karınlarını doyurmak için kullanabilmekte ve güvencesiz bir şekilde istihdam edilmektedir. Bunun bedeli onlar için çok ağırdır. Hasta olma gibi bir lüksleri de bulunmamaktadır. Çünkü özellikle kadrolu çalışmayanlara doktor raporu olmasına rağmen ücretleri ödenmeyen bir sistem mevcuttur. Bu durumda tek dayanakları sendikalar olsa da sendikada yapılan oylamalar kadrolu işçiler tarafından yapıldığı için kadrolu olmayan işçilerin söz söyleme yetkisi de doğrudan ortadan kalkmaktadır. Aslında bu konuda sendikaların da ikilemde kaldığı görülmektedir. Bir yanda modern görünümü işyerleri, diğer yanda bu işyerlerinde çalışan ama gecekondu yaşamı süren bireyler vardır. Her ikisi arasında uzlaşa sağlamak oldukça güçtür. Ancak insana hakettiği değeri verebilmenin yolu olarak makineleşmeyi öngören teknisyenler, makinelerin küresel dünyada iletişimin esasını oluşturacağını belirtmektedir. Onlara göre insanlar bu vesileyle köle-efendi kısılcısından kurtulacaklardır. İyi koşullar elde etmenin yolu örgütlenme özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilmektedir. Ayrıca sendikal hareketlerin tek sakıncası, yapılan grevlerin geneli kapsamaması ve tam bir birlikten söz edilememesidir. Ancak işçiler özgürlüklerini elde etmek ve eşitlikçi bir toplum oluşturulması için ölümü bile göze almaktan kaçınmamaktadırlar. Özellikle, iş ve eğitim konusunda eşit uygulamalara yer verilmesi sayesinde kadınların yalnızca bir erkek sayesinde toplumda var olabilmemesinin önüne geçilebilecektir. Çünkü kadınların zorluklar karşısında erkeklere kıyasla daha cesur ve daha dayanıklı olduğu belirtilmektedir.

4.Bölüm: Her Irk Kurtarılmaya Değerdir

Bu bölümde 1 Mayıs’ta Amerika’da gerçekleşen olaylar kapsamında bir değerlendirme yapılmıştır. Bu bölümde sendikaların faaliyetlerine devam edip etmeme kararı önem taşımaktadır. Çünkü sendikalar zaman geçtikçe üye kayıpları yaşamaktadır. Sendikaların yerini tüketici kooperatiflerine bırakması gibi bir durum söz konusudur. Bunun nedeni, ücretli kölelik olarak nitelendirdikleri durumun aslında kapitalizmden ziyade tekelcilik ile ilgili bir sorun olduğu ve çözüme bu kooperatifler sayesinde erişilebileceği düşüncesidir. Ayrıca tüketici kooperatiflerinin kurulması ekonominin düzelebileceği umudu da içermektedir. Sendikalardan beklenen çalışma saatlerinin azaltılması ve ücretlerin yükseltilmesi gibi taleplerin gerçekleşmiyor olması, sendikaların etkisini yitirmesine sebep olmuştur. Bunun yanı sıra kadın işçilerin emeklerinin göz ardı edilmesi ve hatta bazı işverenlerin kadın işçilere paralarını tam ödememek adına, yaptığı işlerde kusur bulması da söz konusudur. Bu durum işçilerin çalışma arzu ve isteklerini kaybetmelerine yol açtığı gibi bununla birlikte umutlarını da yitirmelerine sebep olmaktadır. Bunun için harekete geçen işçilerin aldığı grev kararı tarihin en büyük grevi olarak değerlendirilmektedir. Grevin önceliği çalışma saatlerinin düzenlenmesidir. Bu nedenle 1 Mayıs tarihinde önemli bir işçi hareketinin yapıldığı gün olarak yerini almıştır.

5.Bölüm: Devasa Bir Birlik

Bu bölümde 1889-1912 yılları arasında vasıfsız emeği küreselleşmesi kapsamında bir değerlendirme yapılmıştır. Vasıfsız emeğin küreselleşmesini esas alan bu bölüm nitelikli elemanların niteliksiz işçilere yönelik kötü davranışları üzerinden şekillenmektedir. Vasıfsız işçilerin ne varlıkları hissediliyor ne de insanca muamele görmektedir. Bu nedenle temel problemleri, toplumda kendilerine saygı duyulmaması ve ücrettir. Ancak bu duruma kendilerince bir çözüm yolu bulmuşlardır. O çözüm ise beklemek ve sabretmektir. Yapılan grevler sonucu “insan onuruna yakışan ücret” kavramı ortaya çıkmıştır. Tarihte insan onuruna yakışan ücret kavramı “docker’s tanner” olarak bilinmektedir. İşçiler bu kazanımı birlik olmaları sonucunda elde etmişlerdir. Sendikaların aynı zamanda işçilerin mücadele duygularını geliştirdiğini söylemek mümkündür. Sendikaların en önemli gücü grevler olarak görülmektedir. Grevler direnişin bir göstergesidir. Bu sayede sendikalar üretim ve dağıtım ile ilgili kontrolleri yapılabilecek ve örgütlenmenin temeli niteliğini taşıyacaktır. İşçilerin sendikalara yönelmesi ise içlerindeki adalet arayışının bir yansımasıdır. Vasıflı-vasıfsız ayrımı yapılmadan sırf insan olmaları temelinde bir değerlendirme yapılmasını istemektedirler. İnsanca

yaşam koşullarına yalnızca adalet olgusuyla ulaşabileceklerini düşünmektedirler. Sendikalar adalet arayışına çözüm getirmesinin yanı sıra ekonomik özgürlüğe ulaşmayı da vadetmektedir.

6.Bölüm: Kardeş Kavgası

Bu bölümde Alman işçilerin savaşı nasıl durdurmaya çalıştığı ile ilgili bir değerlendirme yapılmıştır. Bu bölümde en büyük tehlikenin kardeş kavgası olduğu düşüncesi hakimdir. Buna rağmen işçilerin tek arzusu çocuklarının kendileri gibi eğitimsiz olmamaları için çaba sarfetmektir. Çünkü yalnızca eğitim sayesinde gelişmişlikten bahsetmek mümkündür. Onlar için en önemlisi çocuklarının eğitimleri sayesinde toplumda saygı duyulacak bir konuma gelebilmeleridir. Kurtuluşu yalnızca eğitimde aramışlar ve eğitim için bütçe ayrılmasını talep etmişlerdir. Çocukların yanı sıra kadınlar da kendilerine iş imkânı sunulmamasından yana şikâyetçiydiler. Ancak stoklardaki yetersizlik nedeniyle madenlerde kadınların da çalışmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sayede kadınlar çalışma yaşamına adım atmışlardı. Hak edilen bir durumun ödül gibi sunulması işçilerin bu dünyada değil, bu dünyanın içinde başka bir dünyada yaşamasına benzetilmektedir. Oysa istedikleri tek şey onurlu bir barış ortamında adil paylaşımın sağlanması ve eşit ücret unsurunun yaygınlaşmasıyla savaşların ve kardeş kavgalarının sona ermesidir.

7.Bölüm: Tamamıyla Bilinçsiz İşçiler

Bu bölümde Çin işçi sınıfının doğuşu ile ilgili bir değerlendirme yapılmıştır. İşçilerin fabrika ortamında karşı karşıya kaldıkları olumsuz çalışma koşulları gün geçtikçe kendilerini fabrikalara bağımlı bırakıyor ve oradan uzaklaşma özgürlüklerini kısıtlıyordu. Çünkü yaşamlarını sürdürebilmek için çalışmaya ihtiyaçları vardır. Hatta öyle ki, işlerini muntazam bir şekilde yapmalarından destek alarak zam talebiyle üstlerinin karşısında durduklarında işlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Dahası çıkarılan yasaların işçilerin istekleriyle uyumlu olmama durumu da mevcuttur. Yıllık izin haklarını kullanmak istemeleri bile işten çıkış nedenleri olabilmektedir. Bunun için buldukları çözüm yolu her işçinin izne giderken yerine başka bir geçici işçi bulmasıdır. En korkuncu ise, çalışma hayatında çetelere güç kullanma yetkisinin verilmesidir. Çete lideri ile tanışmayan işçiler hem dövülmekte hem de çalışma hakları ellerinden alınmaktadır. Sömürgeciliğin boyutları öylesine kötüydü ki, işçiler fiziksel ihtiyaçlarını karşılamak üzere bile izin almak zorundadır. İşçiler bu durumun üstesinden ancak devrimci bir mücadele ile gelinebileceğine inanmaktadırlar.

8.Bölüm: Cennet ve Dünya Bizi Duyacak

Bu bölümde Yahudi işçilerin kültürel özgürlük mücadelesi kapsamında bir değerlendirme yapılmıştır. Özelleştirmeler sonucu beklenen yeni iş imkânları ve ekonomik refah yerini işsizliğe bırakmıştır. Bununla birlikte toplumda adalet arayışı ortaya çıkmıştır. İşçi ve işveren arasındaki eşitsizliğin son bulması toplumun en büyük beklentisidir. Yalnızca ücret ve çalışma saatleri konuşulmuyordu artık. Bunun yanı sıra eğitim ve kültürel faaliyetlerden de bahsedilmektedir. Öte yandan işçi hareketleri mevcut düzeni değiştirmeye ve iyileştirmeye yöneliktir. Ancak yapılması beklenen değişimin koşullarının zor olduğunun farkına varılmıştır.

9.Bölüm: Umudun Beraberinde Getirdiği Mutluluk

Bu bölümde fabrikalı işçilerin denetlenmesi durumunda karşılaşılan olaylara ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır. Bu bölümde işçilerin umut içinde beklemesi bile kendilerine mutluluk getiriyordu. Çünkü artık mücadeleleri cevap vermektedir. Dayanışmanın, birlik içinde hareket etmenin meyvelerini yemektirler. İşverenlere fazla seçim şansı bırakmamışlardı. Birliktelik aynı zamanda bilinçlenmeyi de beraberinde getirmiştir. İşçiler işyerindeki yaptıkları işten kaynaklanan riskler karşısında daha duyarlı ve bilinçli bir hale gelmişlerdir. Aynı zamanda nasıl yapılacağına dair eğitim almadıkları bir işte çalışmayı reddetmeyi de öğrenmişlerdir. Tüm bu göstergeler iş sağlığı ve güvenliği kavramının doğuşuna zemin hazırlamaktadır. Söz konusu bu kazanımlar grevler sonucu elde ettikleri güçten kaynaklanmaktadır. Başı dik ve onurlu duruşlarının yegâne gerekçesi grev kararları ile birlikte dayanışma içinde olmalarından kaynaklanmıştır. Nihayet özgürlüklerini terk etmek zorunda kalmayacaklardı.

KAYNAKÇA

Mason, P. (2014). Çalışarak Yaşamak ya da Savaşarak Ölmek, (Çev: Gözde Orhan, Mehmet Ertan), İstanbul: Yordam Kitap.

<http://iibfdergi.klu.edu.tr>
<http://dergipark.gov.tr/klujfeas>
iibfdergi@klu.edu.tr

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Kayalı Kampüsü KIRKLARELİ

